

ชำลิ่ง ๑ *Alpinia conchigera* Griff.

ชื่อพ้อง *Languas conchigera* (Griff.) Burkill

วงศ์ Zingiberaceae

ไม้ล้มลุก ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า สีเหลืองอ่อน มีลำต้นเทียม ใบเรียงสลับ รูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ปลายยอด ดอกสีเหลือง ผลแบบผลแห้ง รูปกลม แก่จัดสีแดง

ชำลิ่งเป็นไม้ล้มลุก ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า สีเหลืองอ่อน เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ ซม. กาบใบเรียงซ้อนกันเป็นลำต้นเทียม สูง ๐.๘-๑ ม.

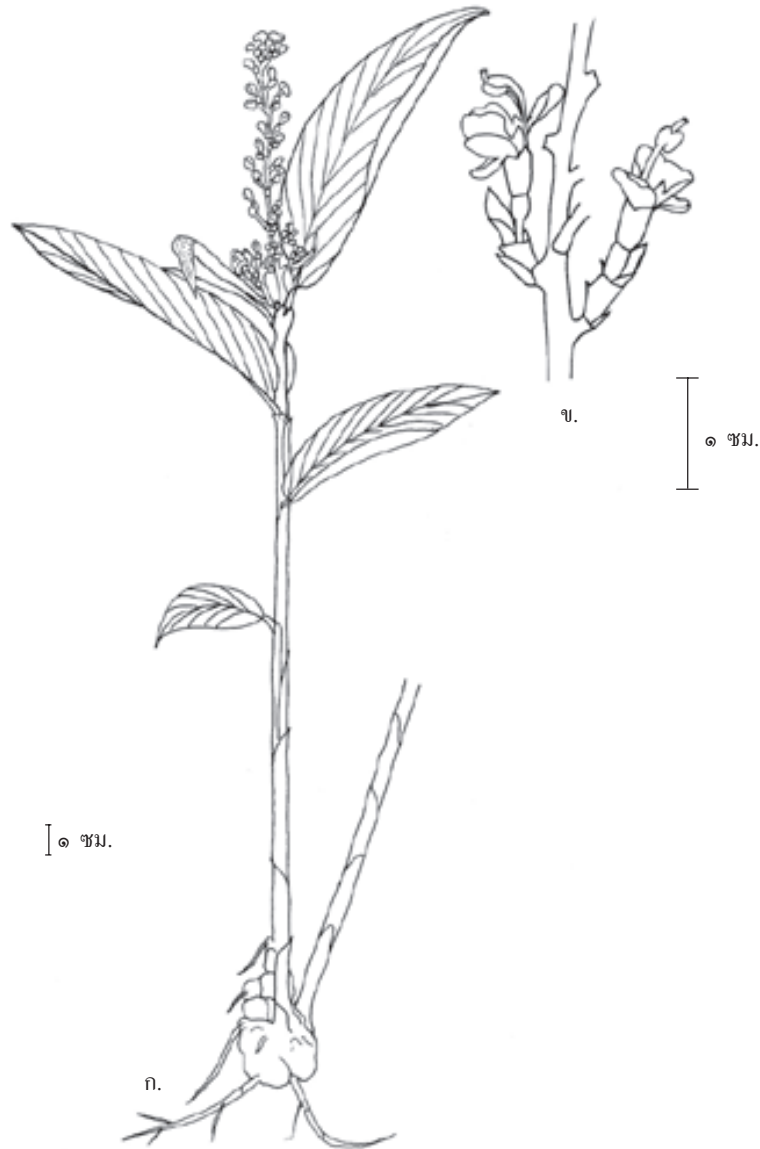
ชำลิ่ง *Alpinia conchigera* Griff.

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๓-๕ ซม. ยาว ๑๕-๒๑ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนสอบ ขอบเรียบ สีและมีขน ก้านใบยาวประมาณ ๔ มม. ระหว่างรอยต่อของก้านใบและกาบใบมีลิ่มใบค่อนข้างบาง สีเขียวอ่อน รูปไข่ ยาวประมาณ ๔ มม. บริเวณขอบมีขน

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกระหว่างใบคู่บนสุด ยาว ๑๒-๒๐ ซม. มีดอกขนาดเล็ก จำนวนมาก ใบประดับช่อดอกรูปแถบ กว้างประมาณ ๑ ซม. ยาว ๘-๑๐ ซม. ช่อดอกย่อยแต่ละช่อยาวประมาณ ๒ ซม. ประกอบด้วยดอก ๒-๓ ดอก ใบประดับช่อดอกย่อยรูปรี กว้างประมาณ ๒ มม. ยาวประมาณ ๔ มม. แต่ละดอกมีใบประดับย่อยรูปแตร ยาวประมาณ ๓ มม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอดยาว ๓-๔ มม. กลีบดอกสีเหลืองอ่อน โคนติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๕ มม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก แฉกกลางรูปใบหอก กว้างประมาณ ๔ มม. ยาวประมาณ ๘ มม. แฉกข้างรูปไข่ ขนาดเท่ากัน กว้าง ๖-๗ มม. ยาวประมาณ ๖ มม. เกสรเพศผู้ ๖ อัน เป็นหมัน ๕ อันและรูปร่างเปลี่ยนแปลงไป โดย ๒ อันเป็นรูปสามเหลี่ยมขนาดเล็ก กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๒ มม. สีแดงเข้ม ปลายสีเหลือง ส่วนอีก ๓ อันติดกันเป็นแผ่นเดี่ยวขนาดใหญ่ เรียกว่า กลีบปาก รูปไข่กว้าง กว้าง ๘-๙ มม. ยาว ๖-๗ มม. สีเหลืองอ่อนและมีสีแดงแต้มเป็นรอยขีด ๔-๕ ขีด ๒ ข้างของเส้นกลางแผ่น ตรงกลางเป็นกระพุ้ง ปลายหยักเป็น ๒ แฉก เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์ มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูโค้งเล็กน้อย ยาวประมาณ ๕ มม. อับเรณูยาวประมาณ ๒ มม. รังไข่อยู่ใต้วงกลีบค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ มม. มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลมาก ก้านยอดเกสรเพศเมียอยู่ในหลอดกลีบดอก

ผลแบบผลแห้ง รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๗ มม. สีแดงสด เมล็ดมีกลิ่นฉุน

ชำลิ่งมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค พบทั่วไปในบริเวณป่าดิบชื้น และที่โล่งแจ้ง ใน

ข่าลิง *Alpinia conchigera* Griff.

ก. ต้น ข. ช่อดอก

ต่างประเทศพบที่พม่า ภูมิภาคอินโดจีน มาเลเซีย และอินโดนีเซีย

ผลกินได้และใช้ทำยาเหง้าใช้เป็นยากระตุ้นขับเหงื่อ แก้เจ็บคอ ดีซ่าน ปวดหัว คลื่นเหียนอาเจียน ตกลือดในมดลูก และใช้พอกแก้โรคซ้ออักเสบ (Perry and Metzger, 1980).

ผู้เขียน ศ.พวงเพ็ญ ศิริรักษ์

ข่าลิง ๒ *Globba obscura* K. Larsen

วงศ์ Zingiberaceae

ไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า มีลำต้นเทียม ใบเรียงสลับ รูปใบหอก ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกที่ยอด ใบประดับเรียงเวียนห่าง โค้งกลับลงด้านล่าง ดอกสีเหลือง ปลายอับเรณูมีรยางค์ ๒ แฉกคล้ายหัวลูกศร ผลแบบผลแห้งแตก รูปกลม

ข่าลิงเป็นไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า ลำต้นเทียมที่เกิดจากกาบใบโอบซ้อนกันแน่นชูเหนือดิน ขึ้นเป็นกอ สูงประมาณ ๓๐ ซม.

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปใบหอก กว้างประมาณ ๓ ซม. ยาวประมาณ ๘ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนมนหรือสอบ ผิวใบเกลี้ยงทั้ง ๒ ด้าน ไม่มีก้านใบ ลิ่นใบสั้นมากและมีขน กาบใบยาวประมาณ ๙ ซม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกที่ยอด ห้อยลง แกนกลางช่อมีขน ช่อดอกย่อยแบบช่อวงแถวเดี่ยว ใบประดับสีเขียว โค้งกลับลงด้านล่าง ผิวมีขนเล็กน้อยหรือเกือบเกลี้ยง ใบประดับที่โคนช่อ รูปไข่ ปลายแหลม กว้างประมาณ ๑.๒ ซม. ยาวประมาณ ๒.๕ ซม. ไม่มีดอก ใบประดับเหนือขึ้นไปรูปใบหอก กว้าง ๒-๓ มม. ยาวประมาณ ๘ มม. มีดอก กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอด ยาว ๔-๕ มม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉกเล็ก ๆ กลีบดอกสีเหลือง โคนติดกันเป็นหลอดยาว ๑-๑.๔ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉกคล้ายรูปเรือ ยาวประมาณ ๕ มม. เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เปลี่ยนแปลงเป็นกลีบปาก ยาวประมาณ ๕ มม. ปลายแยก ๒ แฉก เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เหลือยาวประมาณ ๒ เท่าของแฉกกลีบดอกและชี้ลงสู่โคนดอก เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๒ ซม. อับเรณูยาวประมาณ ๒ มม. ปลายมีรยางค์ ๒ แฉก คล้ายหัวลูกศร รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ ยาวประมาณ ๒ มม. มี ๑ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลมาก

ผลแบบผลแห้งแตก รูปกลม

ข่าลิงเป็นพืชถิ่นเดียวของไทย พบที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ บริเวณเขาเขียว ที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๑,๓๐๐ ม.

ผู้เขียน ศ.พวงเพ็ญ ศิริรักษ์

ข่าเล็ก *Alpinia officinarum* Hance

วงศ์ Zingiberaceae

ไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า มีลำต้นเทียม ใบเรียงสลับ รูปแถบแกมรูปใบหอก ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกที่ยอด ดอกสีขาวและมีลายเส้นสีแดง ผลแบบผลแห้งแตก รูปกลม สุกสีแดง

ข่าเล็กเป็นไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า มีลำต้นเทียมที่เกิดจากกาบใบเรียงสลับซ้อนกันแน่นชูเหนือดินสูงประมาณ ๑.๕ ม.

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปแถบแกมรูปใบหอก กว้างประมาณ ๒ ซม. ยาวประมาณ ๓๐ ซม. ปลายเรียวแหลม ผิวใบเกลี้ยงทั้ง ๒ ด้าน ก้านใบไม่มีหรือสั้นมาก ลิ่นใบเป็นเยื่อใส ยาวได้ถึง ๓ ซม. ปลายเรียวแหลม

ช่อดอกแบบช่อกระจุก ทรงพีระมิดยาวประมาณ ๑๐ ซม. ออกที่ยอดของลำต้นเทียม แกนกลางช่อดอกมีขนเล็กน้อย ใบประดับเล็กมากรูปไข่ ยาวประมาณ ๑ มม. ก้านดอกยาวประมาณ ๑ มม. ชั้นกลีบเลี้ยงติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๑.๔ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉกเล็ก ๆ มีขนเล็กน้อย ชั้นกลีบดอกสีขาว โคนติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก ยาวประมาณ ๒.๒ ซม. เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันเปลี่ยนแปลงเป็นกลีบปากสีขาวและมีลายเส้นสีแดง รูปไข่แกมขอบขนาน ยาวประมาณ ๒.๕ ซม. ปลายหยักเล็กน้อย ขอบเป็นคลื่น เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เหลืออาจลดรูปหายไป เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์ยาวประมาณ ๑.๗ ซม. ก้านชูอับเรณูผอมบาง อับเรณูไม่มีหงอน รังไข่อยู่ใต้วงกลีบมีขน มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก

ผลแบบผลแห้งแตก รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ ซม. สุกสีแดง

ข่าเล็กมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศจีน มณฑลไห่หนานและมีการนำเข้ามาปลูกกันอยู่บ้างในประเทศไทย ประโยชน์ใช้เป็นสมุนไพร.

ผู้เขียน ศ.พวงเพ็ญ ศิริรักษ์

ข้าว *Oryza* sp.

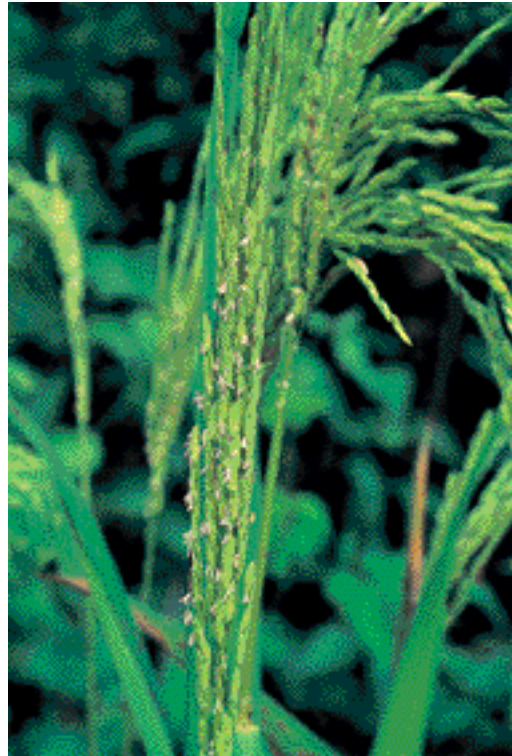
วงศ์ Gramineae (Poaceae)

ไม้ล้มลุกปีเดียว ลำต้นรูปทรงกระบอก แตกเป็นกอ สูงได้ถึง ๑.๕ ม. ใบเรียงสลับ รูปแถบ ช่อดอกหรือรวงแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ช่อดอกย่อยรูปขอบขนานแบนด้านข้าง ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด มีกาบแข็งสีเหลือง ๒ กาบหุ้ม เรียกกันทั่วไปว่าข้าวเปลือก

ข้าวเป็นไม้ล้มลุกปีเดียว ยกเว้นข้าวป่าบางชนิดอายุหลายปี ลำต้นรูปทรงกระบอก แตกเป็นกอ สูงได้ถึง ๑.๕ ม. มีข้อและปล้อง ๑๐-๓๐ ปล้อง ปล้องกลวง ผิวเรียบบริเวณโคนต้นปล้องสั้นและหนากว่าที่ปลายข้อต้น โป่งพองข้อบริเวณโคนต้นมีราก และมีตาที่ชอกกาบใบข้อละ ๑ ตา

ใบเรียงสลับ รูปแถบ ปลายเรียวแหลม โคนสอบขอบมีขนสาก เส้นกลางใบเห็นชัดทางด้านล่าง เส้นแขนงใบขนานกันตามยาว กาบใบเกลี้ยงโอบหุ้มปล้อง ๒ ช้างของปลายกาบที่ติดกับแผ่นใบ มีตั้งใบ ซึ่งในข้าวเรียก *เขี้ยวใบ* มีลักษณะเป็นกลุ่มขนอ่อนเหนือปลายกาบด้านใน มีลิ้นใบ เรียก *เยื่อกันน้ำฝน* มีลักษณะเป็นแผ่นบางค่อนข้างยาว ปลายแหลม เมื่อใบแก่จะแยกเป็น ๒ แฉก ใบสุดท้ายที่ติดกับช่อดอกมีขนาดเล็กกว่าใบอื่น เรียก *ใบธง*

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด เรียกช่อดอกข้าวว่า รวง ก้านช่อดอกว่า คอรวง และแกนกลางช่อดอกว่า แกนรวง มีแขนงช่อแยกไปอีก ๒ ครั้ง แขนงช่อย่อยครั้งที่ ๒ เรียกว่า กระจ่าง ซึ่งเป็นที่เกิดของช่อดอกย่อย ช่อดอกย่อยรูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่แบนด้านข้าง ก้านสั้น มีดอกย่อยสมบูรณ์เพศ ๑ ดอกที่ปลาย และที่โคนมีดอกย่อยที่ไม่สมบูรณ์ ๒ ดอก โคนช่อดอกย่อยมีปุ่มขนาดเล็กมาก ๒ อัน อยู่เยื้องกันคือ กาบของช่อดอกย่อยที่ลดรูปเหนือขึ้นไปจากส่วนนี้มีกาบปลายแหลมข้างละอัน เป็นกาบล่างที่เหลืออยู่ของช่อดอกย่อย ๒ ดอก ซึ่งไม่มีทั้งกาบบนและตัวดอก ดอกสมบูรณ์เพศประกอบด้วยกาบดอก ๒ อัน เนื้อหยาบ แข็ง พบครึ่งตามยาวหุ้มตัวดอกไว้ กาบล่างกว้างกว่ากาบบน ปลายแหลมเป็นตั้งหรือยื่นยาวเป็นรยางค์แข็ง มีเส้นตามยาว ๕ เส้น กาบบนปลายเรียวแหลม

ข้าว *Oryza* sp.

ข้าว *Oryza sp.*

ชอบขึ้นอยู่ภายในกาบล่างเล็กน้อย มีเส้นตามยาว ๓ เส้น วงกลีบรวมลดรูปเป็นเกล็ดขนาดเล็ก เรียก *กลีบเกล็ด* มี ๒ อัน อยู่ด้านในโคนกาบบน เกสรเพศผู้มี ๖ อัน ฝังไข้อยู่เหนือวงกลีบ รูปรี มี ๑ ช่อง ออวุลมี ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียมี ๒ เส้น ยอดเกสรเพศเมียมีขนยาวนุ่มเป็นพู่

ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปไข่ มีกาบแข็งสีเหลือง ๒ กาบหุ้ม

ข้าวเปลือก (paddy) คือ ผลที่มีกาบ ๒ กาบหุ้ม เมื่อนำไปสีหรือตำให้กาบหลุด ได้เมล็ดข้าวสีน้ำตาลหรือ

สีแดงเรียก *ข้าวกล้อง* (brown rice) บางที่เรียก *ข้าวแดง* ส่วนกาบที่หลุดไปเรียก *แกลบ* (hull, husk) ข้าวกล้องนับว่าเป็นผลแท้ของข้าว คือมีผนังผลเชื่อมติดกับเปลือกเมล็ดรวมเป็นชั้นบาง เมล็ดประกอบด้วยส่วนใหญ่ ๒ ส่วน คือ เอ็มบริโอและเอนโดสเปิร์ม ในทางการค้าเรียกเอ็มบริโอข้าวว่า *จมูกข้าว* เอนโดสเปิร์มมีองค์ประกอบเป็นแป้ง ยกเว้นผิวชั้นนอกที่เรียกชั้นแอลิวโรนเป็นโปรตีน เมื่อนำข้าวกล้องหรือข้าวที่แกลบหลุดไปสีหรือตำต่อไปเพียงเล็กน้อยจนได้เมล็ดข้าวสีน้ำตาลอ่อนหรือสีนวล เรียกข้าวนี้ว่า *ข้าวซ้อมมือ* และเรียกผนังน้ำตาลที่หลุดออกมาว่า *รำ* (bran) หรือ *รำข้าว* (rice bran, rice polishing) รำก็คือบางส่วนของผนังผลและเปลือกเมล็ด หากข้าวถูกขัดหรือสีต่อไปจนเป็นสีขาวหรือใส โปรตีนในชั้นแอลิวโรนและบางส่วนของแป้งจะหลุดออกมารวมเป็นรำด้วย เรียกข้าวที่สีหรือขัดจนเป็นสีขาวว่า *ข้าวสาร* (white rice, polished rice)

ข้าวขึ้นได้ดีทั้งในเขตร้อนและเขตอบอุ่น ตั้งแต่ละติจูดที่ ๕๓ องศาเหนือ ถึง ๓๕ องศาใต้ ที่สูงตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงประมาณ ๒,๕๐๐ ม. ส่วนมากจะปลูกข้าวในนาขั้นน้ำ หรือในที่ที่มีการชลประทาน แต่ก็ปลูกได้ในที่ลุ่มน้ำลึกหรือที่ดอน นอกจากนี้ ข้าวยังขึ้นได้ดีทั้งในดินที่เป็นกรดและเป็นด่าง ระดับ pH 3-10 หรือในดินที่มีความเค็มถึงร้อยละ ๑ อุณหภูมิที่เหมาะสมอยู่ระหว่าง ๓๐-๓๕ องศาเซลเซียส แต่ก็ขึ้นได้ที่อุณหภูมิระหว่าง ๑๐-๔๐ องศาเซลเซียส ด้วย

ปัจจุบันข้าวที่ปลูกบริเวณนี้มีอยู่ ๒ ชนิด คือ ข้าวเอเชีย (*Oryza sativa* L.) และ ข้าวแอฟริกา (*O. glaberrima* Steud.)

ข้าวเอเชีย มีโครโมโซม ๒ ชุด (AA) = ๒๔ มีถิ่นกำเนิดในเอเชีย ปลูกทั่วไปในทวีปเอเชีย อเมริกา ออสเตรเลีย ยุโรป และแอฟริกา มี ๒ สายพันธุ์คือ สายพันธุ์อินเดีย และสายพันธุ์ญี่ปุ่น

ข้าวแอฟริกามีโครโมโซม ๒ ชุดเช่นกัน แต่เป็นชนิด AgAg มีถิ่นกำเนิดในประเทศมาลี แอฟริกาตะวันตก ปลูกเฉพาะทางภาคตะวันตกของทวีปแอฟริกาเท่านั้น

ข้าวเอเชียมีวิวัฒนาการมาจากข้าวป่า คือ หญ้าข้าวผี (*O. rufipogon* Griff. ชื่อสามัญ Wild perennial rice)

ซึ่งมีวิวัฒนาการเป็น ข้าวป่าปีเดียว (*O. nivara* Sharma & Shastry ชื่อสามัญ Wild annual rice) แล้ววิวัฒนาการเป็นข้าวเอเชีย (*O. sativa* L. ชื่อสามัญ Asian rice) ซึ่งแยกได้เป็น ๓ พวก พวกที่ปลูกในเขตร้อน เรียกว่า *indica* พวกที่ปลูกในหมู่เกาะชวา เรียกว่า *javanica* และพวกที่ปลูกในเขตอบอุ่น เรียกว่า *sinica* หรือ *japonica*

ข้าวในเขตร้อนโดยมากปลูกกันอยู่ ๒ พันธุ์ คือ ข้าวเจ้า และข้าวเหนียว ทั้ง ๒ พันธุ์มีต้นและลักษณะอย่างอื่นคล้ายกันมาก แตกต่างกันเฉพาะส่วนภายในเมล็ดที่เป็นแป้ง และองค์ประกอบของแป้งในเมล็ด คือ ข้าวเจ้ามีแป้งสีขาวใส หรืออาจมีสีขาวขุ่นที่ด้านข้างหรือตรงกลาง เมล็ดเรียกว่า *ท้องไข่* หรือ *ท้องปลาชิว* ประกอบด้วย amylose ร้อยละ ๑๕-๓๐ ส่วนข้าวเหนียวมีแป้งสีขาวขุ่น ประกอบด้วย amylopectin เป็นส่วนใหญ่ และมี amylose ร้อยละ ๕-๗ เท่านั้น

ข้าวที่ปลูกในประเทศไทยมีหลักฐานทางโบราณคดี แสดงว่า ได้มีการปลูกข้าวในประเทศไทยมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๕,๐๐๐ ปี ปัจจุบันพันธุ์ปลูกมีลักษณะและชื่อต่างกันไปไม่น้อยกว่า ๓,๕๐๐ ชื่อ พันธุ์ปลูกเหล่านี้ อาจแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ตามสภาพดินฟ้าอากาศและสภาพแวดล้อม ได้แก่

ข้าวไร่ (upland rice, hill rice) คือ พันธุ์ที่ปลูกบนที่ดอนหรือตามไหล่เขาที่ไม่มีน้ำขัง ส่วนมากมักปลูกแบบหยอดลงหลุมเพราะปรับระดับพื้นดินไม่ได้

ข้าวนาสวน (lowland rice, swamp rice หรือ wet paddy) คือ พันธุ์ที่ปลูกทั่วไปในพื้นที่ที่มีน้ำขัง หรือที่มีการเก็บกักน้ำในกระตังน้ำที่มีคันนาล้อมรอบระดับน้ำไม่เกิน ๕๐ ซม. วิธีการปลูกทำได้โดยการปักดำหรือหว่าน

ข้าวนาเมือง ข้าวขึ้นน้ำ หรือ ข้าวฟางลอย (floating rice) คือ พันธุ์ที่สามารถยึดตัวตามระดับน้ำที่สูงขึ้นได้ ๑-๔ ม. และน้ำขังอยู่ประมาณ ๑ เดือน ข้าวพันธุ์นี้มีปล้องยาวและปล้องใกล้ผิวน้ำโตกว่าปล้องที่ใกล้ลงไปใต้น้ำ

ข้าวน้ำลึก (deep water rice) คือ พันธุ์ที่ขึ้นได้ในที่น้ำลึก ๐.๕-๒ ม. และน้ำขังอยู่นานกว่า ๑ เดือน

ข้าวมีความสำคัญพอ ๆ กับข้าวสาลี ประชากรกว่าครึ่งของโลกบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก ผลผลิตข้าวทั่วโลก

มีมากกว่า ๔๕๐ ล้านตันต่อปี ผลผลิตในเอเชียมีมากกว่า ๔๐๐ ล้านตันต่อปี ประเทศจีนผลิตข้าวได้มากที่สุด แต่ประเทศไทยส่งออกข้าวออกมากที่สุดประมาณร้อยละ ๔๐ ของตลาดโลก

ในประเทศไทยนอกจากมีข้าวปลูกอยู่ทั่วทุกภาคแล้ว ยังมีข้าวป่าหลายชนิดขึ้นอยู่ตามธรรมชาติอีกด้วย บางทีเรียกหญ้า เช่น หญ้าข้าวผี หญ้าข้าวทาม หญ้าข้าวป่า และภาคกลางเรียกว่า **ข้าวละมาน** หรือ **หญ้าละมาน** ข้าวป่าเหล่านี้ที่สามารถนำมาปรับปรุงพันธุ์ได้คือ

๑. *O. rufipogon* Griff. **หญ้าข้าวผี** เป็นข้าวป่าหลายปี ต้นสูงมากกว่า ๑ ม. รวงใหญ่กระจาย เมล็ดเมื่อสุกสีดำ มีรยางค์แข็ง ยาว ร่วงง่าย มีโครโมโซม ๒ ชุด (AA) = ๒๔ ขึ้นอยู่ในที่โล่งแจ้งเป็นแอ่งน้ำลึกหรือลึกมาก ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ดและข้อ ผสมพันธุ์กับข้าวปลูกได้ ทนน้ำลึก มีละอองเรณูมาก ด้านทานต่อโรคขอบใบแห้ง

๒. *O. nivara* S.D. Sharma & SVS. Shastry **ข้าวป่าปีเดียว** เป็นข้าวป่าปีเดียว ต้นสูง ๐.๘-๑.๖ ม. ส่วนมากกอดตั้ง เมล็ดมีรยางค์แข็ง เมื่อสุกสีดำ ร่วงง่าย ติดเมล็ดน้อยถึงปานกลาง มีโครโมโซม ๒ ชุด (AA) = ๒๔ พบทั่วทุกภาคของประเทศ ขึ้นในที่โล่งแจ้งเป็นแอ่งน้ำตื้น ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด ทนแล้ง และต้านทานต่อโรคเหี่ยวเตี้ยซึ่งเกิดจากเชื้อไวรัสได้

๓. *O. fatua* K.D. Koenig ex Trin. เป็นข้าวป่าอายุปีเดียว กอดตั้งแข็งแรง มีความผันแปรสูง เกิดจากการผสมข้ามพันธุ์ของข้าวป่ากับข้าวปลูก จึงมีลักษณะกึ่งข้าวป่าและข้าวปลูก มีโครโมโซม ๒ ชุด (AA) = ๒๔ มีการกระจายพันธุ์ได้กว้างขวาง ขึ้นในที่โล่งแจ้งใกล้ ๆ แปลงข้าวปลูก ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด อย่างไรก็ตามมีรายงานว่ามีชื่อพ้องของ *O. rufipogon* Griff. (Chang and Harahap, 1996).

๔. *O. officinalis* Wall. ex Watt เป็นข้าวป่าหลายปี ต้นสูง ๐.๓-๒ ม. รวงกระจาย ยอดเกสรเพศเมียสีดำ เมล็ดเมื่อสุกสีดำ มีรยางค์แข็ง ร่วงง่าย มีโครโมโซม ๒ ชุด (CC) = ๒๔ ขึ้นในที่แดดรำไร ออกดอกตลอดปี ทนแล้ง และต้านทานต่อแมลง

๕. *O. ridleyi* Hook.f. จังหวัดปราจีนบุรี เรียกว่า **หญ้าข้าวทาม** เป็นข้าวป่าหลายปี ต้นสูง ๐.๓-๑ ม. กอตั้งตรงและแผ่ ใบหนา เขียวเข้ม รวงค่อนข้างกระจาย ยอดเกสรเพศเมียสีม่วง กาบดอกยาวมากกว่าครึ่งหนึ่งของเมล็ด เมล็ดมีรยางค์แข็ง สั้น ร่วงง่าย ติดเมล็ดน้อย มีโครโมโซม ๔ ชุด (BBCC) = ๔๘ ขึ้นในที่แดดรำไร หน่อมเงา ด่านทานโรคไหม้ โรคขอบใบแห้ง หนอนกอ และแมลงอื่น ๆ

๖. *O. meyeriana* (Zoll. & Moritzi) Baill. var. *granulata* (Nees & Arn. ex Watt) Duist ชื่อพ้อง *O. granulata* Nees & Arn. ex Watt จังหวัดกาญจนบุรี เรียกว่า **ข้าวนก** เป็นข้าวป่าหลายปี ต้นสูงประมาณ ๘๐ ซม. ลำต้นเล็ก แตกกอน้อย ใบคล้ายใบไม้ ช่อดอกเดี่ยวไม่แตกแขนง ยอดเกสรเพศเมียสีขาว เมล็ดสุกสีดำ ไม่มีรยางค์แข็ง ร่วงง่าย ติดเมล็ดน้อย มีโครโมโซม ๒ ชุด (AA) = ๒๔ ขึ้นในที่ขึ้น แดดรำไร ออกดอกตลอดปี หน่อมเงา และทนแล้ง. ผู้เขียน นายสงกรานต์ จิตรากร และ นางชุมศรี ชัยอนันต์

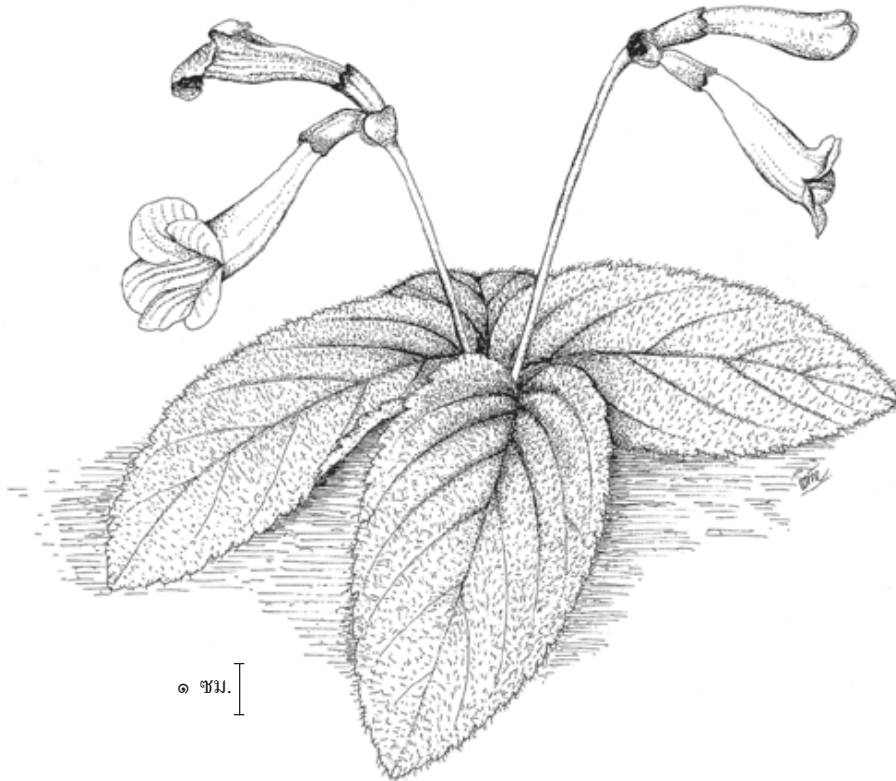
ข้าวกำเฒ่า *Didymocarpus biserratus* Barnett

วงศ์ Gesneriaceae

ไม้ล้มลุก อวบน้ำ มีขนหยาบแข็ง ใบเรียงตรงข้าม ขนาดไม่เท่ากัน รูปไข่กว้าง ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามซอกใบ ดอกสีม่วงเข้ม ผลแบบผลแห้งแตก เมล็ดมีมาก

ข้าวกำเฒ่าเป็นไม้ล้มลุก อวบน้ำ สูงได้ถึง ๒๔ ซม. มีขนหยาบแข็ง

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม คู่ใบมีขนาดไม่เท่ากัน รูปไข่ค่อนข้างกว้าง ๓-๔ ซม. ยาว ๓-๘.๓ ซม. ปลายมน โคนเว้าเป็นรูปหัวใจ ขอบจักฟันเลื่อยสองชั้น แผ่นใบบางคล้ายกระดาษ ด้านบนสีเขียวอมน้ำตาล มีขนสีขาวหนาแน่น ด้านล่างเกลี้ยง ยกเว้นตามเส้นกลางใบและเส้นแขนงใบ เส้นแขนงใบข้างละประมาณ ๖ เส้น ฐานเห็นชัดทางด้านล่าง ก้านใบยาวได้ถึง ๑๑ ซม. มีขนหยาบ

ข้าวกำเฒ่า *Didymocarpus biserratus* Barnett

ใบ และดอก

ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามซอกใบ แต่ละช่อ ส่วนมากมี ๒ ดอก ก้านช่อยาวได้ถึง ๘ ซม. มีใบประดับรูปครึ่งทรงกลมกว้าง ไม่มีขน กลีบเลี้ยงโคนติดกัน ปลายมีแฉกแหลมหรือมน ๕ แฉก ขนาดไม่เท่ากัน กลีบดอกสีม่วงเข้ม ยาวประมาณ ๔ ซม. โคนติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็นกลีบปาก กลีบปากบนมี ๒ แฉก กลีบปากล่าง ๓ แฉก และยาวกว่ากลีบปากบน เกสรเพศผู้ ๔ อัน ติดอยู่ที่โคนหลอดดอก เป็นเกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์ ๒ อัน ก้านชูอับเรณูเล็ก ยาวประมาณ ๒ ซม. โค้งเข้าหากัน อับเรณูทั้งคู่แบนและชิดกัน เกสรเพศผู้เป็นหมัน ๒ อัน คล้ายเส้นด้าย ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๔ มม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง ออวูลจำนวนมาก ยาวประมาณ ๒ ซม. ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๓ มม. ยอดเกสรเพศเมียเป็นแผ่นติดแบบกันปิด มีปุ่มเล็ก ๆ อยู่ตามผิว

ผลแบบผลแห้งแตก มีเมล็ดมาก

ข้าวกำผาเป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทย พบที่ภูกระดึง จังหวัดเลย บนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๑,๓๐๐ ม.

ผู้เขียน นางลีนา ผู้พัฒนพงศ์

ข้าวข้า *Euphorbia sessiliflora* Roxb.

ชื่อพ้อง	<i>E. kerrii</i> Craib
วงศ์	Euphorbiaceae
ชื่ออื่น ๆ	ข้าวคำ, ข้าวข้า, ว่านพระนิม (กลาง); จิตอยต์วน (ลำปาง)
ไม้พุ่มผลัดใบ ค่อนข้างอวบน้ำ ไม่แตกกิ่งก้าน ช่อดอกแบบช่อรูปถ้วย ดอกกลดรูปไม่มีทั้งกลีบเลี้ยง กลีบดอก และจานฐานดอก มีเกสรเพศผู้ ๑ อัน ในดอกเพศผู้ และมีเกสรเพศเมีย ๑ อัน ในดอกเพศเมีย ผลแยกแล้วแตก มี ๒-๓ ช่อง	

ข้าวข้าเป็นไม้พุ่ม ผลัดใบ สูงได้ถึง ๔๕ ซม. ทุกส่วนมียางสีขาว ลำต้นหนาเกลี้ยง ค่อนข้างอวบน้ำไม่แตกกิ่งก้าน มีหัวใต้ดิน แข็ง ใบมีกรวงหมดเมื่อออกดอก

ใบเดี่ยว เรียงสลับ มักพบตามยอด รูปรีหรือรูปไข่กลับ กว้าง ๓-๔.๕ ซม. ยาว ๘-๙ ซม. ปลายมนหรือค่อนข้างแหลม โคนสอบแคบ ขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างอวบน้ำด้านล่างสีสดกว่าด้านบนเล็กน้อย เส้นกลางใบหนา เส้นแขนงใบมีประมาณข้างละ ๘ เส้น เส้นใบย่อยเห็นไม่ชัด ก้านใบไม่มีหรือสั้นมาก หูใบเป็นเกล็ด ขนาดประมาณ ๑ มม.

ช่อดอกแบบช่อรูปถ้วย ออกตามง่ามใบบริเวณที่ค่อนไปทางโคนต้น เป็นช่อเดี่ยว หรือเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๓ ช่อ สีแดง ก้านช่อดอกยาว ๑-๒ มม. ช่อย่อยตรงกลางไม่มีก้าน ช่อย่อยด้านข้างยาวประมาณ ๒ มม. ใบประดับเป็นคู่ ยาว ๒-๔ มม. มีต่อมรูปรีตามขวาง ๔-๕ ต่อม กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๐.๓ มม. ดอกแยกเพศ ลดรูปไม่มีทั้งกลีบเลี้ยง กลีบดอก และจานฐานดอก ดอกเพศผู้อยู่ด้านข้าง เป็นช่อกระจุกด้านเดียวแน่นชิดกัน มีเกสรเพศผู้ ๑ อัน อับเรณูมี ๒ พู ติดกับก้านชูอับเรณูที่ฐาน ดอกเพศเมียอยู่กลางช่อ มีก้านดอก รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ ยาวประมาณ ๑.๕ มม. มี ๒-๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียสั้น ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น ๒ แฉก

ผลแยกแล้วแตก รูปรีแกมรูปไข่ กว้าง ๕-๘ มม. ยาว ๓-๖ มม. ผิวเรียบ มี ๒-๓ ช่อง แต่ละช่องมี ๑ เมล็ด ค่อนข้างกลม สีออกขาว คล้ายมีตุ่มอยู่ทั่วไป

ข้าวข้ามีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ขึ้นตามป่าผลัดใบและป่าไผ่ ที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๓๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่พม่าและเวียดนาม.

ผู้เขียน ดร.ก้องกานดา ชยามฤต

ข้าวติ่ม *Wissadula periplocifolia* (L.) C.Presl ex Thwaites

ชื่อพ้อง	<i>Sida periplocifolia</i> L.; <i>Abutilon hastatum</i> Ridl., <i>A. periplocifolium</i> (L.) Sweet; <i>Wissadula zeylanica</i> Medik.
----------	--

ข้าวตัม *Wissadula periplocifolia* (L.) C.Presl ex Thwaites

ก. กิ่ง ใบ และดอก ข. เกสรเพศผู้และเกสรเพศเมีย ค. ผล

วงศ์ Malvaceae

ชื่ออื่น ๆ ข้าวเหนียวหมา (ใต้); จันทน, มะกล่องข้าวตักผู้ (เหนือ); เส้าเปาะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ไม้พุ่ม ใบเรียงเวียน รูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยมหรือรูปใบหอก ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามปลายกิ่งหรือเป็นดอกเดี่ยว สีเหลืองอ่อน ไม่มีริ้วประดับ ผลแบบผลแห้งแยก รูปกรวยกลับ เมล็ดมีขน

ข้าวตัมเป็นไม้พุ่ม สูง ๐.๕-๒ ม. ตามลำต้น ก้านใบแกนช่อดอกและก้านดอกมีขนรูปดาวและขนธรรมดาปะปนกัน

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปไข่แกมรูปสามเหลี่ยมหรือรูปใบหอก กว้าง ๐.๕-๗ ซม. ยาว ๓-๑๕ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลมเป็นหางยาว ปลายสุดเป็นติ่งหนาม โคนเว้าตื้น ๆ เป็นรูปหัวใจถึงรูปตัด ขอบเรียบ เส้นโคนใบ

๕-๗ เส้น แผ่นใบด้านบนมีขนรูปดาวกระจายอยู่ห่าง ๆ หรือเกลี้ยง ด้านล่างมีขนรูปดาวหนาแน่น ก้านใบยาว ๐.๕-๖.๕ ซม. หูใบรูปลิ้ม ยาว ๒-๕ มม.

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามยอดหรือตามปลายกิ่ง ยาว ๒๐-๘๐ ซม. ดอกที่ออกตามง่ามใบใกล้ยอดเป็นดอกเดี่ยว ก้านดอกยาว ๑-๔.๕(-๘) ซม. มีข้อต่อใกล้ปลายก้าน ดอกบานเต็มที่กว้าง ๐.๙-๑.๓ ซม. ไม่มีริ้วประดับ กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูประฆัง เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๔ มม. ขอบแยกเป็นแฉกรูปสามเหลี่ยม ๕ แฉก ด้านนอกมีขน ด้านในเกลี้ยงหรือค่อนข้างเกลี้ยง กลีบดอก สีเหลืองอ่อน รูปไข่กลับ มี ๕ กลีบ ปลายกลีบมนหรือเว้าเล็กน้อยโคนกลีบมีเส้นสีเหลืองเข้มและมีขนรูด เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชูอับเรณูเชื่อมกันเป็นหลอดสั้นมาก ปลายแยกกัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี ๕ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๓ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียมี ๕ อัน ยาว ๒-๓ มม. โคนติดกันเล็กน้อย ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่ม

ผลแบบผลแห้งแยก รูปกรวยกลับ เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๗-๑ ซม. เมื่อแก่แยกเป็น ๕ เสี่ยง แต่ละเสี่ยงมีติ่งหนามสั้น ๆ และมี ๑-๓ เมล็ด เมล็ดรูปไตแกมรูปไข่ เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๓ มม. สีดำ มีขน

ข้าวต้อมมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ เป็นวัชพืชขึ้นตามที่รกร้าง ชอบแดดจัด ขึ้นได้ในที่ลุ่มจนถึงที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๖๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่ศรีลังกา ภูมิภาคอินโดจีน มาเลเซีย และอินโดนีเซีย.

ผู้เขียน นางลينا ผู้พัฒนาพงศ์

ข้าวต้อมเล็ก *Abelmoschus moschatus* Medik. subsp. *tuberosus* (Span.) Borss. Waalk.

ชื่อพ้อง *A. esquirolii* (H.Lév.) S.Y.Hu, *A. sagittifolius* (Kurz) Merr.; *Hibiscus longifolius* Willd. var. *tuberosus* Span., *H. subnudus* Craib ex Kerr

วงศ์ Malvaceae
ชื่ออื่น ๆ เหง้ามหากาฬ (เพชรบูรณ์); จี้อ, มหากาแดง (เหนือ)
ไม้ล้มลุก ลำต้น ก้านใบ และก้านดอกมีขนหนาแน่น ใบเรียงเวียน รูปไข่ ดอกเดี่ยว ออกตามง่ามใบ สีแดง ตรงกลางสีแดงเข้มหรือม่วงเข้ม ริ้วประดับมี ๙-๑๐ แฉก ผลแบบผลแห้งแตก

ข้าวต้อมเล็กเป็นไม้ล้มลุกหลายปี มีรากสะสมอาหารอยู่ใต้ดิน ต้นตั้งตรงหรือโคนต้นนอนราบกับพื้นแต่ยอดตั้งตรง สูง ๔๐-๗๕ ซม. ตามลำต้น ก้านใบ และก้านดอกมีขนหนาแน่น เป็นขนธรรมดาปนกับขนรูปดาว

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปไข่ กว้าง ๑.๕-๑.๕ ซม. ยาว ๓.๕-๑.๕ ซม. โคนเว้าลึก ขอบหยักซี่ฟัน ใบที่อยู่ใกล้ยอดโคนใบมักเป็นรูปเงี่ยงใบหอกหรือรูปเงี่ยงลูกศร ขอบจักฟันเลื่อย ก้านใบยาว ๔-๘ ซม. หูรูปเส้นด้าย ใบยาว ๐.๖-๑.๕ ซม.

ดอกออกเดี่ยว ๆ ตามง่ามใบ สีแดง กลางดอกสีแดงเข้มหรือม่วงเข้ม ก้านดอกยาว ๔-๗ ซม. ริ้วประดับมี ๙-๑๐ แฉก รูปแถบหรือรูปเส้นด้าย กางออกและมักงอขึ้น กว้าง ๑-๑.๗ ซม. ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. กลีบเลี้ยงยาวประมาณ ๗ มม. ปลายมี ๕ หยัก กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ ยาว ๒.๕-๗ ซม. เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชูอับเรณูเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. สีเหลือง โคนหลอดสีม่วงเข้ม ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่ มี ๕ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก ก้านยอดเกสรเพศเมียมีขน ปลายแยกเป็น ๕ แขนง ยอดเกสรเพศเมียปลายแบนคล้ายจาน

ผลแบบผลแห้งแตก รูปไข่กว้างหรือกลม กว้าง ๑.๕-๒.๕ ซม. ยาว ๒-๕ ซม. มีขนหนาแน่น เมล็ดรูปไต ผิวเป็นตุ่ม ๆ เรียงเป็นแนวยาว ส่วนใหญ่มีขนสีน้ำตาล

ข้าวต้อมเล็กมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือและภาคกลาง ขึ้นตามชายป่า ทุ่งหญ้า และที่รกร้างว่างเปล่า ที่สูงตั้งแต่ระดับน้ำทะเลถึง ๔๐๐ ม.

ข้าวต้มเล็ก *Abelmoschus moschatus* Medik. subsp. *tuberosus* (Span.) Borss. Waalk.

ก. กิ่ง ข. รากสะสมอาหาร ค. เกสรเพศผู้และเกสรเพศเมีย ง. เมล็ด

ในต่างประเทศพบที่จีนตอนใต้ ภูมิภาคอินโดจีน ภูมิภาคมาเลเซีย และทวีปออสเตรเลียตอนเหนือ.

ผู้เขียน นางลีนินา ผู้พัฒนาพงศ์

แยก ๓ แฉก ดอกตูมสีขาวอมชมพู ดอกบานสีขาว ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง กลม เนื้อนุ่ม

ข้าวตอกเป็นไม้พุ่ม สูงไม่เกิน ๑ ม. ลำต้นและกิ่งมีขน

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปรี กว้าง ๔-๗ มม. ยาว ๐.๕-๑.๕ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนแหลม ขอบเรียบ เส้นแขนงใบข้างละ ๔-๕ เส้น ก้านใบสั้นมากหรือไม่มี หูใบระหว่างก้านใบ ๑ คู่ รูปแถบสั้น ด้านบนแยกเป็น ๓ แฉก แฉกกลางยาวที่สุดประมาณ ๒ มม.

ข้าวตอก *Serissa japonica* (Thunb.) Thunb.

ชื่อพ้อง *S. foetida* Lam.

วงศ์ Rubiaceae

ไม้พุ่ม ลำต้นและกิ่งมีขน ใบเรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปรี หูใบระหว่างก้านใบ ๑ คู่ รูปแถบสั้น ปลาย

ข้าวตอก *Serissa japonica* (Thunb.) Thunb.

กิ่ง ใบ และดอก

ดอกออกตามง่ามใบหรือที่ยอด ๑-๓ ดอก ดอกตูม สีขาวอมชมพู ดอกบานสีขาว เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น ๕-๖ แฉก รูปใบหอก ปลายเรียวแหลม กลีบดอกโคนติดกัน เป็นรูปกรวย ยาวประมาณ ๕ มม. ปลายแยกเป็น ๕-๖ แฉก แต่ละแฉกยาวประมาณ ๔ มม. สีขาว รูปไข่กลับ ปลาย

หยักเป็น ๓ หยัก ด้านนอกสีชมพูอ่อน แผ่นแฉกนูนเป็น ๓ พู ภายในหลอดดอกมีขนยาว เกสรเพศผู้ ๕-๖ อัน ติด อยู่ในหลอดดอก ก้านชูอับเรณูสั้น อับเรณู สีม่วงอ่อน รูป ขอบขนาน ยื่นพ้นปากหลอดดอก รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๑ เม็ด ยอดเกสรเพศเมียเป็น ๓ แฉก ยาวไม่พ้นปากหลอด

ข้าวตอก *Serissa japonica* (Thunb.) Thunb.

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง กลม เนื้อนุ่ม

ข้าวตอกเป็นพรรณไม้พื้นเมืองของจีนและญี่ปุ่น มีทั้งพันธุ์ใบด่างและพันธุ์ดอกซ้อน นำเข้ามาปลูกเป็นไม้ประดับในประเทศไทย.

ผู้เขียน รศ.บุศบรรณ ณ สงขลา

ข้าวตอกใต้ *Chionanthus calcicola* (Kerr) Kiew

ชื่อพ้อง *Linociera calcicola* Kerr

วงศ์ Oleaceae

ไม้ต้น ยอดอ่อนมีขน ใบเรียงตรงข้าม รูปรีถึงรูปรีกว้าง ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปรี มี ๑ เมล็ด

ข้าวตอกใต้ เป็นไม้ต้น สูง ๔-๖ ม. ยอดอ่อนมีขน ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปรีถึงรูปรีกว้าง กว้าง ๒-๓ ซม. ยาว ๔-๖.๕ ซม. ปลายเรียวแหลมหรือแหลม โคนแหลมหรือมน ขอบเรียบ มีครีบเล็กน้อย เส้นแขนงใบมี

ข้างละ ๕-๖ เส้น มองเห็นไม่ชัด แต่ทางด้านล่างอาจหนูนกว่าเล็กน้อย แผ่นใบค่อนข้างหนา ก้านใบยาว ๓-๕ มม. มีขนละเอียด

ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ยาวไม่เกิน ๑ ซม. มี ๓-๕ ดอก ไม่มีก้านดอก แกนกลางช่อดอกมีขน กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเล็กน้อย ปลายแยก ๔ แฉก แฉกยาวประมาณ ๑ มม. ปลายมน มีขนแน่น กลีบเลี้ยงติดทน กลีบดอกสีขาว โคนเชื่อมติดกันเพียงเล็กน้อย ปลายแยกเป็น ๔ แฉก แฉกรูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๐.๕ มม. ยาว ๕-๖ มม. มักจะม้วนเมื่อดอกบาน เกสรเพศผู้ ๒ อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๐.๕ มม. ติดที่โคนกลีบดอก อับเรณูรูปรีกว้าง ยาวประมาณ ๐.๘ มม. ฝังไข้อยู่เหนือวงกลีบ รูปชวดก้นป่อง ยาวประมาณ ๒ มม. มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีอวูล ๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมีย ยาวประมาณ ๐.๕ มม. ยอดเกสรเพศเมียเป็น ๒ พู

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปรี กว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๖-๗ มม. มี ๑ เมล็ด

ข้าวตอกใต้ มีการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคใต้ ขึ้นตามหินปูนในป่าดิบที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๕๐-๑๐๐ ม. ออกดอกระหว่างเดือนเมษายนถึงตุลาคม ในต่างประเทศพบที่แหลมมลายู.

ผู้เขียน นางสีนา ผู้พัฒนพงศ์

ข้าวตอกขจรระงวด *Ligustrum sinense* Lour.

ชื่อพ้อง *Olea walpersiana* Hance, *O. consanguinea*

Hance; *Ligustrum sinense* Lour. var. *villosum* Rehder, *L. villosum* Maxim.

วงศ์ Oleaceae

ชื่ออื่น ๆ เกล็ดแก้วต้น (กลาง)

ไม้พุ่ม หรือไม้ต้น ยอดอ่อนมีขนแน่น ใบเรียงตรงข้าม รูปไข่ถึงรูปใบหอกกว้างหรือรูปรี ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ดอกสีขาว ออกที่ปลายกิ่ง ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม

ข้าวตอกพระร่วง *Ligustrum sinense* Lour.

กิ่ง ใบ และดอก

ข้าวตอกพระร่วงเป็นไม้พุ่ม หรือไม้ต้น สูงไม่เกิน ๓ ม. ยอดอ่อนมีขนสั้นและยาวปะปนกันหนาแน่น

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่ถึงรูปใบหอกกว้าง หรือรูปรี กว้าง ๒-๓ ซม. ยาว ๓-๖ ซม. ปลายแหลม หรือมน โคนมนหรือสอบ ขอบเรียบ เส้นแขนงใบมีประมาณ ๕ เส้น ด้านบนเห็นไม่ชัด หรือเป็นร่องตื้น ๆ ด้านล่างเห็น แผ่นใบด้านล่างมีขนนุ่ม ก้านใบยาว ๓-๕ มม. มีขนหนาแน่น

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกที่ปลายกิ่ง เป็นรูปพืระมิต กว้าง ๓-๘ ซม. ยาว ๔-๑๐ ซม. มีทั้งขนยาวและขนสั้นปะปนกันหนาแน่น มีดอกจำนวนมาก ก้านดอกยาว ๑-๔ มม. กลีบเลี้ยงขนาดเล็ก เชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ยาวประมาณ ๕ มม. ขอบค่อนข้างเรียบ กลีบดอกสีขาว โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๐.๗๕ มม. ปลายแยกเป็น ๔ แฉก แฉกรูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๒ มม. เมื่อบานม้วนออก

เล็กน้อย เกสรเพศผู้ ๒ อัน ยาวกว่ากลีบดอก ก้านชูอับเรณูยาว ๓ มม. อับเรณูรูปรีแกมรูปขอบขนาน ยาวประมาณ ๑ มม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปกลม มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียยาว ๑.๕-๒ มม. ยอดเกสรเพศเมีย ๒ อัน ยาว ๐.๒๕-๐.๕ มม.

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕ มม.

ข้าวตอกพระร่วงนิยมปลูกเป็นไม้ประดับ มีการปลูกในประเทศไทยทางภาคกลาง ในต่างประเทศพบที่จีนและเวียดนาม.

ผู้เขียน นางลينا ผู้พัฒนาพงศ์

ข้าวตอกฤๅษี *Sphagnum* spp.

วงศ์ Sphagnaceae
พืชไร้ท่อลำเลียงพวกมอสส์ ขึ้นตามที่ชื้นแฉะหรือแอ่งน้ำที่มีอากาศเย็น แกมีโทไฟต์สีเขียวอ่อน มักขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่ ทุกส่วนดูดซับน้ำได้ดีคล้ายฟองน้ำ อับสปอร์รูปกลม แตกตามขวาง แบบมีฝาเปิด

ข้าวตอกฤๅษีเป็นพืชไร้ท่อลำเลียงพวกมอสส์สกุล *Sphagnum* ในประเทศไทยมีประมาณ ๑๑ ชนิด แกมีโทไฟต์สีเขียวอ่อนหรือสีเขียวอมขาว และมักมีสีส้มหรือน้ำตาลอมส้มถ้าได้รับแสงแดดจัด ขึ้นเป็นกลุ่มและเจริญเป็นบริเวณกว้างตามที่ชื้นแฉะหรือตามหนองน้ำ ทุกส่วนอ่อนนุ่มมีลักษณะคล้ายฟองน้ำ ดูดซับน้ำไว้ได้ดี ในสภาพแห้งแล้งสีเกือบขาวแลดูคล้ายกองข้าวตอก ต้นยาวได้หลาย

ข้าวตอกฤๅษี *Sphagnum* spp.

สิบเซนติเมตร แต่จะมีเฉพาะส่วนปลายที่ยังมีชีวิต ส่วนโคนที่ตายแล้วไม่ค่อยน่าเปื่อย กิ่งมี ๓ ประเภท ประเภทแรกเป็นกิ่งที่ห้อยลู่ยาวลงไปตามต้น ยาว ๑-๓(-๕) ซม. ทำหน้าที่ดูดซับน้ำขึ้นไปให้กับส่วนบน ประเภทที่ ๒ เจริญออกไปทางด้านข้าง โคนกิ่งเล็กน้อย ปลายลู่ลง ยาว ๓-๘ ซม. ทำหน้าที่ช่วยพยุงลำต้น กิ่งประเภทที่ ๓ เจริญตั้งขึ้น ไปทางยอด ยาว ๑-๒ ซม. พร้อมจะหักหลุดไป เจริญเป็นต้นใหม่ ปลายยอดของกิ่งที่ตั้งตรงมีกิ่งเล็ก ๆ จำนวนมากเกิดเป็นกระจุก กิ่งสั้นเหล่านี้บางกิ่งเป็นที่เกิดของแอนเทอริเดียมและอาร์คิโกเนียม

ใบเรียงเวียนซ้อนกันค่อนข้างแน่น รูปไข่ ขอบโค้งขึ้น คล้ายเรือ กว้าง ๑-๒ มม. ยาว ๒-๓ มม. ปลายและโคนมน ไม่มีก้านใบ แผ่นใบบาง มีเซลล์เพียงชั้นเดียว แต่ประกอบด้วยเซลล์ ๒ ประเภท ประเภทแรกเป็นเซลล์ที่ทำหน้าที่สังเคราะห์แสง ขนาดเล็ก รูปร่างคล้ายไส้กรอก เรียงตัวอยู่โดยรอบเซลล์ที่ตายแล้ว มีขนาดใหญ่ รูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ภายในเซลล์เป็นช่องว่าง ผนังเซลล์มักหนา มีลายเป็นวงหรือเกลียว และมีรูเปิดสู่ภายนอก เซลล์ประเภทหลังนี้ทำหน้าที่ช่วยเก็บน้ำสปอร์โรไฟต์ เจริญอยู่บริเวณยอดของแกมีโทไฟต์ อับสปอร์รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ มม. เมื่อแก่สีดำ แตกตามแนวรอยต่อของฝาปิดอับสปอร์

ข้าวตอกฤๅษีมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคใต้พบขึ้นตามภูเขาที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๑,๐๐๐ ม. ขึ้นไป หรือตามที่มีอากาศหนาวเย็นเกือบตลอดปี เช่น ชนิด *Sphagnum thailandense* B.Hansen พบที่ภูกระดึง จ.เลย ชนิด *S. cuspidatum* Ehrh. พบที่ดอยอินทนนท์ จ.เชียงใหม่ ภูกระดึง จ.เลย เขาเขียว จ.นครราชสีมา และท่าเสด็จ จ.นครศรีธรรมราช ซากของพวกที่ขึ้นตามแอ่งน้ำจะสะสมเป็นชั้นอินทรียวัตถุที่ไม่ค่อยผุสลาย (sphagnum peat) และเรียกพื้นที่ชุ่มน้ำประเภทนี้ว่า sphagnum bog ในต่างประเทศพบมากในเขตอบอุ่นและเขตหนาวทั่วโลก.

ผู้เขียน รศ. ดร.อบฉันทิ ไทยทอง

ข้าวตอกหอม *Chionanthus amblirrhinus*

P.S.Green

วงศ์ Oleaceae

ไม้พุ่มหรือไม้ต้น ใบเรียงตรงข้ามรูปไข่กลับแกมรูปใบหอกกลับ ช่อดอกแบบช่อกระจุกหรือแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ดอกสีขาว กลิ่นหอม ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปค่อนข้างกลม สุกสีดำ มี ๑ เมล็ด

ข้าวตอกหอมเป็นไม้พุ่มหรือไม้ต้น

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่กลับแกมรูปใบหอกกลับ ค่อนข้างกว้าง กว้าง ๓-๖.๕ ซม. ยาว ๘-๑๑ ซม. ปลายมนถึงเว้าตื้น มักจะมีติ่งแหลมอ่อนหันลง โคนสอบแหลม

ขอบเรียบ เส้นแขนงใบมีข้างละ ๖-๗ เส้น หนูนเล็กน้อยยั้ง ๒ ด้าน แผ่นใบค่อนข้างหนา ก้านใบยาว ๗-๑๐ มม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุกหรือแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ยาว ๑-๔ ซม. แกนกลางช่อออกเดี่ยวหรือเป็นคู่ มีตั้งแต่ ๕ ดอกขึ้นไป ดอกสีขาว มีกลิ่นหอม ก้านดอกยาว ๐.๕-๑ มม. กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ยาวประมาณ ๐.๕ มม. ปลายแยกเป็น ๔ แฉก แฉกรูปสามเหลี่ยม ปลายแหลม ยาว ๐.๕-๐.๘ มม. กลีบดอกโคนเชื่อมติดกัน ปลายแยกเป็น ๔ แฉก รูปขอบขนาน กว้าง ๐.๕-๐.๘ มม. ยาว ๒-๓ มม. เกสรเพศผู้ ๒ อัน อับเรณูรูปรีค่อนข้างกว้าง ยาวประมาณ ๑ มม. ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๐.๕ มม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปคล้ายขวด

ข้าวตอกหอม *Chionanthus amblirrhinus* P.S.Green

ยาวประมาณ ๑ มม. มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีอวูล ๒ เม็ด
 ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๐.๓ มม. ยอดเกสร
 เพศเมียเป็น ๒ พู

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปค่อนข้างกลม กว้าง
 ๗-๘ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. สุกสีดำ มี ๑ เมล็ด

ข้าวตอกหอมเป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทย พบ
 ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก
 ขึ้นในทุ่งหญ้าที่เป็นหินปูน ที่สูงจากระดับน้ำทะเล
 ๑๓๐-๕๕๐ ม. ออกดอกประมาณเดือนเมษายน.

ผู้เขียน นางลينا ผู้พัฒนาพงศ์

ข้าวตอก *Grewia hirsuta* Vahl

ชื่อพ้อง *G. pilosa* Roxb. non Lam. *G. polygama*
Roxb., *G. polygama* Roxb. var. *hosseusiana*
J.R.Drumm., *G. tomentosa* Juss.,
G. trichodes Voigt

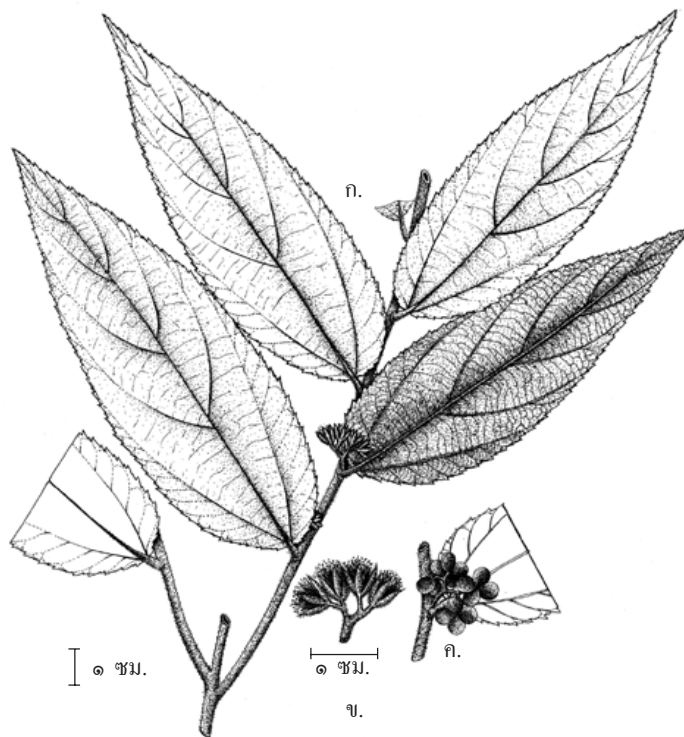
วงศ์ Tiliaceae

ชื่ออื่น ๆ ข้าวก่อกอก, ขามัด, ปอแม่, ยาบชี้ไก่, หำม้า (เหนือ);
 ข้าวม้าย (กลาง); ปอข้าวจี (ตะวันออกเฉียง
 เหนือ); เจเนวา (ใต้)

ไม้ต้น ลำต้นมักคดงอ ใบเรียงสลับ รูปขอบขนาน
 ถึงรูปใบหอก มีขน ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่าม
 ใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีขาวหรือเหลืองอ่อน ผลแบบผล
 แห้งไม่แตก รูปกลม มี ๒-๔ พู

ข้าวตอกเป็นไม้ต้น สูงไม่เกิน ๕ ม. ลำต้นมักคดงอ
 และแตกกิ่งก้านสาขา เปลือกสีเทาแตกเป็นสะเก็ด
 เรือนยอดค่อนข้างโปร่ง แตกกิ่งไม่เป็นระเบียบ

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนานถึงรูปใบหอก กว้าง
 ๑.๕-๖ ซม. ยาว ๕-๒๐ ซม. ปลายหู่ เรียวแหลม หรือ
 เป็นติ่งยาว โคนหู่หรือมนและโดยมากมักเบี้ยว ขอบจัก
 ฟันเลื่อยถี่หรือหยาบไม่เป็นระเบียบ ด้านล่างมีขนมาก เส้น
 โคนใบ ๓ เส้น เส้นที่อยู่ด้านข้าง ๒ เส้นยาวเกินครึ่งของ

ข้าวตอก *Grewia hirsuta* Vahl

ก. กิ่ง ใบ และช่อดอก ข. ช่อดอก ค. ช่อผล

เส้นกลางใบ เส้นแขนงใบข้างละ ๓-๗ เส้น เส้นใบย่อยแบบเส้นชั้นบันไดพอสังเกตเห็นได้ทางด้านล่าง ก้านใบยาว ๐.๒-๑ ซม. มีขนแน่น

ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง ยาว ๑-๓ ซม. ตั้งขึ้น ก้านช่อยาวได้ถึง ๕ มม. ดอกเล็กสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ก้านดอกยาว ๑-๔ มม. กลีบเลี้ยงและกลีบดอกมีอย่างละ ๕ กลีบ กลีบเลี้ยงรูปใบหอก กว้าง ๑-๒ มม. ยาว ๕-๘ มม. กลีบดอกรูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๒ มม. มีขนทั้ง ๒ ด้าน ขอบกลีบมีขนยาว เกสรเพศผู้มาก ตัดรวมเป็นกระจุกล้อมรอบรังไข่ รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ ค่อนข้างกลม มีขนแน่น มี ๔ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียเรียวยาว ใกล้เคียงกับเกสรเพศผู้ ยอดเกสรเพศเมียผายป่าน

ผลแบบผลแห้งไม่แตก รูปกลม มี ๒-๔ พู ผิวเกลี้ยงเป็นมัน เมล็ดแข็ง มีจำนวนเท่ากับพูของผล

ข้าวตอกมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ขึ้นตามป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้ง และป่าบริเวณเขาหินปูนทั่วไป ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๒๐๐-๑,๕๐๐ ม. ออกดอกเป็นผลตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงธันวาคม ในต่างประเทศพบที่จีน อินเดีย ศรีลังกา ภูมิภาคอินโดจีน มาเลเซีย และอินโดนีเซีย

ชาวพื้นเมืองใช้เปลือกพันทำเชือก สำหรับไว้ใช้ทางเกษตรกรรม.

ผู้เขียน ดร.จำลอง เพ็งคล้าย

ข้าวบาร์เลย์ *Hordeum vulgare* L.

ชื่อพ้อง *H. deficiens* Steud., *H. distichon* L., *H. hexastichon* L., *H. intermedium* Kōm., *H. sativum* Pers., *H. zeocriton* L.

วงศ์ Gramineae (Poaceae)

ชื่อสามัญ Barley

ไม้ล้มลุกปีเดียว ใบเรียงสลับ รูปแถบ ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ออกที่ยอด ช่อดอกย่อยออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๓ เรียงเป็น ๒ แถวหรือ ๖ แถว ดอกย่อยมี ๑ ดอก มีรยางค์ยาว ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปรี อยู่ภายในกาบ

ข้าวบาร์เลย์เป็นไม้ล้มลุกปีเดียว ลำต้นตรง แตกกอสูงได้ถึง ๑.๕ ม.

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปแถบ กว้าง ๐.๕-๑.๕ ซม. ยาว ๕-๔๐ ซม. ปลายเรียวแหลม กาบใบเกลี้ยง ลิ้นใบเป็นเยื่อบางยาว ๑-๓ มม. ปลายมีขนครุยสั้น ตั้งใบรูปเคียว

ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ออกที่ยอด ไม่รวมรยางค์ยาว ๒-๑๒ ซม. ช่อดอกย่อยไร้ก้าน ออกเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๓ ช่อ เรียงสลับเป็น ๒ แถวหรือ ๖ แถว บนแกนกลางช่อดอก ช่อดอกย่อยกลุ่มที่เรียง ๒ แถว มีช่อดอกย่อยกลางสมบูรณ์ ช่อเดียว ส่วนกลุ่มที่เรียง ๖ แถวนั้นสมบูรณ์ทุกช่อ กาบช่อดอกย่อยแคบ ยาว ๔.๕-๕.๕ มม. ปลายเป็นขนยาว ดอกย่อยมี ๑ ดอก กาบล่างรูปไข่ กว้างประมาณ ๓ มม. ยาว ๙-๑๑ มม. ปลายมีรยางค์ยาวได้ถึง ๑๕ ซม. มีขนรูปตะขอในพันธุ์ปลูกบางพันธุ์ไม่มีรยางค์ เส้นตามยาวกามี ๕ เส้น กาบบนยาวเท่ากบล่าง ด้านข้างพับเป็นสันตามยาว ไม่มีรยางค์ กลีบเกล็ด ๒ อัน เกสรเพศผู้ ๓ อัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มีขนที่ปลาย มี ๑ ช่อง ออวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมีย ๒ เส้น ลิ้น ยอดเกสรเพศเมียยาว มีขนยาวนุ่มเป็นพู่

ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปรี ขนาดแตกต่างกันขึ้นอยู่กับพันธุ์ปลูก ปลายมีขน มีร่องตามยาวและด้านตรงข้ามหนุน ส่วนใหญ่มีกาบ ๒ กาบหุ้ม

ข้าวบาร์เลย์พันธุ์ปลูกทั่วไปมีหลากหลายพันธุ์ย่อย ได้มีการจัดกลุ่มออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มพันธุ์ ๒ แถว กลุ่มพันธุ์ ๖ แถว และกลุ่มพันธุ์คละ ซึ่งช่อดอกย่อยเรียงมีทั้งแบบ ๒ แถว และ ๖ แถว ในช่อดอกเดียวกัน

ข้าวบาร์เลย์พันธุ์ ๒ แถว และ ๖ แถว เป็นพืชนำเข้ามาปลูกในประเทศไทย ทางภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ช่วงการปลูกและเก็บเกี่ยว เดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์ ในต่างประเทศข้าวบาร์เลย์มีถิ่นกำเนิดในตะวันออกกลาง ปลูกกัน ๗,๐๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล และแพร่กระจายพันธุ์ปลูกแทบทั่วโลกในเขตอบอุ่นและเขตร้อน

เมล็ดข้าวบาร์เลย์ที่สีเอาเฉพาะเปลือกออกไป เรียกข้าวกล้องบาร์เลย์ (pot barley, hulled barley หรือ Scotch barley) ซึ่งนำไปหุงต้มทำเป็นอาหารได้ แต่เสียเวลาในการ

หุงต้มทาน เมื่อสุกแล้วเหนียว มีคุณค่าทางโภชนาการสูง หากนำข้าวกล้องไปขัดต่อจนผนังผลและเปลือกเมล็ดหลุดออกไป เรียกส่วนนี้ว่ารำ และได้ข้าวขาวบาร์เลย์ (pearl barley) มีคุณค่าทางโภชนาการน้อยกว่าข้าวกล้องบาร์เลย์ แต่นำไปประกอบอาหารได้ง่ายกว่า

ข้าวบาร์เลย์เป็นอาหารของมนุษย์และสัตว์ประโยชน์ส่วนใหญ่ได้จากทำให้เป็นมอลต์ก่อน โดยนำเมล็ดไปเพาะเมื่อมีรากและยอดอ่อนโผล่ออกมาแล้ว จึงนำไปอบหรือทำให้แห้ง แยกเอาส่วนที่เป็นรากและยอดอ่อนออก ซึ่งส่วนนี้นำไปเลี้ยงสัตว์ได้ เมล็ดเมื่องอกเป็นมอลต์มีรสหวานและหอม มีคุณค่าทางอาหาร ใช้ทำผลิตภัณฑ์อาหารได้หลายชนิด ทำเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เช่น เบียร์ วิสกี้.

ผู้เขียน ดร.พัทธกุล จันทน์มัญญา และ นางชุมศรี ชัยอนันต์

ข้าวฟ่างสมุทรโคดม *Sorghum bicolor* (L.) Moench

วงศ์	Gramineae (Poaceae)
ชื่อพ้อง	<i>Holcus bicolor</i> L., <i>Andropogon sorghum</i> (L.) Brot., <i>Sorghum vulgare</i> Pers.
ชื่ออื่น ๆ	ข้าวบ่างนก, ข้าวบ่างหางช้าง (เหนือ); ข้าวฟ่างเกาหลี, ข้าวฟ่างหางช้าง, ข้าวสมุทรโคดม, ข้าวหางช้าง, ข้าวฟ่างตอก, ข้าวฟ่างนก; จังหันทะพูต
ชื่อสามัญ	Great millet, Sorghum, Sorgo, Guinea corn ไม้ล้มลุกปีเดียว ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปแถบหรือรูปใบหอก ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ช่อดอกย่อยออกเป็นคู่ มีก้านและไร้ก้าน หรือออกเป็น ๓ ช่อ มีก้าน ๒ ช่อ และไร้ก้าน ๑ ช่อ ดอกย่อยมี ๒ ดอก ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๘ มม. มักมีกาบติดทน

ข้าวฟ่างสมุทรโคดมเป็นไม้ล้มลุกปีเดียว ลำต้นตั้งตรง สูง ๐.๖-๖ ม. ลำต้นตันมีไส้คล้ายฟองน้ำ น้ำในลำต้นมีปริมาณไม่แน่นอน รสจืดหรือหวานขึ้นอยู่กับพันธุ์ ลำต้นมีข้อ ๗-๒๔ ข้อ โกลบข้อมีขนสีขาว

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปแถบหรือรูปใบหอก กว้าง ๑.๕-๑.๕ ซม. ยาว ๐.๓-๑.๔ ม. ปลายเรียวแหลม โคนป้าน ใบอ่อนชอบจักฟันเลื่อยละเอียด ใบแก่ขอบเรียบ แผ่นใบเรียบ มีไขสีขาวเคลือบ เส้นกลางใบค่อนข้างใหญ่ สีแตกต่างกัน

ข้าวฟ่างสมุทรโคดม *Sorghum bicolor* (L.) Moench

จากแผ่นใบ กาบใบยาว ๑๕-๓๕ ซม. ลิ่นใบยาวประมาณ ๒ มม. ตั้งใบรูปสามเหลี่ยมหรือรูปใบหอก

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ประกอบด้วยช่อแขนงแบบช่อกระจุกซึ่งแตกแขนงอีก ๒ หรือ ๓ ครั้ง ช่อดอกย่อยออกเป็นคู่ ไร่ก้านและมีก้าน ยกเว้นที่ปลายแขนงช่อออกเป็น ๓ คือ ไร่ก้าน ๑ ช่อ และมีก้าน ๒ ช่อ ช่อดอกย่อยมีก้าน ก้านยาวไม่เท่ากัน เป็นดอกเพศผู้ขนาดเล็กและแคบกว่าช่อดอกย่อยไร่ก้าน มีกาบช่อดอกย่อย ๒ กาบ ดอกย่อยมี ๒ ดอก มีแต่กาบล่างไม่มีกาบบน ดอกล่างไม่เจริญ ดอกบนเป็นดอกเพศผู้ มีกลีบเกสรตัวผู้ ๒ อัน เกสรเพศผู้ ๓ อัน ช่อดอกย่อยไร่ก้าน รูปค่อนข้างกลมหรือรูปไข่กลับ ยาว ๓-๑๐ มม. กาบ ๒ กาบ รูปไข่กลับ รูปรีหรือรูปไข่ ยาวใกล้เคียงกัน กว้าง ๓-๔.๕ มม. ยาว ๔-๖ มม. เส้นตามยาว ๖-๑๘ เส้น เนื้อกาบคล้ายแผ่นหนังหรือคล้ายกระดาษ กาบล่างซ้อนทับกาบบนเล็กน้อย กาบบนแคบกว่ากาบล่าง ดอกย่อยมี ๒ ดอก ดอกล่างไม่สมบูรณ์ มีเพียงกาบล่าง ดอกบนสมบูรณ์เพศ กาบล่าง ปลายมี ๒ จัก เนื้อบางมีรยางค์ที่ปลาย รยางค์อและบิดหมุน กาบบนมักไม่มี ถ้ามีมีขนาดสั้นและบาง กลีบเกสรตัวผู้ ๒ อัน เกสรเพศผู้ ๓ อัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง ออวุล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียมี ๒ เส้น ยอดเกสรเพศเมียมีขนยาวนุ่มเป็นพู่

ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๘ มม. มักมีกาบติดทนองรับ

ข้าวฟ่างสมุทรโคดมมีถิ่นกำเนิดอยู่ในทวีปแอฟริกา แพร่กระจายไปยังทวีปเอเชียและทวีปอื่น ๆ ในประเทศไทยนำมาปลูกทั่วไปตามภาคต่าง ๆ

ข้าวฟ่างสมุทรโคดมเป็นพืชทนแล้งได้ดีมีหลายพันธุ์ แต่ละพันธุ์นำไปใช้ประโยชน์ต่าง ๆ กัน เช่น พันธุ์ sorgo ใช้เป็นอาหารสัตว์และทำน้ำเชื่อมเพราะในลำต้นมีน้ำหวานอยู่ถึงร้อยละ ๑๐ บางพันธุ์ใช้เมล็ดทำเบียร์และเหล้าพันธุ์ที่มีก้านช่อดอกยาวและแข็ง หลังจากนวดเอาเมล็ดออกแล้วนำก้านช่อดอกมาทำไม้กวาด เมล็ดใช้คั่วหรือทำขนมกินได้ใช้เป็น

อาหารสัตว์ เช่น วัว ควาย นก และสัตว์ปีกอื่น ๆ ทั้งยังใช้ประโยชน์อื่นได้อีกหลายอย่าง ลำต้นและใบหลังเก็บเกี่ยวใช้เป็นอาหารสัตว์ได้ เมล็ดที่ผึ่งให้แห้งประกอบด้วย น้ำร้อยละ ๘-๑๖ โปรตีนร้อยละ ๘-๑๕ ไขมันร้อยละ ๒-๕ คาร์โบไฮเดรตร้อยละ ๖๘-๗๔ เส้นใยร้อยละ ๑-๓ ถ้า ร้อยละ ๑.๕-๒ องค์ประกอบของต้นสดไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับอายุและพันธุ์ โดยทั่วไปประกอบด้วยน้ำร้อยละ ๗๘-๘๖ ต้นแห้งมีโปรตีนร้อยละ ๑๒ คาร์โบไฮเดรตร้อยละ ๔๐-๕๐ และเส้นใยร้อยละ ๒๐-๓๐ ลำต้นและใบมีสารไกลโคไซด์ เรียกว่า dhuririn ซึ่งเมื่อสลายตัวโดยเอนไซม์แล้วจะให้กรดไฮโดรไซยานิก ซึ่งเป็นพิษอย่างร้ายแรง แต่ปริมาณของกรดมีมากน้อยไม่เท่ากันทุกพันธุ์ และแปรตามการเจริญเติบโตด้วย ยิ่งอายุมากกรดจะลดลง ปุ๋ยหมักในโตรเจนทำให้ปริมาณกรดสูง แต่พิษจากกรดนี้จะถูกทำลายหากทำเป็นฟางแห้ง หรือหญ้าหมัก.

ผู้เขียน ดร.จินดา จันทร์อ่อน และ นางชুমศรี ชัยอนันต์

ข้าวเม่านก *Tadebagi triquetrum* (L.) Ohashi

ชื่อพืช	<i>Hedysarum triquetrum</i> L.; <i>Desmodium triquetrum</i> (L.) DC.
วงศ์	Leguminosae-Papilionoideae
ชื่ออื่น ๆ	คอกิ้ว (กลาง); หญ้าคอกสูง, มะแฉะนก (เหนือ); ชี้กะตืดแป, ชี้กะตืด (ตะวันออกเฉียงเหนือ)
ไม้ล้มลุก มีเหง้า กิ่งอ่อนเป็นสามเหลี่ยม ใบประกอบ แต่ลดรูปเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนานถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน ก้านใบเป็นครีบ ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามปลายกิ่งและง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง ดอกรูปดอกถั่วสีม่วง ผลแบบฝักหักข้อ รูปขอบขนาน เมล็ดรูปไต	

ข้าวเม่านกเป็นไม้ล้มลุกหรือไม้พุ่ม สูงได้ถึง ๒ ม. มีเหง้าใต้ดิน กิ่งอ่อนเป็นสามเหลี่ยม มีขนสั้น

ใบประกอบแต่ลดรูปเป็นใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนานถึงรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้าง ๒-๕ ซม. ยาว

๕-๒๐ ซม. ปลายแหลม โคนหยักเว้า มีขนประปรายทั้ง ๒ ด้าน เส้นแขนงใบข้างละ ๘-๑๔ เส้น ก้านใบเป็นครีบกาว กว้าง ๐.๒-๑ ซม. ยาว ๑.๕-๕ ซม. หูใบเรียวยาว รูปไข่ ปลายแหลม กว้าง ๔-๕ มม. ยาว ๑-๒.๕ ซม. หูใบย่อยที่ปลาย ก้านเล็ก ปลายแหลม

ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามปลายกิ่งและตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง ยาว ๑๕-๓๐ ซม. ดอกรูปดอกถั่ว ยาวประมาณ ๘ มม. ก้านดอกยาวประมาณ ๒-๕ มม. ใบประดับรูปสามเหลี่ยม เรียวปลายแหลม ยาว ๒-๓ มม. กลีบเลี้ยงยาวประมาณ ๕ มม. โคนติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น ๔ แฉก มีขนรูปตะขอ กลีบดอก ๕ กลีบ สีม่วง กลีบกลางรูปโล่ เส้นผ่านศูนย์กลาง ๕-๖ มม. กลีบคู่ข้างรูปขอบขนาน ปลายมน กว้าง ๒-๒.๕ มม. ยาว ๕-๖ มม. กลีบคู่ล่างติดกันเป็นรูปเรือ กว้าง ๒-๒.๕ มม. ยาว ๔-๔.๕ มม. เกสรเพศผู้ ๑๐ อัน ก้านชูอับเรณูติดกันเป็นแผ่น รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปแถบ มีขน มี ๑ ช่อง มีออวุล ๕-๘ เม็ด

ผลแบบฝักหักข้อ รูปขอบขนานแคบ กว้าง ๔-๕ มม. ยาว ๑.๕-๒ ซม. มีขนรูปตะขอประปราย คอดเป็นข้อ ระหว่างเมล็ด ๕-๘ ข้อ หลุดออกจากกันเมื่อแก่ เมล็ดสีน้ำตาล รูปไต กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๑.๕-๒.๕ มม. ข้อละ ๑ เมล็ด

ข้าวเม่านกมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ขึ้นตามป่าดิบแล้ง ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐-๑,๐๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่อินเดีย ศรีลังกา จีนตอนใต้ ภูมิภาคอินโดจีน มาเลเซีย และออสเตรเลียตอนเหนือ.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ข้าวเม่าเหล็ก *Diospyros toposia* Buch. - Ham. var. *toposia*

วงศ์ Ebenaceae

ชื่ออื่น ๆ เม่าเหล็ก

ไม้ต้น โคนมักเป็นพุ่มพองต่ำ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขน ใบเรียงสลับ รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกม

รูปใบหอก ดอกแยกเพศต่างต้น ออกตามง่ามใบ ดอกสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปไข่ สุกสีเหลือง

ข้าวเม่าเหล็กเป็นไม้ต้น สูงไม่เกิน ๒๐ ม. ลำต้นเปลวเปลือกสีดอมนเขียว ค่อนข้างเรียบ เปลือกในสีเหลืองอ่อน เรือนยอดเป็นพุ่มรูปไข่ค่อนข้างทึบ กิ่งอ่อนในระยะแรกจะมีขนสาก ส่วนตามยอดอ่อนมีขนแน่น โคนต้นมักเป็นพองต่ำ ๆ

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปใบหอก กว้าง ๔.๕-๑๑ ซม. ยาว ๑๕-๓๐ ซม. ปลายสอบเรียวแล้วหยักคอดเป็นติ่งมน โคนป้านหรือมน ขอบเรียบ แผ่นใบหนาเป็นมัน ใบแห้งสีเหลืองอ่อน เส้นแขนงใบข้างละ ๑๒-๑๖ เส้น ปลายเส้นโค้งจรดกับเส้นถัดไปก่อนถึงขอบใบ เส้นใบย่อยเห็นชัดทั้ง ๒ ด้าน ก้านใบยาว ๑-๑.๕ ซม.

ดอกแยกเพศต่างต้น ดอกเพศผู้สีขาวหรือเหลืองอ่อน ออกรวมกันเป็นช่อเล็ก ๆ ตามง่ามใบ ช่อละ ๓ ดอก ก้านดอกยาวประมาณ ๒ ซม. กลีบเลี้ยงรูปถ้วยปากกว้าง ปลายขอบแยกเล็กน้อยเป็น ๔ แฉก ในระยะแรกจะมีขนบ้างทางด้านนอก ส่วนด้านในเกลี้ยง กลีบดอกติดกันเป็นรูปคนโท ยาว ๖-๘ มม. ปลายแยกประมาณ ๑ ใน ๔ ของความยาวทั้งหมดเป็น ๔ แฉก อาจมีขนนุ่มประปรายทางด้านนอก ส่วนด้านในเกลี้ยง เกสรเพศผู้ ๑๘-๒๔ อัน อาจมีขนตามก้านชูอับเรณูบ้างประปราย รังไข่เป็นหมันและมีขนแข็งแซม ดอกเพศเมียสีขาวหรือเหลืองอ่อน ออกเป็นดอกเดี่ยวตามง่ามใบ ก้านดอกยาว ๒-๕ มม. อาจมีขนนุ่มกลีบเลี้ยง ๔ กลีบ ยาวประมาณ ๑ ซม. มีขนนุ่มเป็นเส้นไหมทั้ง ๒ ด้าน กลีบดอกลักษณะเหมือนกลีบดอกเพศผู้ แต่ขนาดใหญ่กว่า รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปกระสวย มีขนแน่น มี ๘ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียมีขนแน่น เกสรเพศผู้เป็นหมัน ๑๒ อัน และมีขนยาวทั่วไป

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปไข่ เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๕ ซม. แก่จัดสีค่อนข้างเหลือง ผลอ่อนมีขนยาว ผลสุกนุ่ม กลีบเลี้ยงขยายใหญ่ติดทน แต่ละกลีบกว้าง ๐.๗-๑ ซม. ยาว ๑-๑.๕ ซม. ปลายลูไปทางโคน ก้านผล ขอบเป็นคลื่นแต่พื้นกลีบไม่จับพับ ตามผิวมีขนแน่นทั้ง ๒ ด้าน ก้านผลยาว ๓-๕ มม. มีเมล็ด ๖-๘ เมล็ดสีน้ำตาล รูปไต

ชาวเม่าเหล็กมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคใต้ ขึ้นตามป่าดิบชื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐-๗๐๐ ม. ในต่างประเทศพบในเอเชียเขตร้อน ที่อินเดีย ศรีลังกา พม่า กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย และเกาะบอร์เนียว

ผลใช้เบื่อปลา.

ผู้เขียน ดร.จำลอง เพ็งคล้าย

ชาวสามหมื่น *Chionanthus maxwellii* P.S.Green

วงศ์ Oleaceae

ไม้ต้น ใบเรียงตรงข้าม รูปใบหอกถึงรูปขอบขนาน ข้อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาว

ชาวสามหมื่นเป็นไม้ต้น สูงได้ถึง ๑๕ ม.

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอกถึงรูปขอบขนาน กว้าง ๕.๕-๖.๖ ซม. ยาว ๑๑-๑๘ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนแหลม สอบเป็นครีบ ขอบเรียบ มีเส้นแขนงใบข้างละ ๖-๑๐ เส้น หนูนทั้งด้านบนและด้านล่าง แผ่นใบหนาเล็กน้อย ก้านใบยาว ๒-๔ ซม.

ข้อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ยาว ๒-๔ ซม. ดอกสีขาว มีประมาณ ๗ ดอก ใบประดับ ยาว ๑-๒ มม. ปลายแหลม ก้านดอกยาว ๐.๕-๑ มม. กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันประมาณ ๐.๕ มม. ปลายแยกเป็น ๔ แฉก รูปสามเหลี่ยมปลายแหลม ยาว ๐.๕-๐.๘ มม. กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเล็กน้อย ปลายแยกเป็น ๔ แฉก รูปขอบขนาน กว้าง ๐.๕-๐.๘ มม. ยาว ๗-๘.๕ มม. ม้วน

ขึ้น เกสรเพศผู้ ๒ อัน อับเรณูรูปรีกว้าง ยาวประมาณ ๑ มม. ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๐.๕ มม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปชวด ยาวประมาณ ๑ มม. มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๐.๓ มม. ยอดเกสรเพศเมียแผ่กว้างแยกเป็น ๒ พู

ผล ยังไม่พบ

ชาวสามหมื่นเป็นพันธุ์ไม้ถิ่นเดียวของไทย พบทางภาคเหนือ ขึ้นบนหินแกรนิต ใกล้ลำธาร ในป่าดิบ ที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๑,๔๐๐ ม. ออกดอกประมาณเดือนกุมภาพันธ์.

ผู้เขียน นางสีนา ผู้พัฒนาพงศ์

ข้าวสารค่าง *Cardiopteris quinqueloba* (Hassk.) Hassk.

ชื่อพ้อง *Peripterygium quinqueloba* Hassk.; *Cardiopteris lobata* R.Br.

วงศ์ Cardiopteridaceae

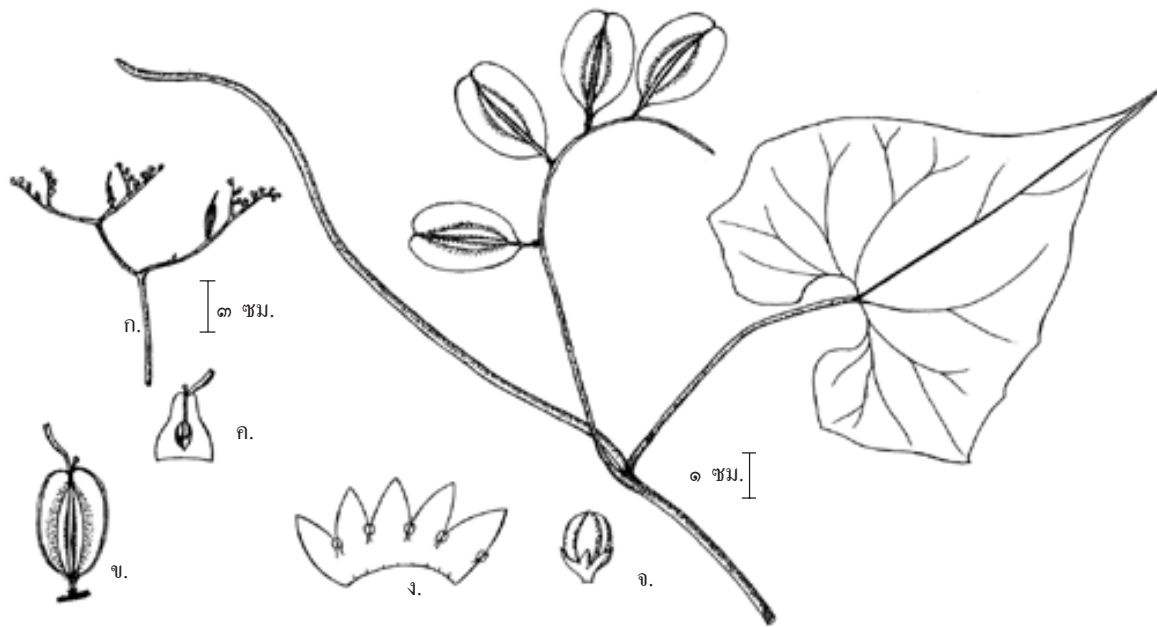
ชื่ออื่น ๆ ตึกตุ้ (ชดบุรี); ผักแต่นแค้ (ลพบุรี); หวีห้ว (สระบุรี); อีห้ว (ปราจีนบุรี)

ไม้เถา ลำต้นกลม แตกแขนงมาก มียางขาว ใบเรียงเวียน รูปรีหรือค่อนข้างกลม ข้อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ดอกสีขาว ผลแบบผลแห้ง มี ๒ ปีก รูปไข่กลับแกมรูปรี ด้านข้างแผ่ออกเป็นปีก ปลายเว้าตื้น

ข้าวสารค่างเป็นไม้เถา ลำต้นกลม แตกแขนงมาก มียางขาว

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปไข่หรือค่อนข้างกลม กว้าง ๔.๕-๙ ซม. ยาว ๖-๑๒ ซม. ปลายเรียวแหลมหรือแหลม เป็นติ่งยาว โคนเว้ารูปหัวใจ ขอบเว้าตื้น ๓-๕ แฉก ปลายแฉกแหลม แผ่นใบบาง เส้นโคนใบ ๗-๙ เส้น ก้านใบยาว ๑.๒-๓.๕ ซม.

ข้อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ยาว ๑๖-๒๕ ซม. ก้านข้อดอกยาว ๕.๕-๑๑ ซม. ดอกเล็ก สีขาว ไม่มีก้านดอก เป็นดอกสมบูรณ์เพศ หรือดอกสมบูรณ์เพศ และดอกเพศผู้อยู่ร่วมต้น ดอกสมบูรณ์เพศมีกลีบเลี้ยง โคน

ข้าวสารค่าง *Cardiopteris quinqueloba* (Hassk.) Hassk.

ก. ช่อดอก ข. ผล ค. รังไข่ผ่าตามยาว ง. กลีบดอกและเกสรเพศผู้ จ. ดอกตูม

เชื่อมติดกันปลายแยกเป็น ๔-๕ แฉก กลีบดอกโคนติดกัน เป็นรูปกรวย ปลายแยก ๔-๕ แฉก เกสรเพศผู้ ๔-๕ อัน ติดอยู่ใกล้ปากหลอดดอกและสลัดกับแฉก ก้านชูอับเรณูสั้น รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปคล้ายสี่เหลี่ยม มี ๑ ช่อง มีออวุล ๒ เม็ด ติดอยู่ที่ยอดรังไข่ ก้านยอดเกสรเพศเมีย ๒ อัน

อันหนึ่งมีร่องตามยาว ปลายเป็น ๒ แฉก รูปไข่ไม่เท่ากัน และคงติดอยู่ที่ผล ส่วนอีกอันหนึ่งสั้นและโค้ง ปลายเป็นตุ่ม ร่วงง่าย ดอกเพศผู้คล้ายดอกสมบูรณเพศแต่ไม่มีเกสรเพศเมีย

ผลแบบผลแห้งมี ๒ ปีก รูปไข่กลับแกมรี กว้าง ๑.๓-๑.๕ ซม. ยาว ๒-๒.๕ ซม. ด้านข้างแผ่ออกเป็นปีก ปลายผลเว้าตื้นและมีก้านยอดเกสรเพศเมียติดอยู่ ๑ อัน มี ๑ เมล็ด

ข้าวสารค่าง *Cardiopteris quinqueloba* (Hassk.) Hassk.

ข้าวสารค่างมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทั่วทุกภาค ขึ้นตามป่าผลัดใบ ป่าไผ่ ตามที่รกร้าง และตามเขาหินปูน บนพื้นที่ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลถึงสูงไม่เกิน ๑๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่จีนตอนใต้ (มณฑลยูนนาน) อินเดีย (รัฐอัสสัม, รัฐเบงกอล) พม่า เวียดนาม และทางตะวันตกของมาเลเซีย.

ผู้เขียน รศ.บุศปรณ ณ สงขลา

ข้าวสารดอกเล็ก *Raphistemma hooperianum* (Blume) Decne.

ชื่อพ้อง	<i>Oxystelma hooperianum</i> Blume
วงศ์	Asclepiadaceae
ชื่ออื่น ๆ	เคือคิก (สกลนคร); เมื่อยสาร (ชุมพร)
ไม้เถา	ทุกส่วนมียางขาว ใบเรียงตรงข้าม รูปไข่แกมรูปหัวใจ ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ ดอกสีขาวนวล มีกลิ่นหอม ผลแบบผลแห้งแตกแนวเดียว เมล็ดมีพูสีขาว

ข้าวสารดอกเล็กเป็นไม้เถา ทุกส่วนมียางขาว เถากลม ผิวสีเขียวเป็นมัน เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๗ มม.

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่แกมรูปหัวใจ หรือรูปรีแกมรูปหัวใจ กว้าง ๔-๘ ซม. ยาว ๖-๑๒ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนมนเว้าลึก ขอบเรียบ แผ่นใบบาง มีขนอ่อนสั้นกระจายห่าง ๆ ทั้ง ๒ ด้าน และค่อนข้างหนา แน่นตามเส้นใบด้านล่าง เส้นแขนงใบบริเวณใกล้โคนเส้นกลางใบแยกออกจากจุดใกล้ระดับเดียวกันข้างละ ๒-๓ เส้น และมีเส้นแขนงใบอีกข้างละ ๓-๔ เส้น โคนเส้นกลางใบด้านบนมีต่อมเล็ก ๆ รูปคนโท จำนวน ๕-๑๐ ต่อม ก้านใบมีลักษณะอ่อน ยาว ๓-๗ ซม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนงหรือกิ่งช่อซี่ร่ม ออกตามง่ามใบของกิ่งอ่อน ก้านช่อยาว ๓-๖ ซม. ดอกในช่อ ๔-๙ ดอก รูปกรวยกว้างแกมรูปกงล้อ ขนาด ๑.๒-๒ ซม. แรกบานสีขาวนวลแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลือง มีกลิ่นหอม กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ สีเขียวอ่อน แต่ละกลีบรูปไข่ ขนาดประมาณ ๓ มม. ส่วนโคนซ้อนเวียนเหลื่อมกันเล็กน้อย ขอบมีขนสั้น ๆ กลีบดอกโคนติดกันเป็นหลอดยาวประมาณครึ่งหนึ่งของกลีบ ปลายแยกเป็น ๕ แฉก แต่ละแฉกรูปรี ปลายมน ซ้อนเวียนไปทางขวา เมื่อดอกบานเต็มที่ปลายกลีบบิดม้วนลงเล็กน้อย เส้าเกสรกลางดอกสีขาว รูปรี รอบนอกมีรยางค์รูปไข่แกมรูปใบหอก ๕ อัน เรียงตัวในแนวตั้ง ปลายรยางค์เป็นเส้นกลมเรียว ยาวกว่าหลอดกลีบดอก เกสรเพศผู้ ๕ อัน เชื่อมติดกันทางด้านข้าง กลุ่มเรณูติดกันเป็นคู่ห้อยลงจากก้านกลุ่มเรณู แผ่นยึดก้านสีน้ำตาลเข้ม ฝังไข้อยู่เหนือวงกลีบ มี ๑ คู่ แต่ละรังไข่มี

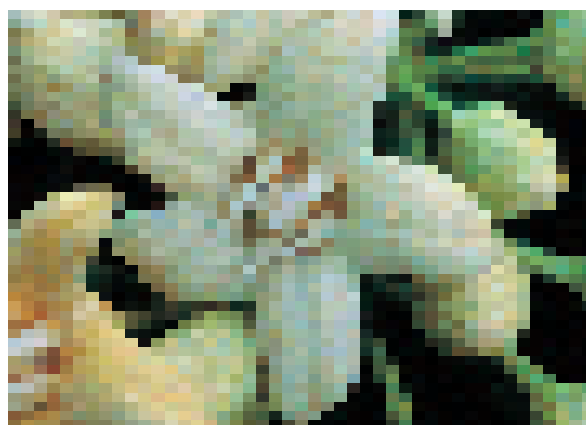
๑ ช่อง มีอวุลจำนวนมาก ก้านยอดเกสรเพศเมียเชื่อมติดกัน ยอดเกสรเพศเมียเป็นก้อนเกือบกลม กลางยอดมีรอยปุ่มเล็กน้อย

ผลแบบผลแห้งแตกแนวเดียว ออกเป็นคู่ รูปทรงกระบอกแกมรูปไข่ เบี้ยว กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๘-๑๒ ซม. ปลายเรียว เมล็ดค่อนข้างแบน มีจำนวนมาก ปลายด้านหนึ่งมีขนยาวเป็นพูสีขาว

ข้าวสารดอกเล็กมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยเกือบทุกภาค ขึ้นตามชายป่า ในต่างประเทศพบที่จีนตอนใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปจนถึงอินโดนีเซีย

เป็นไม้เถาที่ให้ดอกดกสวยงาม กลิ่นหอม ออกดอกตั้งแต่เดือนกันยายนถึงมีนาคม ปลูกเลี้ยงได้ง่าย เหมาะสำหรับนำมาเป็นไม้ประดับ ยอดอ่อน ช่อดอก และผลอ่อนใช้เป็นอาหาร นิยมทำใ้สุกโดยการต้มหรือใส่แกง เมล็ดมีสารพิษประเภท cardiac glycoside.

ผู้เขียน รศ. ดร.อบฉันทิ์ ไทยทอง

ข้าวสารดอกเล็ก *Raphistemma hooperianum* (Blume) Decne.

ข้าวสารดอกใหญ่ *Raphistemma puchellum*

Wall.

วงศ์ Asclepiadaceae
ชื่ออื่น ๆ ข้าวสาร (ทั่วไป); เครือเซาหนัง, มะโอเครือ (เหนือ);
เคือกคิก (สกลนคร); ไคร้เครือ (สระบุรี); เมื่องสาร
(ชุมพร)

ไม้เถา ทุกส่วนมียางขาว ใบเรียงตรงข้าม รูปใบหอก
แกมรูปหัวใจ ช่อดอกแบบช่อกระจุกโปร่ง ออกตามง่ามใบ
ดอกสีขาวนวล ผลแบบผลแห้งแตกแนวเดียว เมล็ดมีฟุ่สี
ขาว

ข้าวสารดอกใหญ่เป็นไม้เถา ทุกส่วนมียางขาว
เถากลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๑๐ มม.

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอกแกมรูปหัวใจ กว้าง
๕.๕-๑๕ ซม. ยาว ๑๐-๒๐ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม
โคนมนเว้ากว้าง ขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างหนาและเหนียว

ข้าวสารดอกใหญ่ *Raphistemma puchellum* Wall.

มีขนกระจายตามเส้นใบทางด้านล่าง เส้นแขนงใบออก
จากโคนใบข้างละ ๒-๓ เส้น และที่ออกจากเส้นกลางใบ
อีกข้างละ ๖-๗ เส้น โคนเส้นกลางใบด้านบนมีต่อมเล็ก ๆ
เป็นกระจุก ก้านใบยาว ๔-๕ ซม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุกกิ่งช่อซี่ร่ม มี ๔-๙ ดอก
ก้านช่อดอกยาวประมาณ ๑๐ ซม. ดอกขนาด ๒.๕-๓ ซม.
รูปประฆัง แรกบานสีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีนวลหรือเหลือง
อ่อน กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบ สีเขียวอ่อน แต่ละกลีบรูปไข่หรือ
รูปขอบขนานแกมรูปไข่ ยาวประมาณ ๕ มม. กลีบดอก
โคนเชื่อมกันเป็นหลอดกว้าง สูงประมาณ ๓ ซม. กว้าง
ประมาณ ๒ ซม. ปลายแยกเป็น ๕ แฉก แต่ละแฉกรูป
ขอบขนาน ปลายมน เรียงซ้อนเหลื่อมไปทางขวา ยาว ๑.๒-
๑.๕ ซม. กว้าง ๐.๗-๑ ซม. เมื่อบานเต็มที่ขอบและปลาย
กลีบบิดม้วนลง เล้าเกสรอยู่ในหลอดกลีบดอก รูปรี สูง
ประมาณ ๑.๕ ซม. รอบนอกมีรยางค์ ๕ อัน เรียงตัวใน
แนวตั้ง แต่ละอันรูปไข่แกมรูปใบหอก โคนคอด ปลาย
เรียวมนเล็กน้อยและงุ้มเข้าหากัน เกสรเพศผู้ ๕ อัน เชื่อม
ติดกันทางด้านข้าง กลุ่มเรณูติดกันเป็นคู่ ห้อยลงจากก้าน
กลุ่มเรณู แผ่นยึดก้านสีน้ำตาลเข้ม ฝังไข้อยู่เหนือวงกลีบ มี
๑ คู่ แต่ละรังไข่มี ๑ ช่อง มีออวุลจำนวนมาก ก้านยอด
เกสรเพศเมียเชื่อมติดกัน ยอดเกสรเพศเมียเป็นก้อน มี
๕ เหลี่ยม หรือเกือบกลม

ผลแบบผลแห้งแตกแนวเดียว รูปทรงกระบอก ยาว
ประมาณ ๑๕ ซม. กว้างประมาณ ๔ ซม. เมล็ดค่อนข้าง
กลมแบน ขนาดประมาณ ๑ ซม. ปลายด้านหนึ่งมีขนเป็น
พู่ยาว สีขาว

ข้าวสารดอกใหญ่มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย
ไทยทั่วทุกภาค ขึ้นตามชายป่าและในป่าเบญจพรรณแล้ง
ในต่างประเทศพบที่จีน อินเดีย (รัฐสิกขิมและรัฐอัสสัม)
และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ข้าวสารดอกใหญ่คล้ายข้าวสารดอกเล็กมาก ยอด
อ่อน ช่อดอก และผลอ่อนใช้เป็นอาหาร นิยมทำให้สุกโดย
การต้มหรือใส่แกง.

ผู้เขียน รศ. ดร.อบฉันท์ ไทยทอง

ข้าวสารน้อย *Maesa indica* (Roxb.) A.DC.

ชื่อพ้อง *Baeobotrys indica* Roxb.
 วงศ์ Myrsinaceae
 ชื่ออื่น ๆ ไค้งอย, มะพับ (เหนือ); เม่าหิน, อีขาม, อีทุม (ตะวันออกเฉียงเหนือ)
 ไม้พุ่ม ลำต้นและกิ่งเกลี้ยง มีช่องอากาศทั่วไป ดอกเล็ก สีขาวหรือเหลืองอ่อน ออกรวมเป็นช่อกระจุก อาจแยกแขนงตามโคนช่อบ้างแต่ไม่มาก ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง กลม ไม่แตกแต่เปราะเมื่อแห้ง

ข้าวสารน้อยเป็นไม้พุ่ม สูง ๑-๓ ม. เป็นกอหรือแตกกิ่งต่ำ ผลัดใบแต่ผลิใบใหม่ไว เปลือกลำต้นและกิ่งเรียบเกลี้ยง สีเทาหรือน้ำตาลอมเทา มีช่องอากาศสีจางประตามยาวทั่วไป

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปรีหรือรีค่อนข้างกว้าง กว้าง ๒-๗ ซม. ยาว ๕-๑๗ ซม. ปลายเรียวแหลมและมักโค้งเล็กน้อย โคนสอบและเบี้ยว ขอบจักฟันเลื่อยหรือเป็นจงอยยื่นฟันขอบออกมาคล้ายหนามแหลม แผ่นใบบางคล้ายกระดาษ ด้านบนสีเขียว ด้านล่างสีทองอ่อนหรือเป็น

ข้าวสารน้อย *Maesa indica* (Roxb.) A.DC.

ก. กิ่งพร้อมช่อดอก ข. ช่อผลและผล (ขยาย) ค. ดอก ง. เกสรเพศผู้ (ขยาย) จ. เกสรเพศเมีย (ขยาย)

คราบขาว เส้นแขนงใบข้างละ ๕-๘ เส้น ปลายเส้นโค้งอ่อน ไปสู่ขอบใบหรืออาจเชื่อมกับเส้นถัดไปใกล้ขอบใบ เส้นใบ ย่อยเห็นไม่ชัดมักมีตุ่มเกลี้ยงคล้ายแผลเป็นรูปรีตามขอบใบ หรือง่ามเส้นแขนงใบใกล้โคนใบ ก้านใบยาว ๑-๔ ซม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุก อาจแยกแขนงตามโคนช่อ บ้างแต่ไม่มาก ออกตามง่ามใบหรือเหนือรอยแผลใบและ ตามปลายกิ่ง กว้าง ๑-๒ ซม. ยาว ๒-๘ ซม. ช่อแขนงยาว ๑-๔ ซม. ก้านช่อยาวประมาณ ๑ ซม. ดอกเล็ก เป็นดอก สมบูรณ์เพศ หรืออาจมีดอกแยกเพศในช่อเดียวกัน กลีบ เลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปกรวย ปลายแยกเป็นแฉกรูปไข่ ๕ แฉก ยาวรวมกันประมาณ ๑ มม. กลีบดอกสีขาวหรือ เหลืองอ่อน รูปประฆัง ยาวทั้งเส้นประมาณ ๒ มม. ส่วนที่ติด กันยาวเท่ากันกับส่วนที่แยกเป็นแฉกแหลมๆ ๕ แฉก เกสรเพศผู้ ๕ อัน โคนก้านชูอับเรณูติดที่ด้านในหลอด กลีบดอก และติดตรงข้ามกับแฉกกลีบ อับเรณูป้อมติดกับ ก้านชูอับเรณูที่ฐาน และจะแตกตามแนวยาวด้านข้าง รั้งไขกึ่งใต้วงกลีบ มีช่องเดียว ออกลูกมีจำนวนมาก ยอดเกสร เพศเมียแยกเป็น ๒ แฉก

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง ค่อนข้างกลม สีขาวหรือ เหลืองอ่อน เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔-๕ มม. ยังมีโคนกลีบเลี้ยง ที่ติดทน ผิวผลบาง เปราะ และย่นเมื่อแห้ง ก้านผลยาว ประมาณ ๑ มม. เมล็ดเล็กมาก สีดำ

ข้าวสารน้อยมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ และภาคใต้ ขึ้นตามป่าดิบใกล้แหล่งน้ำมีร่มเงา ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐-๒,๓๐๐ ม. ออกดอกเป็นผล ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม มักมีทั้งดอกและผล ในขณะเดียวกัน ในต่างประเทศพบที่อินเดีย พม่า จีนตอนใต้ และเวียดนาม

ใบอ่อนและยอดอ่อนกินได้.

ผู้เขียน ดร.จำลอง เพ็งคล้าย

ข้าวสารป่า *Pavetta tomentosa* Roxb. ex Sm.

ชื่อพ้อง *Ixora tomentosa* Roxb.

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น ๆ เข็มแพะ (เหนือ)

ไม้ต้น ใบเรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก หูใบระหว่าง ก้านใบรูปสามเหลี่ยม ปลายเป็นติ่งเรียวแหลม ช่อดอก แบบช่อกระจุกเชิงประภอบ ออกตามปลายกิ่งและง่ามใบ ใกล้ปลายกิ่ง ดอกสีขาว ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปกลม มี ๒ เมล็ด

ข้าวสารป่าเป็นไม้ต้น สูง ๒-๕ ม. เปลือกเรียบ สีเทา กิ่งมักแยกตรงข้าม กิ่งอ่อนเป็นสีเหลือง โป่งตามข้อ และมีขนนุ่ม กิ่งแก่มีรอยแผลใบปรากฏอยู่

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปไข่กลับ รูปรี หรือรูปไข่ กว้าง ๔-๘ ซม. ยาว ๑๐-๒๐ ซม. ปลายมนหรือ สอบ โคนสอบ แผ่นใบหนา ด้านบนมีขนสาก ด้านล่างมี ขนนุ่มสีเทา เส้นแขนงใบข้างละ ๑๐-๑๕ เส้น ปลายเส้น โค้งจรดกับเส้นถัดไปใกล้ขอบใบ เส้นใบย่อยเห็นชัดทาง ด้านล่าง ก้านใบยาว ๑-๓ ซม. ด้านบนเป็นร่องและมี ขนนุ่มประปราย หูใบระหว่างก้านใบรูปสามเหลี่ยม ยาว ๐.๕-๑ ซม. ปลายเป็นติ่งเรียวแหลม โคนเชื่อมติดกันเป็น ปลอก ด้านนอกมีขนนุ่ม ด้านในเกลี้ยง หูใบจะร่วงไปเมื่อ กิ่งแก่ ใบแห้งออกสีดำ

ข้าวสารป่า *Pavetta tomentosa* Roxb. ex Sm.

ข้าวสารป่า *Pavetta tomentosa* Roxb. ex Sm.

ก. กิ่ง ใบ และช่อผล ข. ช่อดอก

ช่อดอกแบบช่อกระจุกเชิงประกอบ ออกตามปลายกิ่งและตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง กว้างและยาวประมาณ ๑๐ ซม. ก้านช่อดอกยาว ๑-๓ ซม. ก้านช่อย่อยยาว ๐.๕-๑ ซม. ทุกส่วนมีขนสีเทาหุ้ม โคนช่อดอกและช่อแขนงมีใบประดับคล้ายหุบใบประกบอยู่ ดอกรูปแจกัน กลิ่นหอมอ่อน ก้านดอกยาว ๐.๕-๑ ซม. มีขนประปราย กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปกรวย ปลายแยกเป็นแฉกแหลมเล็ก ๆ ๔ แฉก แต่ละแฉกยาวไม่เกิน ๑ มม. ด้านนอกมีขน ด้านในเกลี้ยง กลีบดอกสีขาว โคนติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ ๑ ซม. ภายในหลอดมีขน ปลายแยกเป็น ๔ แฉก รูปขอบขนานแกมรูปใบหอกกลับ กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ

๕ มม. เกสรเพศผู้ ๔ อัน ติดบริเวณปากหลอดดอกด้านในและสลับกับแฉก อับเรณูรูปขอบขนาน ยาวประมาณ ๔ มม. แก่จัดแตกตามรอยประสานด้านข้างพร้อมกับบิดเป็นเกลียว รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ กลม มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียเรียวยาวยื่นพ้นปากหลอดกลีบดอกออกมา ๑.๕-๒ ซม. ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็นแฉกไม่เท่ากัน ๒ แฉก

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๕-๑ ซม. ผลแห้งออกสีดำ มี ๒ เมล็ด

ข้าวสารป่ามีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก

ขึ้นตามป่าเบญจพรรณที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๗๐๐-๑,๒๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่ศรีลังกา อินเดีย กัมพูชา และ มาเลเซีย.

ผู้เขียน นางสาวนฤมล บุญแต่ง และ ดร.จำลอง เพ็งคล้าย

ข้าวสารสุเทพ *Chionanthus sutepensis* (Kerr) P.S.Green

ชื่อพ้อง *Linociera sutepensis* Kerr

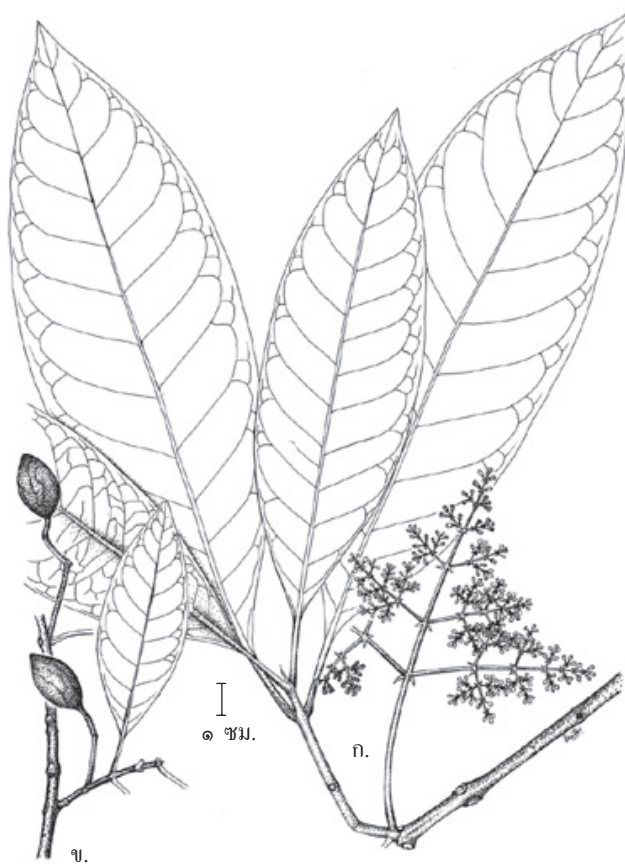
วงศ์ Oleaceae

ไม้ต้น ใบเรียงตรงข้าม รูปใบหอกกลับ ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบหรือปลายกิ่ง ดอกสีขาว กลิ่นหอม รูปกลม ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปค่อนข้างกลม มี ๑ เมล็ด

ข้าวสารสุเทพ เป็นไม้ต้น สูง ๔-๙ ม.

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอกกลับถึงรูปใบหอกกลับกว้าง กว้าง (๓.๕)๖-๘(๑๑) ซม. ยาว (๑๐-)๑๖-๒๐(-๓๒) ซม. ปลายเรียวแหลม ค่อนข้างสั้น โคนสอบ เป็นครีบก้น ขอบเรียบ เส้นแขนงใบมีข้างละ ๙-๑๓ เส้น ด้านบนเส้นใบย่อยเรียบหรือหูนเล็กน้อย เห็นชัดทางด้านล่าง แผ่นใบค่อนข้างหนา ก้านใบยาว ๑.๕-๓ ซม.

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบหรือปลายกิ่ง ยาว (๓)๕-๑๕ ซม. ดอกสีขาว กลิ่นหอมมีจำนวนมาก ก้านดอก ยาว ๐-๑.๕ มม. กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกัน ยาว ๐.๓-๐.๕ มม. ปลายแยกเป็น ๔ แฉก แฉกรูปสามเหลี่ยม ยาว ๐.๕-๐.๘ มม. กลีบดอกสีขาวถึงเหลืองอ่อน โคนเชื่อมติดกันเพียงเล็กน้อย ปลายแยกเป็น ๔ แฉก แฉกรูปแถบ กว้างประมาณ ๐.๕ มม. ยาว ๓.๕-๔ มม. ขอบ

ข้าวสารสุเทพ *Chionanthus sutepensis* (Kerr) P.S.Green

ก. กิ่ง ใบ และช่อดอก ข. กิ่ง ใบ และผล

ม้วนขึ้นเล็กน้อย เกสรเพศผู้ ๒ อัน อับเรณูรูปรี หรือรูป
ขอบขนาน ยาวประมาณ ๑ มม. ก้านชูอับเรณูสั้นมากหรือ
ไม่มี รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปค่อนข้างกลม ยาวประมาณ
๑.๕ มม. มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๒ เม็ด ก้านยอด
เกสรเพศเมียยาวประมาณ ๐.๓ มม. ยอดเกสรเพศเมียเป็น
๒ พู

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปค่อนข้างกลม กว้าง
ประมาณ ๑.๕ ซม. ยาวประมาณ ๒ ซม. มี ๑ เมล็ด

ข่าวสารสุเทพ เป็นพันธุ์ไม้ถิ่นเดียวของไทย พบ
ทางภาคเหนือตามป่าดิบเขา ที่สูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน
๑,๘๐๐ ม. ออกดอกระหว่างเดือนตุลาคมถึงธันวาคม.

ผู้เขียน นางลีนา ผู้พัฒนาพงศ์

ข่าวสารหลวง ชื่อพรรณไม้ ๒ ชนิด ในสกุล *Chionanthus* และ *Ligustrum* วงศ์ Oleaceae ชนิด *Chionanthus mala-elengi* (Dennst.) P.S.Green subsp. *terniflorus* (Wall. ex G.Don) P.S.Green

ชื่อพ้อง *Forsythia mala-elengi* Dennst.; *Linociera*
caudata Collett & Hemsl., *L. pierrei*
Gagnep. *L. terniflora* Wall. ex G.Don

ชื่ออื่น ๆ ตีควาย (เชียงใหม่)

ไม้ต้น ใบเรียงตรงข้าม รูปใบหอกกลับหรือรูปใบ
หอก ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามปลายกิ่ง
หรือง่ามใบ ดอกสีขาว ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด
รูปไข่ มีเมล็ดเดี่ยว

ข่าวสารหลวงชนิดนี้เป็นไม้ต้น สูง ๗-๑๒ ม. แตกกิ่งก้านเล็กน้อย มีขนยาว มีช่องอากาศตามลำต้น

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอกกลับหรือรูปใบหอก
กว้าง ๔-๕ ซม. ยาว ๙-๑๒ ซม. ปลายแหลม โคนมน
หรือสอบ มีเส้นแขนงใบข้างละ ๙-๑๑ เส้น ขึ้นเป็นสันทาง
ผิวใบด้านล่าง และมักเป็นร่องทางด้านบน เส้นใบย่อย
เห็นไม่ชัด ก้านใบยาว ๕-๗ มม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามง่ามใบ
และปลายกิ่ง รูปพีระมิด กว้างประมาณ ๖ ซม. ยาวประมาณ

๑๐ ซม. มีขนสั้นที่ก้านช่อดอก กลุ่มดอกย่อยออกเป็น
กระจุกละ ๓ ดอกเป็นส่วนมาก ก้านดอกสั้น กลีบเลี้ยง
โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย กว้างประมาณ ๑.๕ มม.
ยาวประมาณ ๑ มม. กลีบดอกสีขาว ยาวทั้งสิ้น ๗-๘ มม.
โคนกลีบติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น ๔ แฉก เกสรเพศผู้
๒ อัน ยาวประมาณ ๑.๒ มม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่
มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมีย
ยาวประมาณ ๑.๕ มม. ยอดเกสรเพศเมียเล็กมาก ปลาย
แยกเป็น ๒ แฉก

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปไข่ กว้าง
ประมาณ ๕ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. มีเมล็ดเดี่ยว

ข่าวสารหลวงชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ใน
ประเทศไทยทางภาคเหนือ ขึ้นบนไหล่เขา บริเวณที่ชื้น
และริมลำธาร ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๔๐๐-๑,๐๐๐ ม.
ในต่างประเทศพบที่อินเดีย ตอนเหนือของพม่า ภูมิภาค
อินโดจีน และอินโดนีเซีย.

ชนิด *Ligustrum robustum* (Roxb.) Blume

ชื่อพ้อง *Phillyrea robusta* Roxb.

ไม้ต้น ใบเรียงตรงข้าม รูปใบหอกหรือรูปรี ช่อดอก
แบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามปลายกิ่ง ดอกสีขาว
ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปรีหรือกลม

ไม้พุ่มหรือไม้ต้น สูงประมาณ ๘ ม. ยอดอ่อนเกลี้ยง
หรือมีขนนุ่ม ช่องอากาศเห็นชัดตามกิ่งอ่อน

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปใบหอกหรือรูปรี กว้าง
๓-๔ ซม. ยาว ๗-๑๓ ซม. ปลายแหลม โคนค่อนข้างสอบ
ไปสู่ก้านใบ ขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างหนาและผิวเกลี้ยง
เส้นแขนงใบมีข้างละ ๖-๙ เส้น ขึ้นเป็นสันทางผิวใบด้านล่าง
และพอสองเห็นได้ทางผิวใบด้านบนเส้นใบย่อยเห็นไม่ชัด
ก้านใบยาว ๕-๑๒ มม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามปลายกิ่ง
โคนช่อมีแขนงยาวและค่อย ๆ สั้นไปสู่ปลายช่อ ช่อกว้าง
ประมาณ ๑๐ ซม. ยาวประมาณ ๑๗ ซม. อาจมีขนนุ่ม
ประปราย ก้านดอกยาว ๑-๓ มม. กลีบเลี้ยงโคนติดกัน

ข้าวสารหลวง *Ligustrum robustum* (Roxb.) Blume

ก. ช่อดอก ข. กิ่งใบและช่อดอก ค. ดอก

เป็นรูปกรวย ยาวประมาณ ๑ มม. ขอบจักตื้น ๆ ๔ แฉก กลีบดอกสีขาว โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๑.๕ มม. ปลายแยกเป็น ๔ แฉก ยาวประมาณ ๑.๒ มม. เกสรเพศผู้ ๒ อัน ยาวยื่นพ้นปากหลอดกลีบดอกเล็กน้อย รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปกลม มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๑ มม. ปลายแยกเป็น ๒ แฉกสั้น ๆ

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลมหรือค่อนข้างรี กว้างประมาณ ๖ มม. ยาวประมาณ ๙ มม. มีเมล็ดเดี่ยว

ข้าวสารหลวงชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ตามที่ลุ่มน้ำขัง ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๓๗๐-๑,๑๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่อินเดีย พม่า และภูมิภาคอินโดจีน.

ผู้เขียน นางทิพย์พรรณ สดากร

ข้าวงาลี *Triticum aestivum* L.

ชื่อพ้อง	<i>T. sativum</i> Lam., <i>T. vulgare</i> Vill.
วงศ์	Gramineae (Poaceae)
ชื่อสามัญ	Bread wheat, Common wheat

ไม้ล้มลุกปีเดียว ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปแถบ ข้อดอกแบบข้อเชิงลด ออกที่ยอด ข้อดอกย่อยรูปรีหรือรูปไข่ ออกเดี่ยว เรียงสลับที่บนแกนกลางข้อดอกที่คดไปมามีดอกย่อย ๓-๙ ดอก ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปไข่ ปลายตัด มีกาบ ๒ กาบติดทนหุ้มผล บางพันธุ์กาบล่อน

ข้าวสาลีเป็นไม้ล้มลุกปีเดียว สูงได้ถึง ๑.๕ ม.

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปแถบ กว้าง ๑-๓ ซม. ยาว ๑๕-๔๐ ซม. ปลายเรียวแหลม ลิ่นใบเป็นเยื่อบาง ลิ่นตั้งใบคล้ายซี่เขี้ยว

ข้อดอกแบบข้อเชิงลด ออกที่ยอด ยาว ๕-๑๒ ซม. มีใบธงรองรับ ข้อดอกย่อยรูปรีหรือรูปไข่ ออกเดี่ยว เรียงสลับที่บนแกนกลางข้อดอกซึ่งคดไปมา กาบข้อดอกย่อย ๒ กาบ ขนาดใกล้เคียงกัน ปลายมีสันพับ ๒ ข้าง และมีติ่งหรือรยางค์แข็ง เนื้อกาบบาง มีเส้นตามยาว ๕-๑๑ เส้น ดอกย่อยมี ๓-๙ ดอก ดอกบนสุดมักไม่เจริญ ดอกอื่น ๆ เป็นดอกสมบูรณ์เพศ กาบล่างรูปไข่กว้าง ปลายเป็นสันพับ มีรยางค์แข็ง หรือปลายมน กาบด้านหลังนูน กาบบนขอบ ๒ ข้างพับเข้า มีขนครุยที่สันพับ กลีบเกสรตัวผู้ ๒ อัน ขอบมีขนครุย เกสรเพศผู้ ๓ อัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง ออวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียมี ๒ เส้น ยอดเกสรเพศเมียมีขนยาวนุ่มเป็นพู่

ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปไข่ ปลายตัด มีขนที่ปลาย มักมีกาบ ๒ กาบหุ้มผล แต่บางพันธุ์กาบล่อน

แหล่งกำเนิดของข้าวสาลีอยู่ในเขตเอเชียตะวันตก-เฉียงใต้ ได้แก่ ประเทศอิหร่าน อิสราเอล ฯลฯ มนุษย์ใช้ข้าวสาลีพันธุ์ป่าเป็นอาหารเมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว ลักษณะพวกข้าวสาลีป่า รวงเปราะ และผลติดกาบ ต่อมาข้าวสาลีป่าได้มีวิวัฒนาการตามธรรมชาติจนมีลักษณะดีขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากข้าวสาลีเป็นอาหารจึงมีการนำไปปลูกในที่ต่าง ๆ ซึ่งมีอากาศอบอุ่นในประเทศไทยนำเข้ามาปลูกในบริเวณภาคเหนือตอนบน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน มีช่วงการปลูกถึงเก็บเกี่ยวระหว่างกลางเดือนตุลาคมถึงต้นมีนาคม

ประเทศไทยได้นำเข้าข้าวสาลีอีกชนิดหนึ่ง คือ ข้าวสาลีดูรัม (*T. durum* Desf. ชื่อสามัญ Macaroni wheat, Durum wheat) ลักษณะทั่วไปคล้ายกับข้าวสาลีชนิดแรก

แต่ผลโตกว่า แกร่งและใสกว่าข้าวสาลีชนิดแรก จำนวนโครโมโซมของเซลล์ลำต้นต่างกันด้วย ของข้าวสาลีชนิดแรกมี ๒๑ คู่ ส่วนข้าวสาลีดูรัมมี ๑๔ คู่

อีกชนิดหนึ่งที่ได้นำเข้ามาปลูกทดลองในประเทศไทย ซึ่งเป็นธัญพืชลูกผสมข้ามสกุลระหว่างข้าวสาลี (*T. aestivum* L.) กับข้าวไรย์ (*Secale cereale* L.) เรียกข้าวทริติเคิล (*Triticale*) จุดประสงค์เพื่อรวบรวมลักษณะดีของข้าวไรย์และข้าวสาลีเข้าด้วยกัน ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของข้าวทริติเคิลเหมือนข้าวสาลี แต่มีลักษณะต่างกันเล็กน้อย เช่น คอรวงมีขน รวงยาวกว่าข้าวสาลี เมล็ดเรียวยาว ชุ่นไม่แกร่งใส มีรอยย่นบนเมล็ด มีจำนวนโครโมโซมของเซลล์ลำต้นเท่ากับ ๒๑ หรือ ๒๘ คู่

ข้าวสาลีแต่ละชนิดแต่ละพันธุ์ที่ปลูกตามส่วนต่าง ๆ ของโลก มีองค์ประกอบทางเคมีต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศในแต่ละปี โดยทั่วไปมีโปรตีนร้อยละ ๘-๑๓ เซลลูโลสร้อยละ ๐-๐.๒ น้ำมันหรือไขมันร้อยละ ๐.๘-๑.๕ เกลือแร่ร้อยละ ๐.๓-๐.๖ น้ำตาลร้อยละ ๑.๕-๒ คาร์โบไฮเดรตร้อยละ ๖๕-๗๐ ความชื้นร้อยละ ๑๓-๑๕.๕

ข้าวสาลีนำมาต้มหรือหนึ่งจนสุกใช้เป็นอาหาร โดยทั่วไปแล้วใช้ในรูปแป้ง เช่น ทำขนมปัง เค้ก ข้าวฉ่ำใช้เมล็ดข้าวสาลีมาเพาะให้งอกในกระบะไม้แล้วโหลกต้นอ่อนให้แห้ง คั้นเอาน้ำซึ่งมีเอนไซม์ไปผสมกับปลายข้าวเหนียวหนึ่ง หมักไว้จนได้น้ำตาลเหนียว ซึ่งเรียกว่า แปะแซ นอกจากนี้เป็นอาหารของมนุษย์แล้ว ฟางและเมล็ดข้าวสาลีบางพันธุ์ยังใช้เป็นอาหารสัตว์ด้วย.

ผู้เขียน ดร.พัทธกุล จันทนมีภูธร และ นางชুমศรี ชัยอนันต์

ข้าวหลาม *Goniothalamus marcanii* Craib

วงศ์ Annonaceae
ชื่ออื่น ๆ ข้าวหลาม, ข้าวหลามเล็ก (กรุงเทพฯ); จำปีหิน (ชุมพร); นมังว (ปราจีนบุรี)

ไม้พุ่มหรือไม้ต้น ใบเรียงสลับ รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ ดอกเดี่ยวออกตามซอกใบ ดอกมีกลิ่นเหมือนข้าวหลาม ผลแบบผลกลุ่ม ผลย่อยแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด สุกสีแดง มี ๑ เมล็ด

ข้าวหลาม *Goniotalamus marcanii* Craib

ข้าวหลามเป็นไม้พุ่มหรือไม้ต้นขนาดเล็ก แตกกิ่งต่ำเป็นพุ่มเล็ก ๆ กิ่งอ่อนยาวและมีขนสีน้ำตาลหนาแน่น เปลือกสีน้ำตาลอมดำ

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้าง ๓.๕-๖ ซม. ยาว ๑๐-๑๒ ซม. ปลายแหลมและมีติ่งสั้น โคนรูปลิ้ม ขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีเขียวอ่อน เส้นกลางใบเป็นร่องด้านบน เส้นแขนงใบข้างละ ๑๐-๑๒ เส้น ปลายเส้นโค้งจรดกัน เส้นใบย่อยแบบเส้นร่างแห โคนก้านป่อง มีขนสีน้ำตาลหนาแน่น

ดอกเดี่ยว ออกตามซอกใบหรือตามลำต้นเหนือรอยแผลใบ ดอกรูปสามเหลี่ยมห้อยลง มีกลิ่นเหมือนข้าวหมาก ก้านดอกยาว ๔-๕ มม. กลีบเลี้ยง ๓ กลีบ รูปไข่ กว้างและยาวประมาณ ๖ มม. ด้านนอกมีขน ด้านในไม่มีขน กลีบดอก ๖ กลีบ หนา สีเขียวอมเหลือง เรียงเป็น ๒

ชั้น ชั้นละ ๓ กลีบ กลีบชั้นนอกรูปใบหอก กว้าง ๐.๘-๑ ซม. ยาว ๒-๒.๖ ซม. มีสันนูนกลางกลีบตามแนวยาว กลีบชั้นในประกบเป็นแท่งสามเหลี่ยม สูง ๕-๘ มม. เกสรเพศผู้ รูปแท่ง ๒๕-๓๐ อัน อับเรณู ๔ พู เกสรเพศเมียจำนวนมาก รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่ สีเหลือง มี ๑ ช่อง มีออวุล ๑ เม็ด

ผลแบบผลกลุ่ม ผลย่อยแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด มี ๘-๒๐ ผล รูปรี สีเขียว สุกสีแดง ผิวเรียบเป็นมันวาว และมีติ่งแหลมที่ปลายผล ขนาดกว้าง ๖-๘ มม. ยาว ๑-๑.๕ ซม. ก้านผลยาวประมาณ ๑ ซม. มีเมล็ด ๑ เมล็ด รูปกลมรี สีเทา กว้างประมาณ ๕ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. เมล็ดมีเมือกหนาคัลล่ายวันหุ้ม

ข้าวหลาม มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงใต้ และภาคใต้ตามป่าดิบแล้งและป่าดิบชื้น ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๒๐-๔๐๐ ม. เป็นพืชชั้นล่างที่ต้องการแสงแดดรำไรออกดอกเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม ผลแก่หลังดอกบาน ๔-๕ เดือน ยังไม่มีรายงานการพบในต่างประเทศ

เปลือกโคนต้นและแก่นใช้เป็นพืชสมุนไพร เป็นยาดองบำรุงกำลัง เมื่อเผาหรือย่างเปลือกของลำต้นจะมีกลิ่นหอมเหมือนข้าวหลามสุกใหม่ ๆ.

ผู้เขียน ดร.ปิยะ เฉลิมกลิ่น

ข้าวหลามดง *Goniotalamus laoticus* (Finet & Gagnep.) Tien Ban

ชื่อเต็ม	<i>Mitrephora laotica</i> Finet & Gagnep.
วงศ์	Annonaceae
ชื่ออื่น ๆ	ปอชี้แฮต (เขียงใหม่), เมต้อควะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)
ไม้ต้น ใบเรียงสลับ รูปขอบขนาน ดอกเดี่ยวหรือออกเป็นกระจุก ออกตามกิ่งและลำต้น มีกลิ่นหอม กลีบดอกสีเหลืองหรือสีชมพู ผลแบบผลกลุ่ม ผลย่อยแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปทรงกระบอก ปลายผลเป็นตุ่ม เมื่อแก่สีเขียวอมเหลือง มี ๑-๔ เมล็ด	

**ข้าวหลามดง *Goniothalamus laoticus* (Finet & Gagnep.)
Tien Ban**

ข้าวหลามดงเป็นไม้ต้น สูง ๔-๘ ม. ลำต้นแตกกิ่งจำนวนมาก กิ่งอ่อนเรียบ เปลือกโคนต้นเรียบหรือแตกเป็นร่องเล็กตื้น ๆ สีน้ำตาลอมดำ เรือนยอดเป็นพุ่มกว้าง

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนาน กว้าง ๓-๔ ซม. ยาว ๑๐-๑๖ ซม. ปลายแหลมจนถึงเรียวแหลม โคนรูปปลีมีขอบเรียบ แผ่นใบหนา ด้านบนเป็นมัน สีเขียวเข้ม ด้านล่างเป็นมัน สีเขียวอ่อน เส้นกลางใบด้านบนเป็นร่อง เส้นแขนงใบเห็นไม่ชัดทั้ง ๒ ด้าน ปลายเส้นโค้งเชื่อม เส้นใบย่อยเห็นไม่ชัด ก้านใบโป่ง ยาว ๐.๗-๑.๓ ซม. โคนก้านไม่มีขน

ดอกเดี่ยวหรือออกเป็นกระจุก สีเหลืองหรือชมพู ออกตามซอกใบที่กิ่ง หรือออกตามลำต้นบริเวณเหนือรอยแผลใบ ดอกห้อยลง รูปสามเหลี่ยม กลิ่นหอม ก้านดอกยาว ๐.๖-๑ ซม. กลีบเลี้ยง ๓ กลีบ รูปไข่ กว้างและยาวประมาณ ๑ ซม. ด้านนอกมีขน ด้านในเกลี้ยง กลีบดอกหนา มี ๖ กลีบ เรียง ๒ ชั้น ชั้นละ ๓ กลีบ กลีบชั้นนอก

รูปไข่ กว้าง ๒.๕-๓ ซม. ยาว ๔-๕ ซม. ด้านนอกมีสันนูน กลางกลีบตามแนวยาว กลีบชั้นในประกบเป็นแท่งสามเหลี่ยม ยาว ๑-๑.๕ ซม. เกสรเพศผู้ ๒๐-๓๐ อัน รูปแท่ง อับเรณู ๔ พู แตกตามยาว เกสรเพศเมียจำนวนมาก รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่ สีเหลือง มี ๑ ช่อง ออวูล ๒-๔ เม็ด

ผลแบบผลกลุ่ม ผลย่อยแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด มี ๖-๑๒ ผล รูปทรงกระบอก กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๒-๔ ซม. สีเขียว เรียบเป็นมันวาวมีสันนูนรอบผลตามยาว และมีตุ่มที่ปลายผล เปลือกผลหนา ไม่มีก้านผล สุกสีเขียวอมเหลือง มีเมล็ด ๑-๔ เมล็ด สีเทา รูปกลมรี กว้างประมาณ ๑ ซม. ยาว ๑-๑.๕ ซม. มีเมือกหนาคัลยวันชั้นหุ้ม

ข้าวหลามดงมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออก ตามป่าดิบแล้ง ป่าดิบชื้น และป่าเบญจพรรณ ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๒๐๐-๙๐๐ ม. เป็นพืชที่ต้องการแสงแดดมาก ออกดอกเดือนเมษายนถึงกรกฎาคม ผลแก่หลังดอกบาน ๗-๘ เดือน ในต่างประเทศพบที่ลาวและพม่า

เปลือกโคนต้นและแก่นใช้เป็นสมุนไพร เป็นยาตองบำรุงกำลัง เมื่อเผาหรือย่างเปลือกของลำต้นจะมีกลิ่นหอมเหมือนข้าวหลามสุกใหม่ ๆ.

ผู้เขียน ดร.ปิยะ เฉลิมกลิ่น

ข้าวเหนียวหมูสัง *Dracaena pendula* Ridl.

วงศ์ Dracaenaceae

ไม้พุ่ม ลำต้นมีรอยแผลใบเป็นควั่น ใบเรียงเวียน รูปใบหอกกลับ ก้านใบมีครีบ ข้อดอกแบบข้อแยกแขนง ออกที่ยอดหรือตามง่ามใบ ดอกสีขาว ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลมสุกสีส้ม

ข้าวเหนียวหมูสังเป็นไม้พุ่ม สูงได้ถึง ๒ ม. ลำต้นรูปทรงกระบอก ค่อนข้างอวบ มีรอยแผลใบเป็นควั่น

ใบเดี่ยว เรียงเวียนเป็นกลุ่มบริเวณปลายกิ่ง รูปใบหอกกลับ กว้าง ๓.๕-๘.๕ ซม. ยาว ๑๘-๓๕ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนใบค่อย ๆ สอบมาสู่ก้านใบ แผ่นใบหนา

เส้นใบย่อยเรียงถี่ขนานไปกับเส้นกลางใบ ก้านใบมีครีบ ยาวไปตามก้านและจับเป็นรูปร่างหน้า

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอดหรือตามง่าม ใบใกล้ปลายกิ่ง ยาว ๓๐-๔๐ ซม. ช่อโค้งลง แต่ละช่อมีช่อแขนงไม่มากนัก ช่อแขนงยาว ๑๕-๒๐ ซม. โคนก้านช่อดอก ก้านช่อแขนง และก้านดอกมีใบประดับรูปใบหอกรองรับ ดอกออกเป็นกระจุกตามแขนงช่อ กลีบรวมมี ๖ กลีบ สีขาว ยาว ๑.๕-๒.๕ ซม. โคนติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น แฉกรูปขอบขนาน ๖ แฉก ส่วนที่เป็นหลอดยาวใกล้เคียง กับแฉก ปลายแฉกโค้งกลับเมื่อดอกบานเต็มที่ เกสรเพศผู้ ๖ อัน ก้านชูอับเรณูยาวใกล้เคียงกับกลีบรวม โคนก้านชู อับเรณูติดอยู่บริเวณโคนหลอดกลีบรวมด้านใน รังไข่อยู่ เหนือวงกลีบ รูปไข่ มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียเรียวยาว ยาวใกล้เคียงกับกลีบรวม ปลายป้านเล็กน้อย

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้น ผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑.๕ ซม. เมื่อแก่จัดสีส้ม

ข้าวเหนียวหมูส้มมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคใต้ ขึ้นตามป่าดิบและป่าพรุ ที่สูงจากระดับ น้ำทะเลไม่เกิน ๕๐ ม. ในต่างประเทศพบที่มาเลเซีย.

ผู้เขียน ดร.จำลอง เพ็งคล้าย

ข้าวใหม่ *Dendrolobium thorelii* (Gagnep.) Schindl.

ชื่อพ้อง	<i>Desmodium thorelii</i> Gagnep.
วงศ์	Leguminosae-Papilionoideae
ชื่ออื่น ๆ	เข็ญข้าวใหม่ (ลำปาง), ทองหมอง (สกลนคร), หนาดใหญ่ (เลย)

ไม้พุ่ม กิ่งอ่อนเป็นสามเหลี่ยม มีขนคล้ายปุยหนุ่น สีขาว โคนหูใบเชื่อมกันหุ้มกิ่ง ใบประกอบแบบขนนกมี ๓ ใบย่อย เรียงเวียน ใบย่อยรูปรีถึงรูปไข่กลับ ช่อดอกแบบ ช่อซี่ร่ม ออกตามง่ามใบ ดอกรูปดอกถั่ว สีขาว ฝักแบบ ฝักหักข้อ แบน โค้ง มีขนคล้ายเส้นไหมสีขาวคลุม

ข้าวใหม่เป็นไม้พุ่ม สูง ๑-๓ ม. กิ่งอ่อนเป็น สามเหลี่ยม มีขนคล้ายปุยหนุ่นสีขาว ใบประกอบแบบขนนก เรียงเวียน ก้านใบประกอบยาว ๕-๑๕ ซม. หูใบเรียวยาว ปลายแหลม โคนเชื่อมติดกันหุ้มกิ่ง ปลายแยกเป็น ๒ แฉก ยาว ๒.๕-๔ ซม. มีขนคล้ายปุยหนุ่นสีขาว แผ่นใบด้านบน เกลี้ยง ยกเว้นเส้นกลางใบ ด้านล่างมีขนคล้ายปุยหนุ่นสีขาว ใบย่อยมี ๓ ใบ ใบกลางรูปรีถึงรูปไข่กลับ กว้าง ๘-๑๘ ซม. ยาว ๑๕-๒๗ ซม. ปลายแหลมถึงเรียวยาว โคนมน เส้น แขนงใบข้างละ ๑๘-๒๓ เส้น ใบย่อยคู่ข้างลักษณะคล้าย ใบย่อยใบกลาง แต่ขนาดเล็กกว่าและค่อนข้างเปี้ยว กว้าง ๕-๑๖ ซม. ยาว ๑๐-๒๔ ซม. หูใบย่อยเรียวยาวแหลม ยาว ๐.๗-๑ ซม.

ช่อดอกแบบช่อซี่ร่มสั้น ๆ ออกเป็นกระจุกตามง่าม ใบ ช่อละ ๒๐-๓๐ ดอก ดอกรูปดอกถั่ว สีขาว ยาว ๑-๑.๒ ซม. ก้านดอกยาว ๔-๕ มม. ใบประดับเรียวยาวแหลม ยาว ๕-๗ มม. ร่วงง่าย กลีบเลี้ยงยาวประมาณ ๗ มม. โคน ติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น ๔ แฉก มีขนคล้ายเส้น ไหมสีขาว กลีบดอก ๕ กลีบ กลีบกลางรูปไข่กลับ กว้าง ประมาณ ๖ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายมน โคนสอบ กลีบคู่ข้างรูปขอบขนานปลายมน กว้างประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๑.๑ ซม. กลีบคู่ล่างติดกันเป็นรูปรีอ กว้าง ประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. เกสรเพศผู้ ๑๐ อัน ก้านชูอับเรณูติดกันเป็นแผ่น รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูป คล้ายทรงกระบอก มีขน มี ๑ ช่อง มีออวุล ๒-๖ เม็ด

ผลแบบฝักหักข้อ แบน โค้ง มีขนคล้ายเส้นไหมสีขาว กว้างประมาณ ๕ มม. ยาว ๑.๕-๒.๕ ซม. คอดเป็นข้อ ระหว่างเมล็ด ๒-๖ ข้อ เมล็ดสีน้ำตาล รูปไต แบน กว้าง ๓-๓.๕ มม. ยาวประมาณ ๓ มม. มีขนคล้ายเส้นไหมสีขาว ช่อละ ๑ เมล็ด

ข้าวใหม่มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทาง ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบในป่าเต็งรัง ตามที่โล่งในป่าดิบแล้งและป่าดิบเขาที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๕๐๐-๑,๐๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่ลาว.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ข้าวโอ๊ต *Avena sativa* L.

วงศ์ Gramineae

ชื่อสามัญ Common oat, Oat

ไม้ล้มลุกปีเดียว ใบเรียงสลับ รูปแถบ ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ปลายยอด ช่อดอกย่อย รูปช่อขนาน ห้อยลง มีดอกย่อย ๓ ดอก ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปรี ยาวประมาณ ๑ ซม. มีกาบ ๒ กาบหุ้ม

ข้าวโอ๊ตเป็นไม้ล้มลุกปีเดียว ลำต้นตั้งตรง สูง ๐.๖-๑.๕ ม. เป็นปล้อง ปล้องที่ยึดตัวแล้วในระยะแรก ๆ จะต้น แต่พอรวงแก่ปล้องจะกลวง บริเวณข้อเกลี้ยงหรือมีขน

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปแถบ กว้าง ๔-๘ มม. ยาว ๑๔-๓๐ ซม. ปลายแหลม ขอบเกลี้ยงหรือมีขน เส้นใบเป็นเยื่อบาง ยาวประมาณ ๓ มม. ปลายมน ไม่มีติ่งใบ

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ช่อดอกย่อย รูปช่อขนาน กว้างประมาณ ๘ มม. ยาว ๑๕-๒๗ มม. ห้อยลง มีก้านยาวไม่เท่ากัน กาบ ๒ กาบรูปใบหอก ยาวประมาณ ๒.๕ ซม. ปลายแหลม มีเส้นตามยาว ๗-๑๑ เส้น กาบบนใหญ่กว่าก่าบล่างเล็กน้อย มีดอกย่อย ๓ ดอก ดอกบนสุดหรือดอกที่ ๓ มีเพียงกาบ ๒ กาบ ดอกล่างดอกที่ ๑ และดอกที่ ๒ ลักษณะเหมือนกัน แต่ดอกที่ ๑ ใหญ่กว่าและมักมีรยางค์แข็งออกจากกลางก่าบล่างด้านหลัง กาบรูปไข่ ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. เนื้อคล้ายกระดาษมีเส้นตามยาว ๕-๘ เส้น กลีบเกล็ด ๒ อัน ปลายแหลม เกสรเพศผู้ ๓ อัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปค่อนข้างกลม มีขน มี ๑ ช่อง ออวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียสั้น มี ๒ เส้น ยอดเกสรเพศเมียยาว มีขนยาวนุ่ม

ผลแบบผลแห้งเมล็ดติด รูปรี กว้างประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๑๐ มม. ด้านสันหลังโค้งเล็กน้อยส่วนด้านท้องเป็นร่อง มีกาบ ๒ กาบหุ้ม

ข้าวโอ๊ตมีถิ่นกำเนิดในแถบเมดิเตอร์เรเนียน แพร่กระจายพันธุ์ไปตั้งแต่ครั้งโบราณพร้อม ๆ กับข้าวสาลีและข้าวบาร์เลย์สู่ทวีปยุโรปและแพร่ต่อไปยังเขตอากาศหนาวเย็นทั่วโลก ในประเทศไทยสามารถปลูกข้าวโอ๊ตได้บริเวณภาคเหนือตอนบน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

มีช่วงการปลูกถึงเก็บเกี่ยวระหว่างกลางเดือนตุลาคมถึงปลายกุมภาพันธ์ ชอบดินร่วนปนทราย และไม่เป็นกรด มีสารอินทรีย์ปานกลาง ปลูกในไร่ไม่มีน้ำขัง เดิมทีนั้นชาวยุโรปตอนใต้ปลูกข้าวโอ๊ตเพื่อใช้เป็นอาหารสัตว์ ปัจจุบันปลูกเป็นอาหารสำหรับคนด้วย ทั้งนี้ เพราะข้าวโอ๊ตมีไขมันและโปรตีนสูง ผลผลิตข้าวโอ๊ตร้อยละ ๙๐ ได้มาจากยุโรป สหภาพโซเวียต และอเมริกาเหนือ ข้าวโอ๊ตบดทำมาจากข้าวโอ๊ตกลอง มีโปรตีนร้อยละ ๑๖.๗ ข้าวโอ๊ตบด ๒๓๕ ก. ให้พลังงาน ๑๕๐ แคลอรี คาร์โบไฮเดรต ๒๖ ก. เหล็ก ๑.๗ มก. แคลเซียม ๒๑ มก. ฟอสฟอรัส ๑๔๐ มก. โพแทสเซียม ๑๔๒ มก. โซเดียม ๕๐๘ มก. วิตามินบี ๑ ๐.๒ มก. ไนอะซิน ๑๘ มก. และอินซูลิน ๓๐ มก. นอกจากเป็นอาหารของคนและสัตว์แล้ว แป้งยังมีสารป้องกันการเหม็นหืนในอาหารที่มีไขมัน ดังนั้นจึงนิยมใช้แป้งโรยบนเนย ถั่วลิสทอด หรือของทอดอื่น ๆ ทั้งยังโรยบนกระดาษที่จะห่อของมีมัน แป้งข้าวโอ๊ตใช้ผสมไอศกรีมและผลิตภัณฑ์นมบางชนิด ฟางข้าวโอ๊ตเป็นอาหารสัตว์ที่ดี แกลบข้าวโอ๊ตมี pentosans ร้อยละ ๓๒-๓๖ เซลลูโลส ร้อยละ ๓๕ และลิกนินร้อยละ ๑๐-๑๕ ใช้ผลิต furfural ซึ่งเป็นของเหลวไม่มีสี ใช้ในอุตสาหกรรมผลิตสีย้อมและพลาสติก.

ผู้เขียน ดร.พัชกุล จันทนมัญญะ และ นางชুমศรี ชัยอนันต์

ข้าวม่วง *Alpinia galanga* (L.) Willd.

ชื่อพ้อง *Maranta galanga* L.; *Amomum medium* Lour.; *Languas galanga* (L.) Merr., *L. galanga* (L.) Stuntz, *L. vulgare* J. König

วงศ์ Zingiberaceae

ชื่ออื่น ๆ กัญจกโรหิติน, ข้า (กลาง); ข้าหยวก (เหนือ); สะเออเคย, สะเอเซย (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า มีลำต้นเทียม ขึ้นเป็นกอ ใบเรียงสลับ รูปช่อขนาน ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ดอกสีขาวอมเขียว ผลแบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม สุกสีส้มแดง

ข่าหลวง *Alpinia galanga* (L.) Willd.

ข่าหลวงเป็นไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้าขนาดใหญ่ค่อนข้างแข็งและเหนียว มีสีเขียวหรือเหลืองอ่อน เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๓.๕ ซม. มีลำต้นเทียมที่เกิดจากกาบใบเรียงสลับซ้อนกันแน่นและชูเหนือดินสูง ๑.๕-๓ ม. และขึ้นรวมกันเป็นกอ

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปขอบขนาน กว้าง ๖-๑๑ ซม. ยาว ๒๕-๖๐ ซม. ปลายเป็นติ่งหนาม โคนรูปลิ้ม ขอบเรียบ บางใส เส้นกลางใบด้านบนเป็นร่อง แผ่นใบเกลี้ยงยกเว้นบริเวณโคนของเส้นกลางใบมีขนสั้น ๆ ก้านใบยาวประมาณ ๑ ซม. ด้านล่างมีขนเล็กน้อย ลิ้นใบรูปสามเหลี่ยม กว้างประมาณ ๔ มม. ยาวประมาณ ๗ มม. มีขนเล็กน้อย

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ยาวได้ถึง ๓๐ ซม. ประกอบด้วยช่อวงแถวเดี่ยว มีดอก ๔-๕ ดอก เรียงห่าง ๆ อยู่บนแกนช่อ ใบประดับรูปใบหอกแคบถึงรูปใบหอกแกมรูปขอบขนาน บางคล้ายเยื่อ กว้าง ๒-๔ มม. ยาวประมาณ ๒ ซม. ร่วงง่าย ใบประดับย่อยรูปใบหอก

ลักษณะคล้ายใบประดับแต่ขนาดเล็กกว่า ยาว ๕-๘ มม. ดอกรูปสามเหลี่ยม กลิ่นหอมอ่อน กลีบเลี้ยงสีขาว โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด กว้างประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก รูปสามเหลี่ยม ไม่เท่ากัน แฉกบน ๒ แฉก ยาวประมาณ ๓ มม. แฉกล่างยาวประมาณ ๑ มม. กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ ๑ ซม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก สีเขียวอ่อนปลายขาว ยาวประมาณ ๒ ซม. แฉกบนรูปขอบขนานแคบ กว้างประมาณ ๗ มม. ยาว ๒.๒-๒.๕ ซม. ปลายคุ่ม ขอบกลีบบาง มีขนด้านในเกลี้ยง แฉกข้าง ๒ แฉก รูปขอบขนานแคบกว่าเล็กน้อย ปลายแหลมคุ่ม กว้างประมาณ ๖ มม. ยาวประมาณ ๒.๒ ซม. โคนกลีบด้านล่างเชื่อมกับโคนกลีบปากประมาณ ๖ มม. เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันบางอันเปลี่ยนเป็นกลีบปาก กลีบปากรูปคล้ายช้อนยาวประมาณ ๒.๕ ซม. มีก้าน ส่วนที่เป็นแผ่นยาวประมาณ ๑.๓ ซม. ปลายแยกเป็นแฉกลึกประมาณ ๖ มม. สีขาวและมีขีดสีชมพู ๒ ข้างของเส้นกลางแผ่น ขอบหยักฟันเลื่อยไม่เป็นระเบียบ เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันที่เหลือลดรูปเป็นรูปลิ้มแคบขนาดเล็กมากหรือเป็นเส้นบาง สีแดง เกสรเพศผู้ที่มีสมบูรณ์มี ๑ อัน ก้านชูอับเรณูยาว ๑.๕-๑.๘ ซม. มีขนต่อมปกคลุม ติดที่ฐานของอับเรณู อับเรณูยาวประมาณ ๙ มม. สีเหลือง ไม่มีหมอน รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ รูปไข่กลับ กว้างประมาณ ๓ มม. ยาว ๕-๖ มม. มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลจำนวนมาก

ผลแบบผลแห้งแตก รูปค่อนข้างกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ ซม. สีส้มแดง เมล็ดมี ๕-๙ เมล็ด สีน้ำตาลอมดำ รูปกึ่งพีระมิด มีเส้นใยและมีเมือกปกคลุม

ข่าหลวงมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ที่ความสูงตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึง ๑,๓๐๐ ม. ออกดอกตลอดปี ในต่างประเทศพบที่จีน อินเดีย ฟิลิปปินส์ ชาว บอร์เนียว ภูมิภาคอินโดจีน และมีการปลูกกันทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เหง้านำมาใช้มากในการปรุงแต่งรสอาหารและใช้เป็นสมุนไพร.

ผู้เขียน ศ.พวงเพ็ญ ศิริรักษ์ และ ดร.ทยา เจนจิตติกุล

ข้าหลวงหลังลาย *Asplenium nidus* L.

ชื่อพ้อง	<i>Thamnopteris nidus</i> (L.) C.Presl
วงศ์	Aspleniaceae
ชื่ออื่น ๆ	กระแตไต่หิน (เลย), กระปรอกหัวดวง (ชลบุรี), กระปรอกหางสิงห์ (ตราด), หางนกยูง (สุราษฎร์ธานี), หางนกหว้า (ยะลา)
ชื่อสามัญ	Bird's nest fern

เฟิร์นอิงอาศัย เหง้าตั้งตรงและอวบน้ำ ใบเรียงเวียน รูป
รีแกมรูปขอบขนาน กลุ่มอับสปอร์เรียงตามแนวเส้น
แขนงใบแต่ไม่ถึงขอบใบ

ข้าหลวงหลังลายเป็นเฟิร์นอิงอาศัย เหง้าสั้น ตั้งตรง
อวบน้ำ ตอนล่างมีรากสีน้ำตาล มีขน ออกเป็นกลุ่ม ติด
อยู่ตลอดอายุของต้นและพอกหนาตามอายุเป็นกลุ่มใหญ่
เป็นที่อิงอาศัยของพืชอิงอาศัยอื่น ๆ โดยเฉพาะพวกเฟิร์น
ด้วยกัน ปลายยอดของเหง้ามีเกล็ดสีน้ำตาลถึงน้ำตาลดำ
หนาแน่น เกล็ดเป็นแผ่นบาง กว้าง ๒-๓ มม. ยาวประมาณ
๒ ซม.

ข้าหลวงหลังลาย *Asplenium nidus* L.

ใบเดี่ยว เรียงเวียนถี่รอบแกนของเหง้า รูปรีแกม
รูปขอบขนาน กว้าง ๑๐-๓๐ ซม. ยาว ๐.๕-๑.๕ ม. ตอน
กลางใบกว้างที่สุด ปลายแหลม โคนสอบ ขอบเรียบหรือ
เป็นคลื่น แผ่นใบหนา เรียบ เส้นกลางใบหนาเป็นสันทาง
ด้านบน ด้านล่างแบน เส้นแขนงใบแยกสาขาเป็นคู่ ๑-๒
ครั้ง สาขาแรกเกิดใกล้เส้นกลางใบ ขนานกับเส้นใบอื่น ๆ
ไปยังขอบใบ และจรดกันเป็นแนวขนานกับขอบใบ กลุ่ม
อับสปอร์เรียงเป็นแถบยาวตามแนวเส้นแขนงใบแต่ไม่ถึง
ขอบใบ เยื่อคลุมกลุ่มอับสปอร์เป็นแผ่นบาง ๆ กว้าง
ประมาณ ๐.๕ มม.

ข้าหลวงหลังลายมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศ
ไทยทั่วทุกภาค พบขึ้นบนต้นไม้ใหญ่หรือบนก้อนหินใน
ป่าดิบ ป่าชายหาด บริเวณที่ร่มหรือค่อนข้างร่ม บริเวณที่มี
ความชื้นสูง สามารถขึ้นกลางแจ้งได้ ที่ความสูงตั้งแต่
ระดับน้ำทะเลถึงประมาณ ๒,๐๐๐ ม. ในต่างประเทศพบ
ทั่วไปในเขตร้อนของทวีปแอฟริกา เอเชีย ออสเตรเลีย
นิคมปลูก เป็นไม้ประดับ.

ผู้เขียน รศ. ดร.ทวีศักดิ์ บุญเกิด

ข้าใหญ่ *Alpinia siamensis* K.Schum.

ชื่อพ้อง	<i>A. conchigera</i> K.Schum.
วงศ์	Zingiberaceae
ชื่ออื่น ๆ	กุ๊กกโรหินี, ข้า, ข้าบ้าน (กลาง); ข้าหลวง (ตะวันออกเฉียงเหนือ)

ไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า ลำต้น
เทียมขึ้นเป็นกอ ใบเรียงสลับ รูปใบหอก ช่อดอกแบบช่อ
แยกแขนง ออกที่ยอด ดอกสีขาวนวล ผลแบบผลแห้งแตก

ข้าใหญ่เป็นไม้ล้มลุกหลายปี ลำต้นใต้ดินเป็นเหง้า
มีลำต้นเทียมซึ่งเกิดจากกาบใบเรียงสลับซ้อนกันแน่น
ชูเหนือดินสูง ๑-๑.๕ ม.

ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปใบหอก กว้าง ๔-๙ ซม. ยาว
๒๐-๔๐ ซม. ปลายเรียวแหลม โคนแหลม เส้นใบยาว
ประมาณ ๕ มม.

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ยาวประมาณ
๔๐ ซม. แกนช่อดอกมีขนเล็กน้อย ใบประดับรูปแถบ ยาว

ประมาณ ๑.๕ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๕ มม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก กลีบดอกสีขาวนวล โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๗ มม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก รูปรี ปลายมน ยาวประมาณ ๙ มม. เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันบางอันเปลี่ยนเป็นกลีบปาก กลีบปากรูปรี ยาวประมาณ ๙ มม. ปลายมน เกสรเพศผู้ที่เป็นหมันที่เหลือมักลดรูปหายไป เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์มี ๑ อัน ยาวประมาณ ๗ มม. ก้านชูอับเรณูแบนและกว้าง อับเรณูไม่มีหางอวน รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ ผิวเกลี้ยง มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลมาก

ผลแบบผลแห้งแตก

ข้าใหญ่เป็นพืชถิ่นเดียวของไทย.

ผู้เขียน ศ.พวงเพ็ญ ศิริรักษ์

ขี้กาขาว ชื่อพรรณไม้ ๒ ชนิด ในวงศ์

Cucurbitaceae

ชนิด *Gymnopetalum integrifolium* (Roxb.)

Kurz

ชื่อพ้อง *Cucumis integrifolius* Roxb.;
Gymnopetalum monoicum Gagnep.;
Trichosanthes integrifolia (Roxb.) Kurz

ชื่ออื่น ๆ ขี้กาแดง (กรุงเทพฯ); ขี้กาน้ำขย (นครราชสีมา);
แดงโมป่า (กาญจนบุรี); มะกาดิน (ชลบุรี)

ไม้เถาล้มลุก มีมือพัน ใบเรียงเวียน รูปค่อนข้างกลม มีห้าเหลี่ยมหรือห้าแฉก ดอกแยกเพศร่วมต้น ออกตามง่ามใบ สีขาว มีลายตามยาวสีเหลือง ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม สุกสีแดงอมส้ม มีเมล็ดมาก

ขี้กาขาวเป็นไม้เถาล้มลุก ลำต้นมีขนสาก มือพันมี ๑-๒ แฉก

ใบเดี่ยว เรียงเวียนห่าง ๆ รูปไข่ป้อมหรือค่อนข้างกลม มีห้าเหลี่ยมหรือห้าแฉก กว้าง ๔-๙ ซม. ยาว ๕-๘ ซม. ปลายแหลม โคนเว้ารูปหัวใจ ขอบเรียบหรือเป็นคลื่นเล็กน้อย แผ่นใบด้านบนหยาบและมีขนสาก ด้านล่างมีขนหนาแน่น ก้านใบยาว ๓-๖ ซม.

ดอกแยกเพศร่วมต้น ออกเป็นดอกเดี่ยวตามง่ามใบ ดอกเพศผู้อาจมีได้ถึง ๓ ดอก สีขาวมีลายตามยาวสีเหลือง ก้านดอกยาว ๓-๑๒ ซม. มีขน ใบประดับรูปไข่กลับ ยาว

ประมาณ ๕ มม. มีขน ฐานดอกรูปกรวย กว้าง ๕-๘ มม. ยาว ๒.๕-๓ ซม. มีขน กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ รูปแถบแกมรูปใบหอก ยาว ๕-๘ มม. มีขนสีน้ำตาลหนาแน่น กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๒-๓ ซม. มีขนขอบเรียบ โคนกลีบติดกันเล็กน้อย เกสรเพศผู้มี ๓ อัน อับเรณูขดไปมาคล้ายตัวหนอน ดอกเพศเมียเป็นดอกเดี่ยว ก้านดอกยาว ๔-๕ มม. กลีบเลี้ยงและกลีบดอกคล้ายดอกเพศผู้แต่สั้นกว่าเล็กน้อย รังไข่อยู่ใต้วงกลีบรูปขอบขนานแกมรูปกระสวย มีขน มี ๑ ช่อง ออวุลจำนวนมาก ก้านยอดเกสรเพศเมียยาว ปลายแยกเป็น ๓ แฉก

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้น

ขี้กาขาว *Gymnopetalum integrifolium* (Roxb.) Kurz

ผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ ซม. สุกสีแดงอมส้ม ผิวเรียบ เมล็ดจำนวนมาก รูปรี แบน กว้างประมาณ ๓ มม. ยาว ๗-๘ มม. หนาประมาณ ๑.๕ มม. ขอบเรียบ

ขี้กาขาวมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค พบตามป่าละเมาะ และที่รกร้างทั่วไป ในต่างประเทศพบที่พม่า ภูมิภาคอินโดจีน และมาเลเซีย

ชนิด *Trichosanthes cordata* Roxb.

ไม้เถา ใบเป็นเหลี่ยม ๓-๕ เหลี่ยม หรือเป็นแฉก ๓-๕ แฉก ดอกสีขาว แยกเพศอยู่ต่างต้น ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม สุกสีแดง มีลายสีส้ม เมล็ดมาก

ข้ากชาวนชนิดนี้เป็นไม้เลื้อย มีมือเกาะ ปลายมือเกาะ แยกเป็น ๓ แขนง

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปหัวใจแกมรูปไข่ กว้างและยาว ๑๕-๒๐ ซม. ปลายแหลม โคนเว้าเป็นรูปหัวใจ ขอบหยักซี่ฟันเป็นเหลี่ยม หรือเป็นแฉก ๓-๕ แฉก แผ่นใบหนาปานกลาง ด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขน เส้นโคนใบ ๓-๗ เส้น ใบประดับรูปไข่กลับ ค่อนข้างยาว ขอบเรียบ หรือหยักฟันเลื่อยถี่ มีขน ดอกแยกเพศต่างต้น ดอกเพศผู้ออกตามง่ามใบเป็นคู่ เป็นดอกเดี่ยว ร่วงง่าย และช่อกระจะ ๑ ช่อ ยาวประมาณ ๒๐ ซม. กลีบเลี้ยงเชื่อมติดเป็นหลอดยาวประมาณ ๓.๕ ซม. ปลายหลอดแยกเป็นแฉกแหลม ๕ แฉก ด้านนอกมีขนหนาแน่น กลีบดอกสีขาว มี ๕ กลีบ โคนเชื่อมติดกันเล็กน้อย ขอบกลีบเป็นชายครุยยาว เกสรเพศผู้ ๓ อัน อับเรณูรูปแถบ ขดไปมาคล้ายตัวหนอน ดอกเพศเมียออกเดี่ยว ๆ ตามง่ามใบ กลีบเลี้ยงและกลีบดอกคล้ายดอกเพศผู้ รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ มี ๑ ช่อง มีออวุลจำนวนมาก ก้านยอดเกสรเพศเมียเล็กและยาวคล้ายเส้นด้าย

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒.๕-๔ ซม. สุกสีแดง มีลายสีส้ม เมล็ดมีจำนวนมาก รูปรีแบน กว้างประมาณ ๗ มม. ยาวประมาณ ๑.๓ ซม. ฝังตัวอยู่ในเนื้อฟู ๆ ตามแนวนอน

ข้ากชาวนมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคกลาง ในต่างประเทศพบที่อินเดีย

รากและดอกใช้เป็นยาบำรุงร่างกาย ผลเป็นยาระบายและขับพยาธิในท้อง.

ผู้เขียน นางลينا ผู้พัฒนพงศ์

ข้ากเครือ *Strychnos rupicola* Pierre ex Dop

ชื่อพ้อง *S. usitata* Pierre ex Dop; *S. dongnaiense* Pierre ex Dop

วงศ์ Strychnaceae (Loganiaceae)

ไม้พุ่มรอเลื้อย หรือไม้เถาเนื้อแข็ง กิ่งอ่อนมีหนาม มือพันไม้แยกแขนง ใบเรียงตรงข้าม รูปไข่ รูปรี หรือรูปไข่กลับ เส้นโคนใบ ๓ เส้น ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามปลายกิ่ง ดอกสีนวล ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม สุกสีส้มหรือสีแดง

ข้ากเครือ เป็นไม้พุ่มรอเลื้อย หรือไม้เถาเนื้อแข็ง เปลือกสีน้ำตาลอมส้ม ถึงสีเทา กิ่งอ่อนมีหนาม มีมือพันไม้แยกแขนง

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่ รูปรี หรือรูปไข่กลับ กว้าง ๔-๖.๘ ซม. ยาว ๕-๑๐.๓ ซม. ปลายแหลมถึงเรียวแหลม โคนสอบแหลม กลม หรือตัด มีเส้นโคนใบ ๓ เส้น จากโคนใบจรดปลายใบ เส้นกลางใบด้านบนแบนหรือเป็นร่องตื้น ๆ ด้านล่างนูน แผ่นใบคล้ายกระดาษ ก้านใบยาว ๐.๕-๑.๒ ซม. ทุใบลดรูปเหลือเป็นเส้นมองเห็นไม่ชัด

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามปลายกิ่ง ยาวได้ถึง ๓ ซม. มีขนอยู่ ก้านดอกยาวประมาณ ๓ มม. ดอกสีนวล กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ รูปใบหอก ยาว ๑-๑.๘ มม. กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๕.๒-๖.๗ มม. ด้านนอกมีปุ่มเล็กละเอียด ด้านในเฉพาะครึ่งล่างมีขนห่อหุ้ม ปลายหลอดแยกเป็น ๕ แฉก แฉกยาว ๒.๗-๓.๓ มม. หนาเล็กน้อย มีปุ่มเล็กหนาแน่นที่ปลายกลีบ เกสรเพศผู้ ๕ อัน ติดที่ปลายหลอด ไม่มีก้านชูอับเรณู อับเรณูรูปรีแกมรูปขอบขนาน ยาว ๑.๕-๑.๘ มม. ไม่มีติ่ง รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุลหลายเม็ด รังไข่และก้านยอดเกสรเพศเมียยาว ๗.๕-๙.๕ มม. ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่ม มี ๒ พู

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๔.๕ ซม. เปลือกบาง เปราะ สุกสีส้มหรือสีแดง มี ๑-๔ เมล็ด เมล็ดค่อนข้างกลมแป้น เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๙-๒.๒ ซม. หนาประมาณ ๔ มม. มีขนคล้ายไหม

ข้ากเครือมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ พบตามป่าไผ่ และป่าพื้นราบ ในต่างประเทศพบที่ภูมิภาคอินโดจีน.

ผู้เขียน นางลينا ผู้พัฒนพงศ์

ข้ากแตง *Trichosanthes tricuspidata* Lour.

ชื่อพ้อง *Trichosanthes palmata* Roxb., *T. bracteata* (Lam.) Voigt, *T. lepiniana* (Naudin) Cogn.

วงศ์ Cucurbitaceae

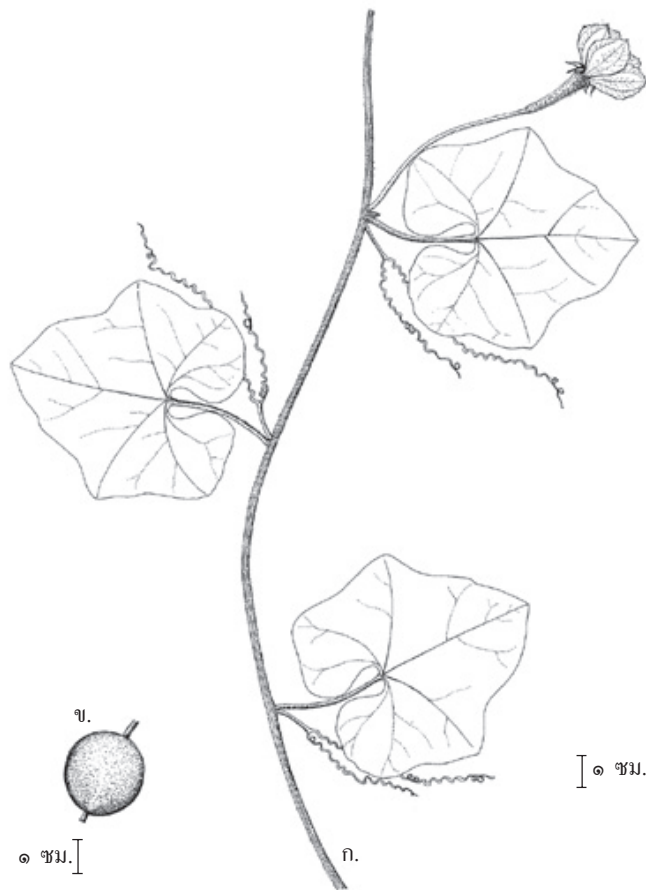
ชื่ออื่น ๆ กระตังข้าง, กระตังข้างเผือก (ประจวบคีรีขันธ์);
 ชี้ากขม (พังงา); ชี้ากาลาย, ชี้ากาใหญ่ มะตูมกา
 (นครราชสีมา)

ไม้เถาเนื้ออ่อน ใบเรียงเวียน รูปค่อนข้างกลม มี
 ๓-๕ แฉก มีมือเกาะ ช่อดอกเดี่ยวหรือแบบช่อกระจุก ดอก
 แยกเพศอยู่ต่างต้น สีขาว ออกตามง่ามใบ ผลแบบผลมี
 เนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด กลม สุกสีแดง

ชี้ากาแดงเป็นไม้เถาเนื้ออ่อน ต้นเป็นเหลี่ยม ยาวได้
 ถึง ๙ ม.

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปค่อนข้างกลม กว้างและยาว
 ๙-๑๗ ซม. ขอบหยักเว้าตื้น ๓-๕ หยัก ใบด้านล่างมีต่อม
 สีเข้มกระจายทั่วไป ใบสากคาย ก้านใบยาว ๔-๗ ซม.
 มือเกาะอยู่ตรงข้ามกับใบ ปลายแยกแขนง ๓-๕ เส้น

ดอกแยกเพศอยู่ต่างต้น ช่อดอกเพศผู้แบบช่อกระจุก
 ยาวประมาณ ๑๕ ซม. ใบประดับช่อดอกเพศผู้รูปไข่ ยาว
 ไม่น้อยกว่า ๒.๕ ซม. ปลายหยักเป็นฝอย มี ๒-๑๐ ดอก
 แต่ละดอกมีใบประดับ รูปค่อนข้างกลม ขอบเป็นแฉกไม่
 สม่ำเสมอ สีเขียวหรือสีแดงเข้มรองรับ ก้านดอกยาว
 ประมาณ ๕ มม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปกรวยยาว
 โคนแคบยาวประมาณ ๑.๕ ซม. ปลายแยก ๕ แฉก ขอบ
 แฉกจักแหลม กลีบดอกสีขาว โคนติดกันเป็นหลอด ปลาย
 แยก ๕ แฉก รูปไข่กลับ ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. เกสรเพศผู้
 ๓ อัน ก้านชูอับเรณูสั้น ดอกเพศเมียออกเดี่ยว ๆ ก้านดอก
 ยาว ๑-๒ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอด ยาว ๔-๖
 ซม. ปลายแยกเป็น ๕ แฉก ยาว ๑.๒-๑.๕ ซม. กลีบดอก
 โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยก ๕ แฉก มีขนหยาบ ๆ
 ฝังไข้อยู่ใต้วงกลีบ รูปไข่ มี ๑ ช่อง ออวุลจำนวนมาก

ชี้ากาแดง *Trichosanthes tricuspidata* Lour.

ก. กิ่ง ใบ และดอก ข. ผล

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕ ซม. ก้านผลยาว ๒-๓ ซม. ผิวเรียบ เมื่อสุกสีแดงสด เมล็ดจำนวนมาก รูปไข่กว้าง กว้าง ๘-๑๐ มม. ยาวประมาณ ๑.๕ ซม. หนาประมาณ ๓ มม.

ขึ้นกลางแจ้งมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค พบตามป่าละเมาะและป่าโปร่ง ในต่างประเทศพบแถบเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ผลสุกเป็นพิษ เมื่อกินแล้วทำให้ถ่ายท้องอย่างแรง เมล็ดมีพิษเบื่อเมา รากเป็นพิษ ใช้เป็นยาเบื่อสัตว์ (Chopra, Badhwar and Ghosh, 1984) ใบอ่อนกินเป็นผัก (Tanaka, 1976) และใช้เป็นยาพอกฝีได้ (Burkill, 1966).

ผู้เขียน ผศ. ดร. อึ้งยง ไพสุศานติวัฒนา

ชื่อกาญจย *Gymnopetalum cochinchinense* (Lour.)

Kurz

ชื่อพ้อง	<i>Bryonia cochinchinensis</i> Lour.; <i>Gymnopetalum quinquelobum</i> Miq.
วงศ์	Cucurbitaceae
ชื่ออื่น ๆ	กะดอม (กลาง); ขึ้นค้าง (สระบุรี); ผักแคบป่า (น่าน); มะนอยจา (เหนือ); มะนอยหก, มะนอยหกฟ้า (แม่ฮ่องสอน)
ไม้เถาเลื้อยหลายปี มีมือพัน ใบเรียงเวียน รูปร่างหลายแบบ เป็นเหลี่ยมหรือเป็นแฉก ดอกแยกเพศร่วมต้น สีขาว มีใบประดับ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อกระจุก ดอกเพศเมียออกเดี่ยว ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด เมล็ดรูปรีแบน	

ชื่อกาญจยเป็นไม้เถาเลื้อยหลายปี เถาเรียวยาว เป็นร่องตามยาว มีมือพัน ปลายอาจแยกเป็น ๒ เส้น

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปร่างหลายแบบ เช่น รูปไต รูปสามเหลี่ยม ห้าเหลี่ยม หรือเป็นแฉก กว้าง ๓-๕ ซม. ยาว ๔-๖ ซม. ปลายแหลม โคนเว้าลึกเป็นรูปหัวใจ ขอบจักไม่สม่ำเสมอ ผิวสากคายทั้งด้านบนและด้านล่าง มีเส้นโคนใบประมาณ ๕ เส้น ก้านใบยาว ๒.๕-๕ ซม. มีขน

ดอกแยกเพศร่วมต้น ใบประดับรูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๑ ซม. ยาว ๑.๕-๒ ซม. ขอบจักเป็นแฉกไม่สม่ำเสมอ ดอกเพศผู้ออกเป็นช่อกระจุกยาวได้ถึง ๑๕ ซม. มี ๓-๘ ดอก และมีดอกเดี่ยวออกที่โคนช่อ ก้านดอกยาวได้ถึง ๗ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นหลอด มีขนหนาแน่น ปลายกลีบเลี้ยงแยกเป็น ๕ แฉก รูปแถบแกมรูปรี ยาว ๕-๖ มม. กลีบดอกสีขาว โคนติดกันเล็กน้อย ปลายแยก ๕ แฉกรูปไข่แกมรูปขอบขนาน ปลายแหลม กว้างประมาณ ๑ ซม. ยาว ๑.๕-๓ ซม. มีขนประปราย โคนกลีบติดกันเล็กน้อย ด้านในสีเหลือง เกสรเพศผู้ ๓ อัน ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๐.๕ มม. อับเรณูติดกันเป็นทรงกระบอก ชดไปมาตามยาว ดอกเพศเมียออกเดี่ยว ก้านดอกยาว ๑-๔ ซม. กลีบเลี้ยงและกลีบดอกคล้ายดอกเพศผู้ รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ รูปรี ยาวประมาณ ๑ ซม. มีขนสั้น มี ๑ ช่อง และมีออวุลจำนวนมาก ก้านยอดเกสรเพศเมีย ยาวประมาณ ๒ ซม. ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น ๓ แฉก ยาว ๔-๖ มม.

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปไข่แกมรูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๒.๕ ซม. ยาวประมาณ ๕ ซม. สุกสีแดง โคนสอบ ปลายแหลม มีเส้นขนตามยาว ๑๐ เส้น เมล็ดรูปรีจำนวนมาก กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๗-๘ มม. หนาประมาณ ๒ มม. มีสีนรอบเมล็ด

ชื่อกาญจยมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ขึ้นได้ทั่วไปตามที่รกร้าง ในต่างประเทศพบที่ภูมิภาคอินโดจีนและภูมิภาคมาเลเซีย

รากบดละเอียดผสมกับน้ำร้อนใช้ทาแก้ปวดตามร่างกาย.

ผู้เขียน นางสีนา ผู้พัฒนพงศ์

ชื่อกาญจย *Diplocyclos palmatus* (L.) C. Jeffrey

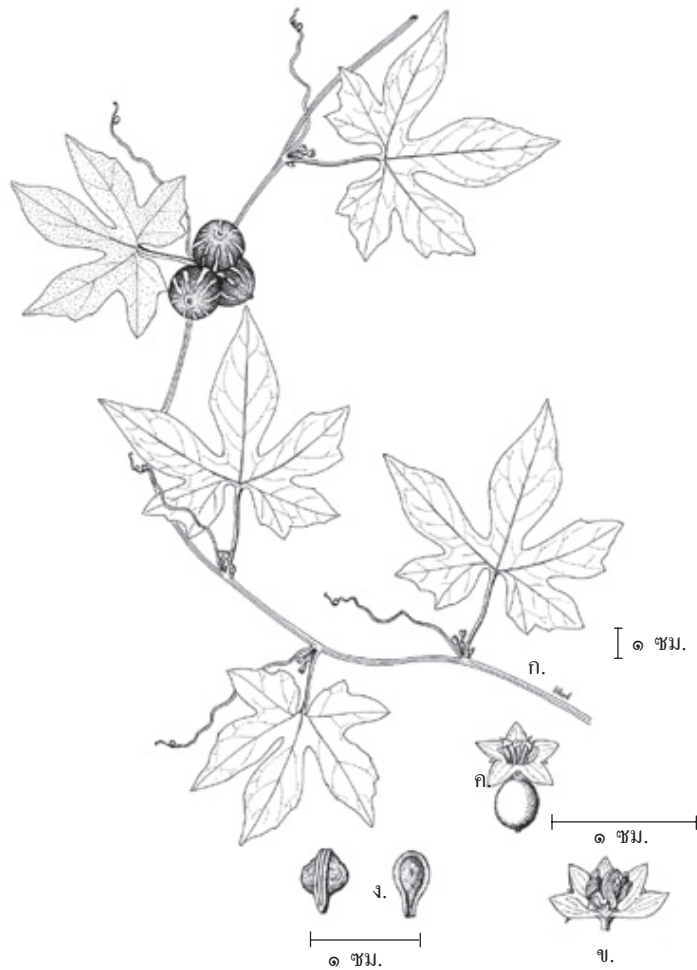
ชื่อพ้อง	<i>Bryonia palmata</i> L., <i>Bryonopsis laciniosa</i> (L.) Naud. var. <i>walkeri</i> Chakrav.
วงศ์	Cucurbitaceae

ไม้เถา มีหัวใต้ดิน มีมือพันมี ๒ แฉก ใบเรียงเวียน รูปฝ่ามือ ดอกแยกเพศร่วมต้น ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ ดอกสีเหลืองอมเขียว ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปไข่หรือกลม สุกสีแดง มีจุดขาวเป็นแนวตามยาวของผล

ขึ้นกลายเป็นไม้เถาอายุหลายปี แตกแขนงมาก มีหัวใต้ดิน และมีมือพันแยก ๒ แฉก

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปไข่ กว้าง ๗-๒๒ ซม. ยาว ๖-๒๐ ซม. เว้าเป็นแฉกลึกแบบนิ้วมือ ๓-๕ แฉก ปลายแฉกแหลม โคนเว้ารูปหัวใจ ใบอ่อนมีขน เมื่อแก่เกลี้ยง มีจุดสีขาว ก้านใบยาว ๒-๑๐ ซม.

ดอกแยกเพศร่วมต้น สีเหลืองอมเขียว ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ มีดอกช่อละ ๒-๘ ดอก ดอกเพศเมีย ๑-๔ ดอก ที่เหลือเป็นดอกเพศผู้ ดอกเพศผู้ ก้านดอกยาว ๐.๘-๒ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปประพัง กว้างและยาว ๕-๖ มม. ปลายมี ๕ แฉก กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดสั้น ๆ ปลายแยกเป็นแฉกลึก ๕ แฉก ยาว ๗-๘ มม. กางออกหรือม้วนลง มีขนสั้นและนุ่มทั้ง ๒ ด้าน เกสรเพศผู้ ๓ อัน มีขนเป็นกระจุกติดที่โคนก้านชูอับเรณู ดอกเพศเมีย ก้านดอกยาว ๒-๔ มม. กลีบเลี้ยงและกลีบดอกคล้ายดอกเพศผู้แต่ขนาดเล็กกว่า รอยต่อระหว่างหลอดกลีบเลี้ยงและรังไข่มีรอยคอด แฉกกลีบดอกยาว ๔-๖ มม. มีเกสรเพศผู้ที่เป็นหมัน ๓ อัน รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ

ขึ้นกลายเป็นไม้เถาอายุหลายปี แตกแขนงมาก มีหัวใต้ดิน และมีมือพันแยก ๒ แฉก

ก. กิ่ง ใบ และช่อผล ข. ดอก ค. ผล ง. เมล็ด

รูปไข่ ค่อนข้างกลม มี ๑ ช่อง ออวูล ๒-๓ เม็ด ก้านยอด เกสรเพศเมียปลายใหญ่กว่าโคน ยอดเกสรเพศเมียแยก เป็นพูขนาดใหญ่ ๓ พู

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลมหรือรูปไข่ มีกระจุกละ ๑-๔ ผล กว้าง ๑.๕-๒ ซม. ยาว ๒-๓ ซม. เมื่อสุกสีแดงสด มีจุดขาวเป็นแนวตามยาว ๗-๘ แนว ก้านผลยาว ๑-๕ มม. มี ๒-๓ เมล็ด เมล็ดสีน้ำตาล รูปไข่ ปลายมน ยาว ๖-๗ มม. ขอบหนา ๒ ด้าน มีส่วนหนา ลักษณะคล้ายคอร์ก ฝังอยู่ในเนื้อ

ขึ้นกลางแจ้งเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือและภาคกลาง ขึ้นตามชายป่าเบญจพรรณและป่าละเมาะ ที่สูงตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงประมาณ ๑,๘๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่แอฟริกากลาง แอฟริกาตะวันออก และเอเชียเขตร้อน แถบภูมิภาคมาเลเซีย และออสเตรเลียเขตร้อน.

ผู้เขียน นางสีนา ผู้พัฒนพงศ์

ชี่ไถ่ย่าน *Mikania cordata* (Burm.f.) B.L.Robin.

ชื่อพ้อง *Eupatorium cordatum* Burm.f.; *Mikania scandens* Hook.f.

วงศ์ Compositae (Asteraceae)

ชื่ออื่น ๆ ชี่เหล็กย่าน

ไม้เถา ใบเรียงตรงข้าม รูปไข่แกมสามเหลี่ยม ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น ดอกย่อยในช่อมีแบบเดี่ยว ดอกสีขาวอมเขียว ผลแบบผลแห้งเมล็ดล่อน

ชี่ไถ่ย่านเป็นไม้เถา ลำต้นเลื้อยพัน ยาวได้ถึง ๗ ม. มีขนประปรายหรือเกลี้ยง

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่แกมสามเหลี่ยม กว้าง ๑.๕-๖ ซม. ยาว ๓-๑๐ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนเป็นรูปหัวใจ ขอบเป็นคลื่นและจักซี่ฟันห่างๆ หรือบางครั้งเรียบ แผ่นใบเกลี้ยงหรือมีขนนุ่มประปรายทั้ง ๒ ด้าน ด้านล่างมีต่อม เส้นโคนใบ ๓-๕ เส้น ก้านใบยาว ๑-๓ ซม.

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ประกอบด้วยช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น แต่ละช่อย่อยเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ มม. วงใบประดับบาง มีชั้นเดียว เกลี้ยงหรือมีขนประปราย ยาวประมาณ ๔ มม. มีเส้นตามยาว ๒-๓ เส้น ดอกย่อยในช่อมีแบบเดี่ยวจำนวน ๓-๔ ดอก กลีบเลี้ยงเป็นพูสีขาวแล้วเปลี่ยนมาเป็นสีน้ำตาลแดง ยาวประมาณ ๕ มม. กลีบดอกสีขาวอมเขียว โคนติดกันเป็นหลอด ยาว ๔-๕ มม. ปลายแยกเป็น ๕ แฉก เกสรเพศผู้ ๕ อัน รูปขอบขนานติดกันทางด้านข้างเป็นหลอดล้อมรอบก้านยอดเกสรเพศเมีย อับเรณูมีรยางค์ โคนมน รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ มี ๑ ช่อง และมีออวูล ๑ เม็ด ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น ๒ แฉก เรียวยาว

ผลแบบผลแห้งเมล็ดล่อน รูปขอบขนาน ยาว ๒-๓ มม. สีน้ำตาลเข้ม มีต่อม มีพูสีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลแดง ยาวประมาณ ๓ มม.

ชี่ไถ่ย่านมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค เป็นวัชพืชตามชายป่าสองข้างทาง และตามที่รกร้างว่างเปล่า มักขึ้นพันกันเป็นพุ่ม ในต่างประเทศพบในเอเชียเขตร้อน แอฟริกาเขตร้อน และอเมริกาเขตร้อน

ใบใช้ตำพอกบาดแผล แก้อาการอักเสบและโรคหิด.
ผู้เขียน ดร.ก่องกานดา ชยามฤต

ชี่ขี้ม *Ligustrum confusum* Decne.

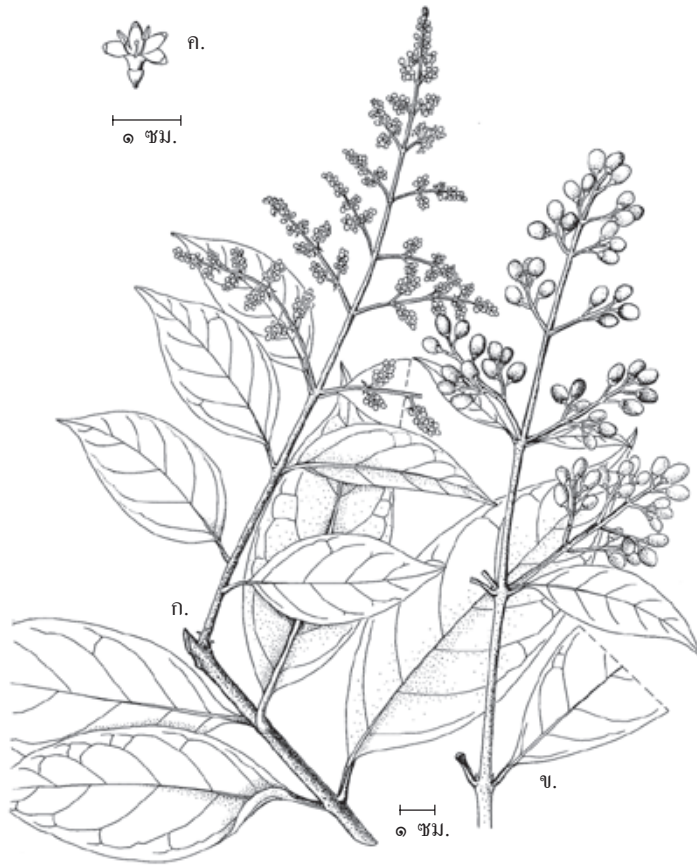
วงศ์ Oleaceae

ชื่ออื่น ๆ ลูกข่าง, ลูกทุ่ง (สตูล); ฮัดเซย (เชียงใหม่)

ไม้พุ่มหรือไม้ต้น ยอดอ่อนมีขน เปลือกมีช่องอากาศ ใบเรียงตรงข้าม รูปไข่ มักมีตุ่มขนตามผิวใบ ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามปลายกิ่ง ดอกสีขาว ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม มี ๑ เมล็ด

ชี่ขี้มเป็นไม้พุ่มหรือไม้ต้น สูง ๓-๘ ม. แตกกิ่งก้านเล็กน้อย กิ่งเล็ก เกลี้ยงหรือมีขนประปราย ตามลำต้นมีช่องอากาศ

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่ กว้าง ๒-๒.๕ ซม. ยาว ๔-๕ ซม. ปลายแหลม โคนมน ขอบเรียบ มีขนประปราย

ขี้ชม *Ligustrum confusum* Decne.

ก. ช่อดอก ข. ช่อผล ค. ดอก

และมีตุ่มขนอยู่บนผิวใบทั้ง ๒ ด้าน เส้นแขนงใบข้างละ ๔-๖ เส้น เป็นเส้นทางผิวใบด้านล่าง และเป็นร่องตื้น ๆ ทางด้านบน ก้านใบยาว ๔-๑๐ มม. มีตุ่มขน

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแยกแขนง ออกตามปลายกิ่ง ยาว ๕-๑๐ ซม. แขนงโคนช่อจะยาวกว่าแขนงที่ไปสู่ปลายช่อ มีขนที่ก้าน ก้านดอกสั้นมาก ยาวเท่ากลีบเลี้ยง กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ปลายจักตื้น ๆ ๔ แฉก กว้างยาวประมาณ ๒ มม. กลีบดอกสีขาว ยาวประมาณ ๓ มม. โคนกลีบติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๒ มม. ปลายมี ๔ แฉก ยาวประมาณ ๑.๕ มม. เกสรเพศผู้ ๒ อัน ยาวประมาณ ๑.๕ มม. อับเรณูมีขน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ

รูปค่อนข้างกลม ยาวประมาณ ๒ มม. มี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๒ เม็ด ยอดเกสรเพศเมียเป็นตุ่ม ๒ ตุ่ม

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕ มม. มี ๑ เมล็ด

ขี้ชมมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ พบตามป่าดิบที่สูงตั้งแต่ระดับน้ำทะเลถึง ๒,๐๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่จีนตอนใต้ อินเดีย พม่า ภูมิภาคอินโดจีน และมาเลเซีย.

ผู้เขียน นางทิพย์พรรณ สดากร

ช็อคซอก ชื่อพรรณไม้ ๒ ชนิด ในสกุล *Urena* วงศ์ Malvaceae

ชนิด *Urena lobata* L. subsp. *lobata*

ชื่ออื่น ๆ ขมวดง, ช็อคนใหญ่, หญ้าผมยุ้ง, หญ้าอ้อย (เหนือ);
ปอเส็ง, เส็ง (ใต้)

ไม้ล้มลุกหรือไม้กึ่งพุ่ม ก้านใบ ก้านดอก มีขนรูปดาว
และขนธรรมดาแซม ใบเรียงเวียน รูปร่างของใบมีหลาย
แบบ ดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ๒-๓ ดอก ออกตามง่าม
ใบ สีชมพู ตรงกลางสีม่วง รั้วประดับหุ้มแนบชิดกับกลีบ
เลี้ยง ผลแบบผลแห้งแยก เมล็ดสีน้ำตาล รูปไต

ช็อคซอกชนิดนี้เป็นไม้ล้มลุกหรือไม้กึ่งพุ่ม ลำต้น
ตั้งตรง สูง ๐.๕-๒ ม. ตามลำต้น ก้านใบ และก้านดอกมี
ขนรูปดาวปกคลุมและมีขนธรรมดาแซม ต้นแก่ค่อนข้าง
เกลี้ยง สีออกม่วง

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปร่างและขนาดของใบแตกต่างกัน
มาก ใบที่อยู่ส่วนล่างของลำต้นมีขนาดเล็ก กลม ปลาย
มน แแหลม เป็นเหลี่ยม หรือเป็นแฉกแบบนิ้วมือ โคนเว้า
รูปหัวใจ ขอบเว้าตื้น ใบที่อยู่ตอนบนรูปไข่ รูปขอบขนาน
รูปใบหอก หรือรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ปลายแหลม ไม่
เป็นแฉก โคนมนหรือแหลม ขอบจักฟันเลื่อย หยักมน
หรือเรียบ กว้าง ๐.๕-๑.๓ ซม. ยาว ๑-๒ ซม. เส้นโคนใบ
๓-๔ เส้น โคนเส้นกลางใบด้านล่างมีต่อมน้ำต้อยเป็นรูป
ยาวแคบ มีขนรูปดาวทั้งด้านบนและด้านล่าง ด้านล่าง
ตามเส้นใบจะมีขนธรรมดาแซมด้วย ก้านใบยาว ๑-๑๒ ซม.
หูใบรูปใบหอกถึงรูปไข่กลับ ปลายแหลม ยาว ๒-๔ มม.

ดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ๒-๓ ดอก ออกตามง่าม
ใบ เนื่องจากใบที่ยอดมีขนาดเล็กจึงดูคล้ายช่อเชิงลด หรือ
ช่อกระจุก ก้านดอกยาว ๑-๓ มม. รั้วประดับกว้าง ๕-๖ มม.
ยาว ๗-๘ มม. หุ้มแนบชิดกับกลีบเลี้ยง โคนเชื่อมติดเล็ก
น้อย แฉกรูปแถบ รูปใบหอก หรือรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว
กว้าง ๑-๓ มม. ยาว ๓-๕ มม. ด้านนอกมีขนรูปดาว ตาม
ขอบมีขนธรรมดาเป็นครุย ปลายกลีบด้านในมีขนราบ
คล้ายไหม กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ เป็นสันเล็กน้อย ตามขอบ
กลีบมีเส้นขน ตามแนวสันที่ค่อนข้างโค้งไปทางโคนกลีบมีต่อม
น้ำต้อยหรือเป็นตุ่มขน ด้านนอกมีขนรูปดาว ด้านในใกล้

ช็อคซอก *Urena lobata* L. subsp. *lobata*

ปลายกลีบมีขนธรรมดาคล้ายไหม กลีบดอกสีชมพู กลาง
ดอกสีม่วง มี ๕ กลีบ เรียงเป็นรูปกงล้อ กลีบรูปไข่กลับ
เบี้ยวเล็กน้อย ปลายกลีบมน ส่วนของกลีบที่อยู่ด้านนอก
อาจมีขนรูปดาวหรือเกลี้ยง เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชู
อับเรณูเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาว ๑-๑.๔ ซม. มักโค้ง
อับเรณูสีม่วงติดทั่วหลอด รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี ๕ ช่อง
แต่ละช่องมีออวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียปลายแยก
เป็น ๑๐ แฉก ยอดเกสรเพศเมียสีม่วงเข้ม

ผลแบบผลแห้งแตก เมื่อแก่แยกเป็น ๕ เสี่ยง แต่ละ
เสี่ยงมีรยางค์ ชักผลมีส่วนที่ยื่นออกไป ๔-๕ มม. มีขน
รูปดาว เมล็ดสีน้ำตาล รูปไต เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๔ มม.
มีขนหรือเกลี้ยง

ช็อคซอกชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย
ไทยทั่วทุกภาค ขึ้นตามที่โล่งทั่วไป ที่สูงตั้งแต่ระดับน้ำ
ทะเลจนถึงประมาณ ๒,๐๐๐ ม. ดอกบานตอนเช้ามีดีถึง
เที่ยง ในต่างประเทศพบทั่วไปในเขตร้อน

**ชนิด Urena lobata L. subsp. sinuata (L.)
Borss Waalk.**

ชื่ออื่น ๆ นางนวล (กลาง)
ไม้ล้มลุกหรือไม้กึ่งพุ่ม ก้านใบ ก้านดอก มีขนรูปดาว
และขนธรรมดาแซม ใบเรียงเวียน รูปร่างของใบมีหลาย
แบบ ดอกเดี่ยวหรือเป็นกระจุก ๒-๓ ดอก ออกตามง่าม
ใบ สีชมพู ตรงกลางสีม่วง รั้วประดับกางออกหรือโค้งพับ
ลง ผลแบบผลแยกแล้วแตก เมล็ดสีน้ำตาล รูปไต

มีลักษณะทั่วไปเหมือนกับชนิดแรก ต่างกันที่รั้ว
ประดับในผลกางออกหรือโค้งพับลง แฉกรูปแถบหรือรูป
ใบหอก ปลายแหลม กว้าง ๑-๒ มม. ยาว ๓-๔ มม. ใบที่
อยู่ใกล้โคนต้นเป็นเหลี่ยมหรือเป็นแฉกรูปนิ้วมือ ส่วนมาก
จะเว้าลึกหรือจักลึก.

ผู้เขียน นางลينا ผู้พัฒนาพงศ์

ชื่ออื่น Acacia pseudo-intsia Miq.

ชื่อพ้อง *A. macrocephala* Lace var. *siamensis* Craib
วงศ์ Leguminosae-Mimosoideae
ไม้พุ่มรอเลื้อย กิ่งแขนง มีหนามใช้เกาะเกี่ยว
ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น มีต่อม ๑ ต่อมนี่ก้านใบ
และที่แกนกลางใบตรงจุดที่ต่ำกว่าบริเวณแกนใบย่อยเชื่อม
กับแกนก้านใบ ข้อดอกแบบช่อแยกแขนง มีช่อย่อยแบบ
ช่อกระจุกแน่น ดอกสีขาวนวล ผลแบบผลแห้งแตกสอง
แนว รูปช่อขนานแคบ แบนบาง

ชื่อข้างเป็นไม้พุ่มรอเลื้อย สูง ๓-๕ เมตร หรือบางครั้ง
ใช้กิ่งแขนงที่มีหนามงอแงขนาดเล็ก เกาะเกี่ยวขึ้นไปคลุม
ยอดต้นไม้ใหญ่ กิ่งอ่อน ใบอ่อน และช่อดอกเกลี้ยงหรือมี
ขนสั้น

ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น แกนกลางใบ
ยาว ๑๑-๒๓ ซม. ก้านใบยาว ๔.๕-๗ ซม. มีต่อม ๑ ต่อมนี่
ห่างจากโคนก้าน ๒-๔.๕ ซม. แขนงใบประกอบ ๕-๑๔ คู่
ยาว ๕-๑๑ ซม. แต่ละคู่มีต่อม ๑ ต่อมนี่ ใต้บริเวณรอยต่อ
ของแกนกลางย่อย ยกเว้น ๑ หรือ ๒ คู่ปลายสุด แต่ละ

แขนงมีใบย่อย ๒๐-๖๒ คู่ ออกตรงข้ามกัน ใบย่อยรูปขอบ
ขนานแคบ กว้าง ๑.๒-๒.๘ มม. ยาว ๐.๖-๑.๓ ซม. โคน
เบี้ยว ปลายแหลม ก้านสั้น

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ช่อย่อยแบบช่อกระจุก
แน่น ออกตามปลายกิ่ง ดอกเล็กมาก สีขาวนวล กลีบ
เลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ยาวประมาณ ๒ มม.
ปลายแยก ๕ แฉกรูปไข่หรือรูปรีปลายแหลม ยาวประมาณ
๑ มม. มีขน กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลาย
แยกเป็น ๕ แฉกรูปไข่หรือรูปรี ปลายแหลม ยาว ๒-๓ มม.
มีขนประปรายที่ปลายแฉก เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชู
อับเรณูไม่ติดกันอับเรณูมีต่อมที่ปลายรังไข่อยู่เหนือวงกลีบ
มีก้านยาวประมาณ ๑ มม. มีขนหนาแน่น มี ๑ ช่อง

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปช่อขนานแคบ
แบนบาง กว้าง ๓.๕-๕ ซม. ยาว ๑๘-๒๕ ซม.

ชื่อข้างมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทาง
ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามชายป่าหรือที่โล่ง
ในป่าดิบชื้น ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๘๐๐-๙๐๐ ม.
ในต่างประเทศพบที่มาเลเซียและอินโดนีเซีย.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ชื่ออื่น Helicteres angustifolia L.

วงศ์ Sterculiaceae
ชื่ออื่น ๆ เข็กน้อย (ตะวันออกเฉียงเหนือ); ปอขี้ไก่, ไม้หมัก, ปอเต่า-
ไห้ (ตะวันออกเฉียงเหนือ); ปอมัดโป (ตะวันออกเฉียงใต้); ย่าแย้ (ใต้); หญ้าหางอัน (เหนือ)
ไม้พุ่ม ใบเรียงเวียน รูปช่อขนาน รูปรีหรือรูปใบ
หอก มีขน ช่อดอกแบบช่อกระจุกแน่น ออกตามง่ามใบ
ดอกสีน้ำตาลเงินอมม่วง ผลแบบผลแห้งแตก รูปรีแกมรูป
ช่อขนาน

ชื่อข้างเป็นไม้พุ่มเตี้ย สูง ๑-๒ ม. มีขนสากทั่วไป
ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปช่อขนาน รูปรีหรือรูปใบหอก
กว้าง ๑-๔ ซม. ยาว ๓-๑๕ ซม. ปลายค่อนข้างมนหรือ
เรียวแหลม โคนมนหรือค่อนข้างมน ขอบเรียบหรือเป็นคลื่น

จีตุน *Helicteres angustifolia* L.

เล็กน้อย แผ่นใบค่อนข้างหนา มีขนสากทั้ง ๒ ด้าน แผ่นใบด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีเส้นโคนใบ ๓ เส้น เส้นแขนงใบข้างละ ๓-๗ เส้น เส้นใบย่อยมีทั้งเส้นร่างแหและเส้นชั้นบันได ทั้งเส้นแขนงใบและเส้นใบย่อยเห็นได้ชัดเจนด้านล่าง ก้านใบยาวประมาณ ๑ ซม. มีขนแน่น

ช่อดอกแบบช่อกระจุกสั้น ออกตามง่ามใบ ยาวประมาณ ๒ ซม. โคนก้านช่อมีใบประดับรูปแถบหรือรูปใบหอกเล็ก ร่วงง่าย ดอกสีน้ำเงินอมม่วง กลีบเลี้ยงโคนติดกันเป็นรูปประฆัง ปลายแยกเป็นแฉกแหลม ๕ แฉก ยาวไม่เท่ากัน กลีบดอก ๕ กลีบ รูปใบหอกกลับ กว้าง ๑-๒ มม. ยาว ๐.๕-๑ ซม. เกสรเพศผู้ ๒๐ อัน เป็นหมัน ๕ อัน ติดตามขอบก้านเกสรร่วมรูปแตรงอนที่ยาวประมาณ ๗ มม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่ ยาวประมาณ ๑ มม. มี ๕ ช่อง แต่ละช่องมีออวูลจำนวนมาก มีขนแน่น ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวไล่เลี่ยกับรังไข่

ผลแบบผลแห้งแตก รูปรีแกมรูปขอบขนาน มี ๕ พู กว้าง ๐.๕-๑ ซม. ยาว ๑-๒ ซม. มีขนเป็นกำมะหยี่ ก้านผลยาวประมาณ ๑.๕ ซม. เมล็ดกลมเล็ก สีดำ มีจำนวนมาก

จีตุนมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ขึ้นตามป่าเบญจพรรณและป่าแดงที่ดินค่อนข้างเป็นกรวดทราย ตามเขาหินปูน ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๒๐๐-๘๕๐ ม. ในต่างประเทศพบตั้งแต่จีนตอนใต้ อินเดีย พม่า ภูมิภาคอินโดจีน มาเลเซีย สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์

ปลูกเป็นพืชคลุมดินและใช้เปลือกทำเชือกแทนปอ.
ผู้เขียน ดร.จำลอง เฟื่องคล้าย

ซีใต้ *Decaspermum parviflorum* (Lam.) A.J.Scott subsp. *parviflorum*

ชื่อพ้อง	<i>Eugenia parviflora</i> Lam.
วงศ์	Myrtaceae
ชื่ออื่น ๆ	กริม (สุราษฎร์ธานี); บุงะบาถิ (มลายู-ปัตตานี); พลองชี่ควาย (ใต้); ลุ่มมือฝ่อ (กะเหรี่ยง); เส่มีพอ (กะเหรี่ยง-เชียงใหม่)

ไม้พุ่มหรือไม้ต้น ใบเรียงตรงข้าม รูปไข่หรือรูปรี ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาวหรือชมพู ผลแบบผลมีเนื้อหลายเมล็ด รูปกลม แก่จัดสีม่วงเข้มหรือดำ

ซีใต้เป็นไม้พุ่มหรือไม้ต้น สูงได้ถึง ๑๐ ม. เปลือกสีน้ำตาลอมเทา แตกเป็นสะเก็ด

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้าม รูปไข่หรือรูปรี กว้าง ๐.๕-๔ ซม. ยาว ๑-๑๐ ซม. ปลายแหลม โคนสอบเป็นรูปลิ้ม แผ่นใบบาง ด้านล่างมีขนนุ่มตามเส้นกลางใบ เส้นแขนงใบมีข้างละ ๑๐-๒๐ เส้น เห็นไม่ชัด ก้านใบยาว ๓-๕ มม. มีขนนุ่มแล้วค่อย ๆ หลุดร่วงไป

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง มีทั้งดอกสมบูรณ์เพศและดอกเพศผู้ร่วมช่อ ใบประดับเล็กมาก รูปใบหอก ก้านดอกยาวประมาณ ๓ มม. กลีบเลี้ยงและกลีบดอกมีอย่างละ ๕ กลีบ มีขน กลีบเลี้ยงรูปไข่ ยาวประมาณ ๑ มม. กลีบดอกสีขาวหรือชมพู ยาวประมาณ ๓ มม. เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก ยาว ๕-๗ มม. รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ รูปกรวย ยาวประมาณ ๓ มม. มีต่อมตามผิว มี ๕ ช่อง และมีออวูลหลายเม็ด

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๓-๕ มม. แก่จัดสีม่วงเข้มหรือดำ มักมีขนอ่อน ปลายผลมีกลีบเลี้ยงติดอยู่ มี ๓-๑๒ เมล็ด เมล็ดรูปโค้งงอ ขนาด ๒-๔ มม. ผิวขรุขระ

ซีใต้ในประเทศไทยมีชนิดย่อยอีก ๑ ชนิด คือ *D. parviflorum* subsp. *quadripartitum* J.Parnell & E.Nic Lughadha มักเรียก ซีใต้ปกซีใต้ ชนิดย่อยนี้ต่างกับชนิดต้น แบบที่มีจำนวนกลีบเลี้ยงและกลีบดอกอย่างละ ๔ กลีบ

ซีไต้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ขึ้นตามป่าผลัดใบ ป่าดิบ หรือป่าพรุ ที่สูงตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงประมาณ ๑,๐๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่จีน อินเดีย พม่า จนถึงภูมิภาคมาเลเซีย และหมู่เกาะโปลินีเซีย ส่วนซีไต้ปักซีไต้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราชลงไป ในต่างประเทศพบที่คาบสมุทรอินโดจีนจนถึงมลายู

เนื้อไม้ใช้ทำตามเครื่องมือ ใบเป็นยาผัดสมาน.

ผู้เขียน ศ. ดร.ประนอม จันทโรไพทย์

ซีไต้ ๑ *Chrysophyllum roxburghii* G. Don

ชื่อพ้อง *Nycterisition lanceolatum* Blume,
Chrysophyllum lanceolatum Blume,
Donella lanceolata (Blume) Aubrev.

วงศ์ Sapotaceae

ชื่ออื่น ๆ น้ำผึ้ง, หัวเต่า (ตรัง)

ไม้ต้น ตามยอดและกิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดงหนาแน่น ทุกส่วนมียางขาว ใบเรียงเวียน รูปใบหอกหรือรูปขอบขนาน ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ สีขาว ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลมหรือรูปไข่

ซีไต้ชนิดนี้เป็นไม้ต้น สูง ๑๕-๓๐ ม. เรือนยอดเป็นพุ่มกลมแน่นทึบ มีกิ่งแขนงมาก เปลือกนอกค่อนข้างเรียบ สีเทา ตามยอดและกิ่งอ่อนมีขนยาวนุ่มสีน้ำตาลแดงหนาแน่น ทุกส่วนมียางขาว

ใบเดี่ยว เรียงเวียนห่าง ๆ รูปใบหอกหรือรูปขอบขนาน กว้าง ๒-๔ ซม. ยาว ๖-๑๒ ซม. ปลายแหลมยาว โคนสอบ เบี้ยวเล็กน้อย เส้นแขนงใบถี่และขนานกันข้างละ ๑๔-๔๐ เส้น ปลายจรดกับเส้นขอบใบ แผ่นใบหนา ด้านบนสีเขียวเข้มเป็นมัน มีเส้นกลางใบนูนเป็นสัน ด้านล่างมีขนนุ่มสีน้ำตาลแดงทั่วไปและหนาแน่นขึ้นใกล้เส้นกลางใบ ขนร่วงไปเมื่อใบแก่ ใบแห้งสีน้ำตาลแดง ก้านใบยาว ๓-๕ มม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ ดอกสีขาว ก้านดอกยาว ๓-๕ มม. มีขนนุ่มประปราย กลีบเลี้ยง

๕(-๗) กลีบ ขนาดเล็กมาก มีขนประปราย กลีบดอกเล็ก โคนติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น ๕ แฉก ปลายมน ขอบมีขน เกสรเพศผู้ ๕(-๗) อัน ก้านชูอับเรณูสั้นมาก ติดอยู่ภายในหลอดดอก รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มีขนสีน้ำตาลแดง มี ๕ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๑ เม็ด

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด กลมหรือรูปไข่ เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๔ ซม. มีกลีบเลี้ยงขนาดเล็กติดทน ผลสุกสีเหลือง ผิวค่อนข้างเรียบหรือเป็นลอนเล็กน้อย เนื้อนุ่ม มียางมาก มี ๕ เมล็ด

ซีไต้ชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคตะวันออกเฉียงใต้และภาคใต้ พบขึ้นตามป่าดิบออกดอกระหว่างเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน เป็นผลระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม ในต่างประเทศพบที่จีน (เกาะไหหลำ) อินเดีย ศรีลังกา พม่า เวียดนามตอนเหนือ และภูมิภาคมาเลเซีย.

ผู้เขียน ศ. ดร.ธวัชชัย สันติสุข

ซีไต้ ๒ *Gordonia dalglieshiana* Craib

วงศ์ Theaceae

ชื่ออื่น ๆ เมี่ยงซีไต้ (เหนือ)

ไม้ต้น แตกกิ่งต่ำ เปลือกสีน้ำตาลอมเทา ใบเรียงเวียน รูปขอบขนานหรือรูปใบหอกกลับ ดอกออกเดี่ยวตามง่ามใบ สีขาว ผลแบบผลแห้งแตก รูปทรงกระบอก เมล็ดมีปีก

ซีไต้ *Gordonia dalglieshiana* Craib

ซี่ฝั่งชนิดนี้เป็นไม้ต้น สูง ๕-๑๐ ม. ลำต้นแตกกิ่งต่ำ มีกิ่งแขนงมาก กิ่งอ่อนมีขนประปราย กิ่งแก่เกลี้ยง เรือนยอดเป็นพุ่มทรงกลมแน่นทึบ เปลือกนอกค่อนข้างเรียบ สีน้ำตาลอมเทา

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปขอบขนานหรือรูปใบหอกกลับ กว้าง ๒.๕-๔.๕ ซม. ยาว ๖-๑๔ ซม. ปลายแหลม ปลายสุดมน โคนสอบคล้ายรูปลิ้ม เส้นแขนงใบข้างละ ๘-๑๒ เส้น ปลายเส้นโค้งจรดกับเส้นขอบใบแผ่นใบหนาคล้ายแผ่นหนัง ด้านล่างมีขนประปราย ใบแก่เกลี้ยงทั้ง ๒ ด้าน ก้านใบยาว ๔-๘ มม.

ดอกออกเดี่ยวตามง่ามใบ เมื่อบานเต็มทีกว้าง ๕-๗ ซม. ใบประดับมี ๒-๕ ใบ ร่วงง่าย กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ มีขนาดไม่เท่ากัน รูปไข่กว้างหรือเกือบเป็นแผ่นกลม กว้าง ๐.๙-๑ ซม. ยาว ๑-๑.๔ ซม. ติดทน กลีบดอก ๕ กลีบ สีขาว รูปไข่กลับ ยาว ๒-๒.๗ ซม. โคนติดกันเล็กน้อย เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๑.๕ ซม. โคนติดกันเป็นหลอดสั้น และติดกับโคนกลีบดอก อับเรณูติดไหวได้ ยาวประมาณ ๒ มม. รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปกลมรี ยาวประมาณ ๓ มม. มีขน มี ๕ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๔-๘ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๑.๓ ซม.

ผลแบบผลแห้งแตก รูปทรงกระบอก ยาว ๓-๔ ซม. เมื่อแก่แตกกลางพูดอกเป็น ๕ เสี่ยง ตรงกลางมีแกนยาว ติดอยู่ ผงผลหนาแข็ง เมล็ดแบน และมีปีกทางด้านบน รวมทั้งสิ้นยาว ๑.๗-๒.๑ ซม.

ซี่ฝั่งชนิดนี้เป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของประเทศไทย มีเขตการกระจายพันธุ์ทางภาคเหนือและภาคใต้ ขึ้นตามชายป่าและในป่าดิบเขา ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๙๐๐-๒,๑๐๐ ม.

ผู้เขียน ศ. ดร. วิชาชัย สันติสุข

ขี้มด *Glochidion assamicum* (Müll.Arg.) Hook.f.

ชื่อพ้อง *Phyllanthus assamicus* Müll.Arg.,

P. andersonii Müll.Arg.

วงศ์ Euphorbiaceae

ชื่ออื่น ๆ แมงเมาข้าง (สระบุรี)

ไม้พุ่มหรือไม้ต้น ใบเรียงสลับ รูปรีแกมรูปไข่ รูปรีแกมรูปขอบขนานหรือรูปใบหอก ดอกแยกเพศร่วมต้น ออกเป็นกระจุกเหนือง่ามใบ ผลแบบผลแห้งแยก รูปกลมแบน เมล็ดสีแดง

ขี้มดเป็นไม้พุ่มหรือไม้ต้น สูง ๒-๑๐ ม. เปลือกค่อนข้างเกลี้ยง

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปรีแกมรูปไข่ รูปรีแกมรูปขอบขนาน หรือรูปใบหอก กว้าง ๒.๕-๔ ซม. ยาว ๘-๑๕ ซม. ปลายเรียวแหลมเป็นหางยาว โคนสอบ ขอบเรียบ เส้นแขนงใบเรียว ปลายโค้งขึ้น มีข้างละ ๕-๘ เส้น เห็นชัดทางด้านล่าง แผ่นใบหนา ด้านบนสีเขียวเข้ม ด้านล่างสีอ่อน เมื่อแห้งด้านล่างสีน้ำตาลเข้มกว่าด้านบน ก้านใบยาว ๒-๔ มม. หูใบรูปลิ้มแคบ กว้างประมาณ ๒ มม. ยาว ๒-๓.๒ มม. ร่วงง่าย

ดอกแยกเพศร่วมต้น ออกเป็นกระจุกเหนือง่ามใบ ดอกเล็ก สีเขียวอมเหลือง ดอกเพศผู้กลม เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๕ มม. ก้านดอกยาว ๑.๒-๒ ซม. กลีบเลี้ยงโคนติดกันเล็กน้อย ปลายแยกเป็น ๖ แฉก รูปไข่กลับหรือรูปช้อนแกมรูปขอบขนาน เกสรเพศผู้ ๓ อัน อับเรณูยาว ๐.๖-๑.๒ มม. แกนอับเรณูยื่นยาวเป็นพินแหลมสีดำ ดอกเพศเมียเล็ก แต่ละกระจุกมีดอกมาก ก้านดอกยาวประมาณ ๑ มม. กลีบเลี้ยง ๖ กลีบ เรียงชั้นเดียว รูปขอบขนานแกมรูปแถบ รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ เกลี้ยงหรือมีขนเล็กน้อย มี ๔ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียรวมกันเป็นแท่งสั้น ๆ ยอดเกสรเพศเมียติดกันเป็นรูปกรวย

ผลแบบผลแห้งแยก รูปกลมแบน เส้นผ่านศูนย์กลาง ๖-๘ มม. มี ๔ ช่อง ก้านยอดเกสรเพศเมียติดที่ปลายผล ก้านผลสั้น เมล็ดสีแดง รูปครึ่งทรงกลม

ขี้มดมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือและภาคกลาง พบในป่าดิบ ป่าเบญจพรรณชื้น และป่าละเมาะ ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐-๑,๒๐๐ ม.

ขี้มอด *Glochidion assamicum* (Müll.Arg.) Hook.f.

กิ่ง ใบ และดอก

ในต่างประเทศพบที่จีน (มณฑลยูนนานและเกาะไหหลำ) ไต้หวัน เทือกเขาหิมาลัย อินเดีย (รัฐอัสสัม) พม่าและภูมิภาคอินโดจีน.

ผู้เขียน นางสีนา ผู้พัฒนพงศ์

ขี้มอด ชื่อพรรณไม้ ๒ ชนิด ในสกุล *Dalbergia*
วงศ์ Leguminosae-Papilionoideae
ชนิด *Dalbergia lanceolaria* L.f. var. *lakhonensis* (Gagnep.) Niyomdham

ชื่อพ้อง *D. lakhonensis* Gagnep., *D. maymyensis* Craib

ชื่ออื่น ๆ ถ่อน (ลำพูน); อี้เม็ง (อุบลราชธานี)

ไม้ต้น ทุกส่วนที่ยังอ่อนรวมทั้งช่อดอกมีขน ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงเวียน ใบย่อยรูปไข่รูปรีหรือรูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ดอกรูปดอกถั่ว สีขาว หรือขาวแกมม่วงอมน้ำเงิน ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว แบนรูปขอบขนาน มักมีเมล็ดเดียว

ขี้มอดชนิดนี้เป็นไม้ต้น ผลัดใบ สูง ๑๕-๓๐ ม. กิ่งอ่อน ใบอ่อน และช่อดอก มีขนหนานุ่ม

ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงเวียน ยาว ๑๐-๒๐ ซม. หูใบเล็กมาก ร่วงง่าย ใบย่อย ๗-๑๓ ใบ เรียง

สลักระนาบเดี่ยว รูปไข่ รูปรี หรือรูปไข่กลับแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๒-๓ ซม. ยาว ๒.๕-๕.๕ ซม. เกือบหรือมีขนประปราย ปลายมนหรือเว้าเล็กน้อย โคนมน เส้นแขนงใบข้างละ ๙-๑๐ เส้น ก้านใบย่อยยาว ๓-๕ ซม.

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ ยาว ๕-๘ ซม. ดอกรูปดอกถั่ว ยาวประมาณ ๗ มม. ก้านดอกยาว ๑-๑.๕ มม. กลีบเลี้ยงมีขนนุ่ม โคนติดกันเป็นรูปถ้วย ยาว ๔-๕ มม. ปลายแยกเป็น ๕ แฉก ขนาดใกล้เคียงกัน มีขนนุ่ม กลีบล่างสุดยาวกว่ากลีบอื่นเล็กน้อย กลีบดอก ๕ กลีบ สีขาว หรือขาวแกมม่วงน้ำเงิน กลีบกลางรูปโล่ เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๖ มม. กลีบคู่ข้างรูปขอบขนานแกมรูปไข่กลับ กว้างประมาณ ๓ มม. ยาวประมาณ ๕.๕ มม. กลีบคู่ล่างติดกันเป็นรูปเรือ กว้างประมาณ ๒.๕ มม. ยาวประมาณ ๓ มม. เกสรเพศผู้ ๑๐ อัน ก้านชูอับเรณูติดกันเป็นแผ่น แยกเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๕ ก้าน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปขอบขนาน มีขนสั้น มี ๑ ช่อง และมีออวูล ๒-๔ เม็ด

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปขอบขนานแกมรูปใบหอก แบน กว้าง ๑.๕-๑.๘ ซม. ยาว ๖-๙ ซม. เกือบหรือมีขนประปราย ปลายแหลมหรือมน โคนสอบ ส่วนมากมีเมล็ดเดี่ยวตรงกลางฝัก กระพุ่มเมล็ดแข็งนูนหนา กว่าส่วนอื่นเล็กน้อยเมื่อแห้ง เมล็ดรูปไต แบน สีน้ำตาล กว้างประมาณ ๕ มม. ยาวประมาณ ๗ มม.

ขึ้นมอดชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันตก-เฉียงใต้ ขึ้นในป่าเบญจพรรณที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๗๕-๕๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่พม่าและลาว.

ชนิด *Dalbergia robusta* Roxb.

ชื่อพ้อง	<i>Derris robusta</i> Benth.
ชื่ออื่น ๆ	ขางไล่ช้าง, คุ้, เตือกู้, ขางคาว (เหนือ); ลาวิด, พู้จัน (กลาง); มะเส้น, ระวังตัวผู้, ระวังตัวเมีย (ตะวันออกเฉียงใต้)

ไม้ต้น ทุกส่วนที่ยังอ่อนรวมทั้งช่อดอก มีขน ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงเวียน ใบย่อยรูปไข่กลับหรือรูปขอบขนาน ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกเหนือรอยแผลใบ ดอกรูปดอกถั่ว สีชมพูหรือม่วงอ่อน ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปแถบ ขอบด้านบนมีครีบบางยาวตลอดฝัก

ขึ้นมอดชนิดนี้เป็นไม้ต้น ผลัดใบ สูง ๑๐-๑๕ ม. กิ่งอ่อน ใบอ่อน และช่อดอกมีขนสั้นสีน้ำตาลอ่อน

ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงเวียน ยาว ๕-๑๕ ซม. ใบย่อย ๑๓-๒๑ ใบ เรียงตรงข้าม รูปไข่กลับถึงรูปขอบขนาน กว้าง ๑-๒.๕ ซม. ยาว ๑.๕-๔ ซม. ปลายเป็นติ่งแหลม โคนสอบ ด้านล่างมีขนแน่นกว่าด้านบน ก้านใบย่อยยาว ๒-๔ มม.

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกเหนือรอยแผลใบพร้อมใบอ่อน ยาว ๕-๑๕ ซม. ดอกรูปดอกถั่ว สีชมพูถึงสีม่วงอ่อน ก้านดอกยาว ๑-๒ มม. กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็นรูปสามเหลี่ยมมีติ่ง ๆ ๕ แฉก ยาวประมาณ ๒ มม. กลีบดอก ๕ กลีบ กลีบกลางรูปโล่หรือรูปไข่กลับกว้าง ปลายเว้า เส้นผ่านศูนย์กลาง ๖-๗ มม. กลีบคู่ข้างรูปขอบขนานปลายทู่ กว้างประมาณ ๒ มม. ยาวประมาณ ๖ มม. กลีบคู่ล่างเชื่อมติดกันเป็นรูปเรือ กว้างประมาณ ๒.๕ มม. ยาว ๕ มม. เกสรเพศผู้ ๑๐ อัน ก้านชูอับเรณูโคนติดกันเป็นแผ่นหุ้มเกสรเพศเมีย รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มีขนคลุม มี ๑ ช่อง และมีออวูลหลายเม็ด

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปแถบ เรียวแคบ กว้างประมาณ ๑ ซม. ยาว ๓-๕ ซม. ปลายมน โคนสอบ มีขนสั้นสีน้ำตาลอ่อน ขอบด้านบนของฝักมีครีบแบนบาง ยาวตลอดฝัก มี ๒-๘ เมล็ด เมล็ดรูปไต สีน้ำตาล กว้าง ๓-๔ มม. ยาว ๔-๕ มม.

ขึ้นมอดชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทางภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงใต้ และภาคเหนือ ขึ้นตามที่โล่งในป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้ง ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐-๕๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่พม่า เวียดนาม และอินโดนีเซีย.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ขี้มัน *Nauclea officinalis* (Pierre ex Pit.) Merr. & Chun

ชื่อพ้อง *Sacocephalus officinalis* Pierre ex Pit.,
Nauclea brunnea Craib

วงศ์ Rubiaceae

ชื่ออื่น ๆ ขมิ้น, ขมิ้นทอง, ขี้มัน, เข็มน้ำ, มินทอง, หมัน (ใต้)

ไม้ต้น ใบเรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปไข่กลับหรือรีแกมรูปขอบขนาน หูใบระหว่างก้านใบรูปรีหรือรูปไข่ ดอกเล็ก สีเหลืองอ่อน ออกรวมเป็นช่อกระจุกแน่น ผลแบบผลแห้ง เล็ก เรียงวรี เรียงชิดกันแต่ไม่ติดเป็นเนื้อเดียวกัน เมล็ดมีปีกหรือเยื่อบางคล้ายปีกที่ปลายผล

ขี้มันเป็นไม้ต้น ผลโตใบ สูง ๑๐-๒๐ ม. กิ่งอ่อนเป็นสันสี่เหลี่ยมตามยาว เรือนยอดเป็นพุ่มกลม ลำต้นตรง เปลือกสีเทาอ่อน เรียบหรือแตกเป็นร่องตามยาวลำต้นเปลือกในสีเหลือง

ใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปไข่กลับหรือรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๔-๙ ซม. ยาว ๑๒-๒๐ ซม. ปลายแหลมหรือเรียวแหลม โคนสอบ มน หรือเป็นรูปลิ้มขอบเรียบ แผ่นใบค่อนข้างหนาคล้ายแผ่นหนัง ด้านบนสีเขียว ส่วนทางด้านล่างสีเขียวอ่อนและออกสีน้ำตาลแดงเมื่อแห้ง เส้นแขนงใบข้างละ ๖-๙ เส้น ปลายโค้งอ่อนไปสุดที่ขอบใบ เส้นใบย่อยแบบเส้นชั้นบันได พอสังเกตเห็นได้ทางด้านล่าง ก้านใบยาว ๑-๑.๕ ซม. มีหูใบระหว่างก้านใบ รูปรีหรือรูปไข่ กว้างประมาณ ๕ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม. ร่วงง่ายยกเว้นคู่ปลายกิ่ง

ช่อดอกแบบช่อกระจุกแน่น ออกเดี่ยวหรือเป็นกระจุกไม่เกิน ๓ ช่อ ตามปลายกิ่งและตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง เส้นผ่านศูนย์กลางช่อประมาณ ๑.๕ ซม. ก้านช่อยาว ๒-๓.๕ ซม. มีขนประปราย ดอกเล็ก รูปดอกเข็มกลิ่นหอมอ่อน กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นกรวยปลายแยกเป็น ๕ แฉก ทั้งหมดยาวประมาณ ๑.๕ มม. กลีบดอกสีขาวหรือขาวอมเหลือง โคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาวประมาณ ๓ มม. ปลายแยกเป็นแฉกรูปขอบขนาน

ขี้มัน *Nauclea officinalis* (Pierre ex Pit.) Merr. & Chun

๕ แฉก แต่ละแฉกยาวประมาณ ๑ มม. เกสรเพศผู้ ๕ อัน โคนก้านชูอับเรณูติดบริเวณใกล้ปากหลอดกลีบดอกด้านในและสลับกับแฉกกลีบ รังไข่อยู่ใต้วงกลีบมี ๒ ช่อง แต่ละช่องมีออวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวยื่นพ้นปากหลอดกลีบดอก ยอดเกสรเพศเมียเป็นปุ่มเล็ก

ผลแบบผลแห้ง รูปรีหรือสอบแคบ เรียงชิดกันเป็นกลุ่มกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑-๑.๕ ซม. ก้านช่อผลยาวเท่ากับก้านช่อดอก และมีขนหรือเกล็ดสีน้ำตาล

ขี้มันมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคใต้เป็นส่วนใหญ่ ตามป่าดิบหรือชายป่าเหล่า ขึ้นใกล้แหล่งน้ำและต้องการแสงมาก ที่สูงจากน้ำทะเล ๕๐-๔๐๐ ม. ออกดอกเป็นผลระหว่างเดือนเมษายน-กันยายน ในต่างประเทศพบที่ภาคใต้ของประเทศจีนภูมิภาคอินโดจีนและภูมิภาคมาเลเซีย

เนื้อไม้ใช้ทำสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ภายในร่ม.

ผู้เขียน ดร.จำลอง เพ็งคล้าย

ขี้เสอดี พรรณไม้ ๒ ชนิดในสกุล *Acacia* วงศ์ Leguminosae-Mimosoideae

ชนิด *Acacia megaladena* Desv. var. *megaladena*

ชื่ออื่น ๆ ผักและ, หนามหัน (เหนือ); หนามขี้แรด (ตะวันตกเฉียงใต้), สาย (ใต้)

ไม้เลื้อย ลำต้นมีหนาม กิ่งอ่อนและใบอ่อน มีขน ใบ

ประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงเวียน หูใบรูปแถบแกมรูปเส้นด้าย ใบย่อยรูปขอบขนาน กว้าง ๐.๘ มม. ขึ้นไป ข้อดอกแบบข้อแยกแขนง ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ดอกสีขาวนวล ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปขอบขนานแบน บาง

ชื่อเรดชนิดนี้เป็นไม้เลื้อยขนาดใหญ่ เลื้อยพาดพันยอดไม้ใหญ่ ลำต้นมีหนาม กิ่งอ่อนและใบอ่อนมีขนสั้น ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงเวียน แกนกลางยาว ๑๐-๓๐ ซม. ก้านใบประกอบยาว ๑.๕-๖.๕ ซม. มีต่อมอยู่ประมาณกลางก้าน หูใบรูปแถบแกมรูปเส้นด้าย กว้าง ๐.๔-๐.๘ มม. ยาว ๒-๓ มม. มีขน แขนงใบประกอบ ๘-๒๐ คู่ เรียงตรงข้าม ยาว ๒-๑๒ ซม. แต่ละคู่มีต่อม ๑ ต่อม ใต้บริเวณรอยต่อของแกนกลางย่อย ยกเว้น ๒-๓ คู่ปลายสุด แกนกลางย่อยยาว ๒.๕-๗ ซม. มีใบย่อย ๑๙-๘๑ คู่ รูปขอบขนาน กว้าง ๑-๒ มม. ยาว ๔-๘ มม. ปลายหูก โคนตัดและเบี้ยว ขอบมีขนครุย แผ่นใบเกลี้ยงทั้ง ๒ ด้าน เส้นใบเห็นชัดเจน

ข้อดอกแบบข้อแยกแขนง ข้อย่อยแบบข้อกระจุกแน่น ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ใบประดับรูปช้อนแกมรูปไข่ขนาดประมาณ ๑ มม. ดอกเล็ก สีขาวนวล กลีบเลี้ยงขนาด ๑.๗-๒.๙ มม. โคนติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น ๕ แฉก เกลี้ยงหรือมีขนประปราย กลีบดอกขนาด ๒-๓.๔ มม. โคนติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น ๕ แฉก รูปขอบขนานหรือรูปไข่กลับแคบ เกลี้ยงหรือมีขนประปรายที่ปลายแฉก เกสรเพศผู้จำนวนมาก ก้านชูอับเรณูยาวประมาณ ๕ มม. ไม้ติดกัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปแถบ มีขน มี ๑ ช่องและมีออวุลมาก

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปขอบขนาน แบน บาง กว้าง ๑.๕-๓.๕ ซม. ยาว ๙.๕-๑๗ ซม. ปลายแหลม โคนสอบ มีเมล็ดประมาณ ๑๒ เมล็ด เมล็ดรูปรีแกมรูปไข่ สีน้ำตาล กว้าง ๕-๖ มม. ยาว ๗-๙ มม.

ชื่อเรดชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทางภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันตกเฉียงใต้ ขึ้นตามป่าโปร่งและชายป่าเบญจพรรณ ที่สูงจากระดับน้ำทะเล

๕๐๐-๑,๕๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่จีนตอนใต้ อินเดีย เนปาล พม่า ลาว เวียดนาม และอินโดนีเซีย.

ชนิด *Acacia megaladena* Desv. var. *indochinensis* I.C.Nielsen

ชื่อพ้อง *A. pennata* (L.) Willd. var. *arrophula* (non D.Don) Baker, *A. pennata* (L.) Willd.

ชื่ออื่น ๆ เกตุก้อ (กะเหรี่ยง-ตาก); เครือแจบ, หันแดง, ไหลแดง (เหนือ); ทางไหลแดง (กลาง-เหนือ); แผล (เงี้ยว-เชียงใหม่)

ไม้เลื้อย ลำต้นมีหนาม ใบประกอบแบบขนนก ๒ ชั้น เรียงเวียน มีหูใบรูปใบหอก ใบย่อยรูปขอบขนาน กว้างไม่เกิน ๐.๘ มม. ข้อดอกแบบข้อแยกแขนง ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ดอกสีนวล ฝักรูปขอบขนาน แบน บาง

คล้ายชนิด *Acacia megaladena* Desv. var. *megaladena* แต่ต่างกันที่ชนิด *A. megaladena* Desv. var. *indochinensis* I.C.Nielsen มีหูใบรูปใบหอก กว้าง ๐.๕-๑.๓ มม. ยาว ๒.๕-๖ มม. ขอบมีขนครุย ก้านใบยาว ๑.๕-๔.๕ ซม.

ใบประกอบแบบขนนก ๒ ชั้น แขนงใบประกอบมี ๑๑-๓๔ คู่ ยาว ๑.๒-๗.๕ ซม. มีต่อมใต้บริเวณรอยต่อของแกนกลางย่อย ยกเว้น ๒-๔ คู่ปลายสุด แกนกลางย่อยมีใบย่อย ๒๙-๗๐ คู่ รูปขอบขนาน กว้าง ๐.๓-๐.๘ มม. ยาว ๑.๕-๔.๕ มม. เส้นใบเห็นไม่ชัด กลีบเลี้ยงและกลีบดอกเกลี้ยง

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว กว้าง ๒-๓.๕ ซม. ยาว ๙.๕-๑๘ ซม.

ชื่อเรดชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงใต้ ภาคตะวันตกเฉียงใต้ และภาคใต้ ตามป่าดิบแล้ง และป่าเบญจพรรณ ที่สูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน ๘๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่ภูมิภาคอินโดจีน.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ช้แสดกกา *Acacia megaladena* Desv. var. *megaladena*

วงศ์ Leguminosae-Mimosoideae
ชื่ออื่น ๆ ผักและ (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน), หนามหัน (เหนือ), หนามช้แสด (ตะวันตกเฉียงใต้), ซาย (สุราษฎร์ธานี)
ไม้เถาหรือไม้พุ่มรอเลื้อย มีหนามงอโค้งตามลำต้น และกิ่ง ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงเวียน ก้านใบมีต่อมอยู่เหนือบริเวณกลางก้านใบขึ้นไป ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น ออกตามง่ามใบ ดอกสีเหลืองอ่อน ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปแถบแกมรูปขอบขนาน เมล็ดแบน สีน้ำตาลคล้ำ

ช้แสดกกาเป็นไม้เถาหรือไม้พุ่มรอเลื้อย ยาว ๕-๑๕ ม. ลำต้นและกิ่งมีหนามงอโค้ง กิ่งอ่อนมีขนสั้น ๆ ผสมกับขนต่อม

ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงเวียน ก้านใบยาว ๒-๖.๕ ซม. มีต่อมอยู่เหนือบริเวณกลางก้านขึ้นไป หูใบรูปแถบเรียวยาวแคบ กว้าง ๐.๔-๐.๘ มม. ยาว ๒-๓ มม. แกนกลางยาว ๑๐-๓๐ ซม. แกนกลางย่อย ๑๕-๓๓ คู่ ยาว ๑-๔ ซม. มีใบย่อย ๒๕-๖๗ คู่ ใบย่อยรูปแถบแกมรูปขอบขนาน เบี้ยว กว้าง ๐.๓-๐.๕ มม. ยาว ๑.๕-๔ มม. ปลายหู่ โคนตัด เส้นแขนงใบไม่เด่นชัด

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น ออกตามง่ามใบ ใบประดับรูปช้อนถึงรูปใบหอก ยาวประมาณ ๐.๕ มม. ดอกเล็ก สีเหลืองอ่อน ก้านดอกสั้นมาก โคนกลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันเป็นกรวยยาว ๑.๕-๒.๕ มม. ปลายแยกเป็นแฉกรูปไข่ปลายแหลม ๕ แฉก ยาวประมาณ ๑ มม. กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ยาว ๒-๒.๕ มม. ปลายแยกเป็นแฉก รูปไข่แคบ ๆ ๕ แฉก ยาวประมาณ ๐.๙ มม. เกสรเพศผู้มากกว่า ๓๐ อัน ฝังไข้อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่มีขนคลุม มี ๑ ช่อง ออวูล ๑๒-๑๕ เม็ด

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปแถบแกมรูปขอบขนาน สีน้ำตาล กว้าง ๒-๒.๕ ซม. ยาว ๑๐-๑๕ ซม. มีเมล็ด ๘-๑๒ เมล็ด แบน รูปขอบขนาน สีน้ำตาลคล้ำ กว้างประมาณ ๖ มม. ยาว ๑.๑ ซม.

ช้แสดกกา มีเขตการกระจายพันธุ์ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ตามชายป่าเบญจพรรณ ที่สูงจากน้ำทะเล ๕๐๐-๑,๐๐๐ ม. ออกดอกระหว่างเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม ผลแก่ระหว่างเดือนตุลาคม-มกราคมของปีถัดไป ในต่างประเทศพบที่อินเดีย เนปาล จีนตอนใต้ พม่า ลาว เวียดนาม และอินโดนีเซีย.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ช้แสดดง *Acacia andamanica* I.C. Nielsen

วงศ์ Leguminosae-Mimosoideae
ไม้เถาหรือไม้พุ่มรอเลื้อย มีหนามงอโค้งตามลำต้น และกิ่ง ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงเวียน ก้านใบมีต่อมที่โคนก้าน ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น ออกตามง่ามใบ ดอกสีขาว ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปแถบแกมรูปขอบขนาน เมล็ดแบน รูปรี สีน้ำตาล

ช้แสดดงเป็นไม้เถาหรือไม้พุ่มรอเลื้อย ยาว ๕-๑๕ ม. ลำต้นและกิ่งมีหนามงอโค้ง กิ่งอ่อนมีขนนุ่มและมีขนต่อมกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ก้านใบยาว ๒-๔ ซม. มีต่อมใกล้โคนก้าน หูใบรูปหัวใจปลายแหลม กว้าง ๑-๔ มม. ยาว ๓-๘ มม. แกนกลางยาว ๕-๑๕ ซม. แกนกลางย่อย ๕-๙ คู่ ยาว ๔-๘ ซม. มีใบย่อย ๑๐-๓๕ คู่ ใบย่อยรูปขอบขนาน เบี้ยว กว้าง ๒-๓ มม. ยาว ๖-๑๒ มม. ปลายมน โคนตัด ด้านล่างมีเส้นแขนงใบชัดเจน

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ช่อย่อยแบบช่อกระจุกแน่น ออกตามง่ามใบ ใบประดับรูปช้อน ยาวประมาณ ๑.๒ มม. ดอกเล็ก สีขาว ก้านดอกสั้นมาก กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ยาว ๑.๕-๒.๕ มม. ปลายแยกเป็นแฉกรูปรีแกมรูปไข่ ปลายแหลม (๔-)๕ แฉก ยาว ๐.๗-๑ มม. กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ยาว ๒.๕-๓ มม. ปลายแยกเป็นแฉกรูปไข่แกมรูปรี ๕ แฉก ยาว ๑-๑.๕ มม. เกสรเพศผู้มากกว่า ๓๐ อัน ฝังไข้อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่มีขน มี ๑ ช่อง ออวูล ๘-๑๐ เม็ด

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปแถบแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๑.๘-๒.๕ ซม. ยาว ๙.๕-๑๓ ซม. สีน้ำตาล มีเมล็ด ๕-๘ เมล็ด แบบ รูปรี สีน้ำตาล กว้าง ๗-๗.๕ มม. ยาว ๙-๙.๕ มม.

ขึ้นแรดตงมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ และภาคใต้ ตามเขาหินปูน ที่สูงตั้งแต่ระดับน้ำทะเลถึง ๓๐๐ ม. ออกดอกระหว่างเดือนสิงหาคม-ตุลาคม ฝักแก่ระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ขึ้นแรดใหญ่ *Caesalpinia enneaphylla* Roxb.

วงศ์ Leguminosae-Caesalpinioideae
ชื่ออื่น ๆ กำกาย, หนามจาย (ตะวันตกเฉียงใต้)
ไม้เถา มีหนาม ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงเวียน ใบย่อยรูปรีแกมรูปขอบขนาน ข้อดอกแบบช่อ กระจจะ ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปขอบขนาน สันฝักด้านบนมีครีบบางตลอดสัน มี ๔-๖ เมล็ด

ขึ้นแรดใหญ่เป็นไม้เถาขนาดใหญ่ ลำต้นและกิ่งมีหนามแหลมโค้ง ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงเวียน แกนกลางยาว ๒๐-๓๐ ซม. ก้านใบประกอบ ยาว ๔-๘ (๑๐) ซม. หูใบคล้ายเกล็ดขนาดเล็ก ใบประกอบแยกแขนง ๘-๑๒ คู่ ยาว ๔-๖ ซม. มีใบย่อย ๘-๑๐ คู่ เรียงตรงข้าม รูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๕-๘ มม. ยาว ๑.๕-๒.๕ ซม. ปลายมนและหยักเว้าเล็กน้อย โคนเบี้ยว ก้านใบย่อยสั้น

ช่อดอกแบบช่อกระจจะ ออกตามง่ามใบและปลายกิ่ง ยาว ๑๐-๒๐ ซม. ก้านดอกยาว ๑-๒ ซม. ใบประดับยาว ๑-๒ มม. ร่วงง่าย กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ ขนาดไม่เท่ากัน กลีบเลี้ยงล่างสุดโค้งเป็นกระพุ้ง มีขนาดใหญ่และคลุมกลีบอื่นเมื่อดอกตูม กลีบดอก ๕ กลีบ สีเหลือง เรียงเกยกัน กลีบในสุดรูปโล่ มีขนาดใหญ่กว่ากลีบอื่น ปลายหยักเว้า เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๑ ซม. เกสรเพศผู้ ๑๐ อัน ก้านชูอับเรณูมีขน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปรี มี ๑ ช่อง มีออวุล ๔-๖ เม็ด

ผลแบบผลแห้งแตกสองแนว รูปขอบขนาน กว้าง ๒.๕-๓ ซม. ยาว ๘-๑๓ ซม. สันฝักด้านบนมีครีบบน

บางยาวตลอดสัน มี ๔-๖ เมล็ด เมล็ดรูปขอบขนานแกมรูปไข่ สีน้ำตาล กว้าง ๔-๕ มม. ยาวประมาณ ๑ ซม.

ขึ้นแรดใหญ่มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคตะวันตกเฉียงใต้และภาคใต้ ขึ้นตามชายป่าเบญจพรรณและป่าโปร่ง ที่สูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน ๕๐๐ ม. ออกดอกระหว่างเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน เป็นผลตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ ในต่างประเทศพบที่อินเดีย จีนตอนใต้ พม่า และเวียดนามใต้.

ผู้เขียน ดร.ชวลิต นิยมธรรม

ขึ้นนอน *Zollingeria dongnaiensis* Pierre

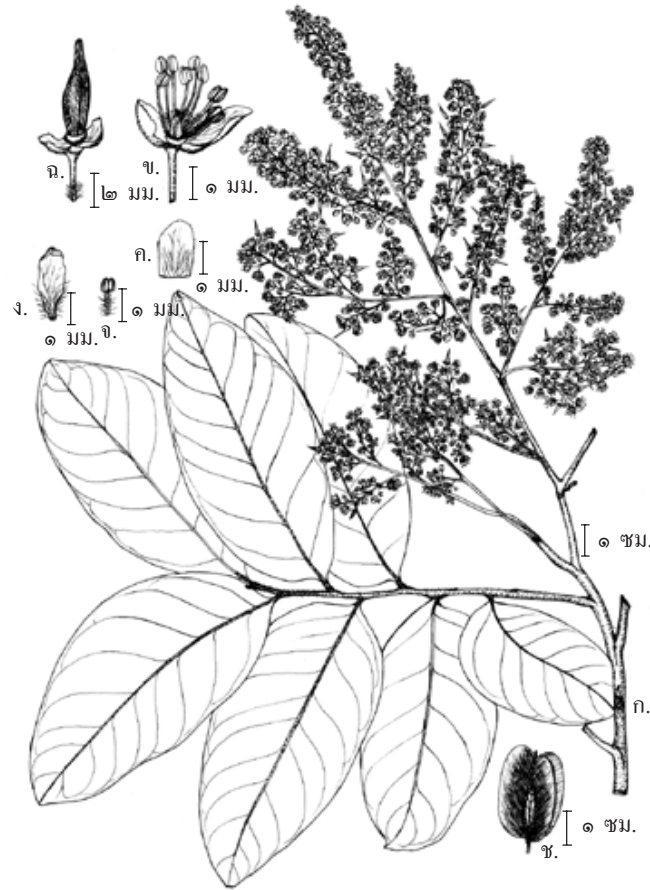
วงศ์ Sapindaceae
ชื่ออื่น ๆ ขึ้นมอด (นครราชสีมา, ขอนแก่น)
ไม้ต้น กิ่งอ่อนมีขนหนาแน่น ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงสลับ ใบย่อยรูปขอบขนานหรือรูปรี ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ดอกเล็ก สีขาว มีจานฐานดอกล้อมรอบเกสรเพศผู้ ผลแบบผลแห้งแตก มีปีก ๓ ปีก มี ๑ เมล็ด

ขึ้นนอนเป็นไม้ต้น สูงประมาณ ๑๕ ม. กิ่งอ่อนมีขนหนาแน่น

ขึ้นนอน *Zollingeria dongnaiensis* Pierre

ขี้หนอน *Zollingeria dongnaiensis* Pierre

ก. กิ่ง ใบ และช่อดอก ข. ดอก ค. กลีบเลี้ยง ง. กลีบดอก จ. เกสรเพศผู้ ฉ. รังไข่และจานฐานดอก ช. ผล

ใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ เรียงสลับ ก้านใบยาว ๒-๔ ซม. แกนกลางยาว ๑๑.๕-๑๔ ซม. แกนกลางและก้านใบมีขน มีใบย่อย ๔-๑๐ ใบ เรียงสลับ รูปขอบขนานหรือรูปรี กว้าง ๒.๕-๕ ซม. ยาว ๕-๑๑.๕ ซม. ปลายมนหรือแหลม โคนเบี้ยวหรือมน ขอบเรียบหรือเป็นคลื่น ก้านใบย่อยยาวประมาณ ๖ มม. ใบอ่อนด้านบนมีขนประปราย ด้านล่างมีขนหนาแน่น ใบแก่ด้านบนมีขนตามเส้นกลางใบ เส้นแขนงใบ และขอบใบ ด้านล่างมีขนประปราย เส้นแขนงใบข้างละ ๖-๑๐ เส้น

ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ออกที่ยอด ยาว ๑๕-๒๐ ซม. แกนช่อมีขนหนาแน่น ก้านช่อดอกยาว ๑-๒.๕ ซม. มีขน ดอกย่อยขนาดเล็ก สมบูรณ์เพศ สีขาว ก้านดอกยาวประมาณ ๔ มม. กลีบเลี้ยง ๕ กลีบ เรียงซ้อนเหลื่อม รูปขอบขนาน ปลายมน มีขนตามขอบกลีบและบริเวณโคน

กลีบด้านใน ๒ กลีบในยาวกว่า ๓ กลีบนอก กลีบดอก ๕ กลีบ รูปไข่กลับ ปลายแหลม ขนาดไม่เท่ากัน ยาวประมาณ ๒ มม. ก้านกลีบดอกสั้น โคนกลีบด้านในมีขน เกสรเพศผู้ ๘ อัน ก้านชูอับเรณูมีขน จานฐานดอกล้อมรอบเกสรเพศผู้ รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รังไข่รูปสามเหลี่ยม เป็นสัน ๓ สัน มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีออวุล ๑-๒ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียยาวประมาณ ๒ มม.

ผลแบบผลแห้งแตก มีปีก ๓ ปีก รูปขอบขนาน กว้างประมาณ ๒.๕ ซม. ยาว ๓-๕ ซม. มี ๑ เมล็ด

ขี้หนอนมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทั่วทุกภาค ยกเว้นภาคใต้ ขึ้นตามป่าดิบแล้ง ในต่างประเทศพบที่ภูมิภาคอินโดจีน.

ผู้เขียน รศ.บุศบรณ ณ สงขลา

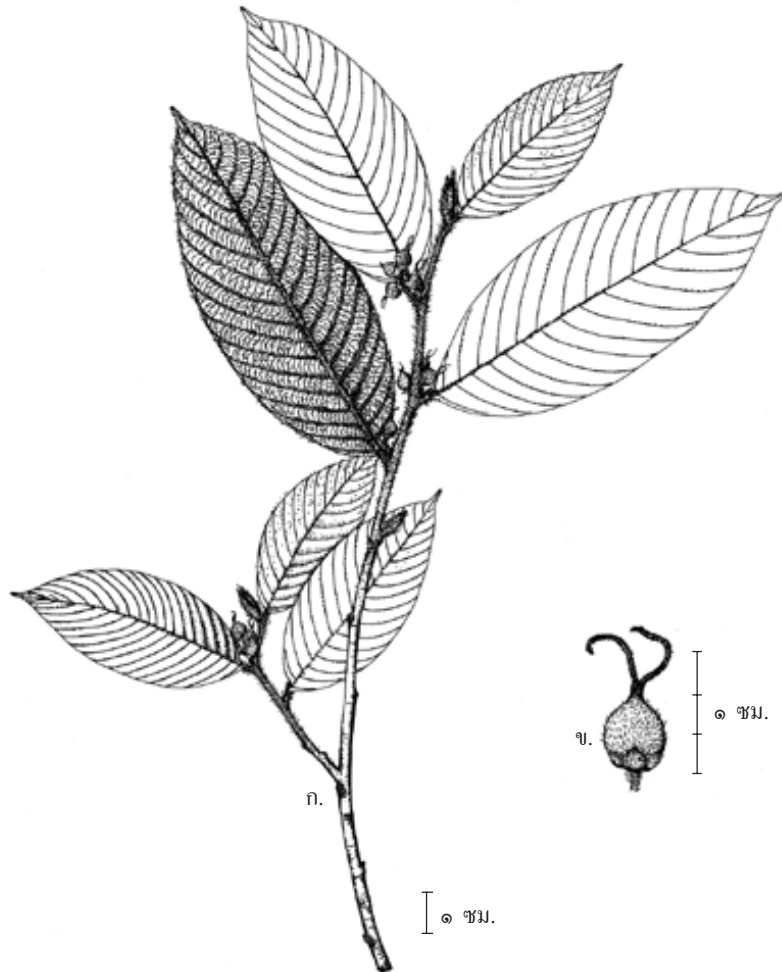
ขี้หนอนควาย *Gironniera nervosa* Planch.

ชื่อพ้อง	<i>G. penangiana</i> Gand.
วงศ์	Ulmaceae
ชื่ออื่น ๆ	ขนหนอน (ปัตตานี); เขากวาง (นครศรีธรรมราช); จาม (ตราด); จำปป่า (ระยอง); เซน, รงแป้ง (จันทบุรี); หนอนขี้ควาย (นครราชสีมา)

ไม้ต้น ใบเรียงเวียน รูปรีแกมรูปใบหอกถึงรูปรีแกมรูปขอบขนาน ดอกแยกเพศร่วมต้น ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ ดอกสีนวล ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปไข่หรือรูปไข่ป้อม ค่อนข้างแบน แก่จัดสีเหลือง

ขี้หนอนควายเป็นไม้ต้น สูงได้ถึง ๔๐ ม. ลำต้นอาจมีพองตัว ๆ เปลือกเรียบหรือแตกเป็นร่องเล็ก ๆ สีเขียวอมเทาถึงน้ำตาลเข้มอมเทา มีรอยด่างเป็นวงกลมเล็ก ๆ และมีช่องอากาศสีน้ำตาลทั่วไป ตายอดมีขนาดใหญ่ กว้าง ๓-๕ มม. ยาว ๑-๒ ซม.

ใบเดี่ยว เรียงเวียน รูปรีแกมรูปใบหอกถึงรูปรีแกมรูปขอบขนาน กว้าง ๔-๖ ซม. ยาว ๑๐-๑๕ ซม. ปลายมนถึงแหลม โคนมนหรือเป็นครีบ สองข้างไม่เท่ากัน ขอบเรียบและม้วนลง เส้นกลางใบและเส้นแขนงใบด้านบนเรียบหรือเป็นร่อง มีขน ด้านล่างนูนมองเห็นชัดเจน มีขนนุ่มสีน้ำตาลอมเหลือง เส้นแขนงใบข้างละ ๑๔-๑๖ เส้น

ขี้หนอนควาย *Gironniera nervosa* Planch.

ก. กิ่ง ใบ และช่อดอก ข. ผล

เส้นใบย่อยเรียงคล้ายชั้นบันได ฐานเห็นชัดทางด้านล่าง ก้านใบยาว ๐.๕-๑ ซม. มีขนราบสีน้ำตาลอมเหลือง หูใบ กว้าง ๓-๕ มม. ยาว ๑.๕-๒ ซม.

ดอกแยกเพศร่วมต้น ช่อดอกแบบช่อกระจุก ออกตามง่ามใบ สีขาว ช่อดอกเพศผู้และช่อดอกเพศเมียอยู่ต่างกิ่งกัน ใบประดับรูปไข่แคบปลายแหลม มีขนราบสีน้ำตาลอมเหลือง ดอกเพศผู้กลม ออกเป็นกระจุกตามแกนช่อดอกกระจุกหนึ่ง ๕-๑๐ ดอก วงกลีบรวม ๕ กลีบ เรียงซ้อนเหลื่อม กลีบรูปไข่กว้างปลายแหลม กว้างประมาณ ๑ มม. ยาว ๑-๒ มม. ด้านนอกมีขนราบหนาแน่น ดอกเพศเมียวงกลีบรวม ๕ กลีบ รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง มีออวุล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียปลายแยกเป็น ๒ แฉก ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปไข่หรือรูปไข่ป้อม ค่อนข้างแบน กว้าง ๔-๖ มม. ยาว ๕-๘ มม. หนา ๓-๔ มม. มีขนราบหนาแน่น และมีก้านยอดเกสรเพศเมียซึ่งเปราะติดอยู่ ช่อผลยาวได้ถึง ๓ ซม. มี ๔-๖ ผล ผลแก่จัดสีเหลือง

ขึ้นนอนควายมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นใกล้ลำธารในป่าดิบ ในต่างประเทศพบที่ภูมิภาคอินโดจีน มาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย.

ผู้เขียน นางสีนา ผู้พัฒนาพงศ์

ขึ้นนอนควาย *Celtis tetrandra* Roxb.

ชื่อพ้อง	<i>C. trinervia</i> Roxb.
วงศ์	Ulmaceae
ชื่ออื่น ๆ	มหาท (กลาง, กาญจนบุรี); หัก, ฮัก (เหนือ)
ไม้ต้น ผลัดใบแต่ผลิใบใหม่เร็ว ใบเรียงสลับ รูปไข่ เบี้ยวแกมรูปรี ดอกเพศผู้และดอกสมบูรณ์เพศร่วมต้น ช่อดอกแบบช่อกระจุกโปร่ง ช่อดอกเพศผู้ออกบริเวณโคนกิ่งใหม่ที่ใบร่วงไปแล้ว ช่อดอกสมบูรณ์เพศออกตามง่ามใบ ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปรีกว้าง รูปไข่ถึงรูปกลม สุกสีแดงคล้ำหรือดำ	

ขึ้นนอนควายเป็นไม้ต้น ผลัดใบแต่ผลิใบใหม่เร็ว สูงได้ถึง ๔๐ ม. เปลือกสีเทาอมน้ำตาล กิ่งแขนงใหม่มีขนสีแดงหนาแน่นโตเต็มที่เกือบเกลี้ยง ตายอดรูปกลมแกมรูปไข่ มีเส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๓ มม.

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่เบี้ยวแกมรูปรี กว้าง ๒.๕-๓.๕ ซม. ยาว ๖-๑๐ ซม. ปลายแหลม เรียวแหลม หรือยาวเป็นหาง โคนมนเบี้ยว สอบเรียว ขอบใบจากกิ่งกลางถึงปลายหักซี่ฟัน จักฟันเลื่อย หรือค่อนข้างเรียบ แผ่นใบหนาคล้ายแผ่นหนัง ด้านล่างสีอ่อนกว่าด้านบนเล็กน้อย เกือบเกลี้ยงหรือมีขนประปราย เส้นกลางใบและเส้นแขนงใบมีขนด้านบนแบนหรือเป็นร่อง ด้านล่างหนูน มีตุ่มใบเป็นกระจุกขน เส้นแขนงใบข้างละ ๓-๔ เส้น ปลายโค้งขึ้นและจรดกันใกล้ขอบใบ เส้นใบคู่ล่างสุดยาวไม่เกิน ๒ ใน ๓ ของความยาวใบ เส้นใบย่อยแบบชั้นบันได ด้านล่างเห็นชัดกว่าด้านบน เมื่อแห้งสีเทาหม่น หรือสีเหลืองอมเทาแกมเขียว ก้านใบยาว ๐.๕-๑.๒ ซม. เป็นร่องตื้น ๆ ตามยาว หูใบรูปแถบ กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๕ มม.

ช่อดอกแบบช่อกระจุกโปร่ง มีขนสีแดงหนาแน่น มีทั้งช่อดอกเพศผู้และช่อดอกสมบูรณ์เพศในต้นเดียวกัน ช่อดอกเพศผู้มี ๒-๕ ดอก ออกบริเวณโคนกิ่งใหม่ที่ใบร่วงแล้ว ดอกรูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๒-๓ มม. กลีบรวม ๔ กลีบ รูปรี กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๒ มม. ปลายมน ขอบมีขน เกสรเพศผู้ ๔ อัน อับเรณูรูปไต เกสรเพศเมียลดรูป ช่อดอกสมบูรณ์เพศออกตามง่ามใบ มี ๒-๕ ดอก เส้นผ่านศูนย์กลางดอกประมาณ ๒ มม. กลีบรวมรูปรี กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๒ มม. เกสรเพศผู้ ๔ อัน รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ รูปไข่ กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๒ มม. มีขนละเอียดประปราย มี ๑ ช่อง มีออวุล ๑ เม็ด ยอดเกสรเพศเมียแยก ๒ แฉกและกางออก ยาวประมาณ ๒ มม.

ผลแบบผลผนังชั้นในแข็ง รูปรีกว้าง รูปไข่ถึงรูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๕-๘ มม. สุกสีแดงคล้ำหรือดำ

ขึ้นนอนควายมีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก

และภาคตะวันตกเฉียงใต้ ขึ้นตามชายน้ำในป่าดิบและป่า
กึ่งผลัดใบ ในต่างประเทศพบที่อินเดีย บังกลาเทศ พม่า
ภูมิภาคอินโดจีน และภูมิภาคมาเลเซีย.

ผู้เขียน นางสีนา ผู้พัฒนาพงศ์

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros* วงศ์ Ebenaceae

ชนิด *Diospyros borneensis* Hiern

ชื่ออื่น ๆ กานะบุรง (มลายู-ยะลา)

ไม้ต้น โคนต้นมักมีพอนดำ ใบเรียงสลับ รูปรี รูปไข่
หรือรูปขอบขนาน ดอกแยกเพศต่างต้น ออกตามง่ามใบ
และเหนือรอยแผลใบ สีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ผลแบบผล
มีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม

ชื่อชนิดนี้เป็นไม้ต้น สูงได้ถึง ๒๕ ม. เปลือกนอก
สีดำ แตกเป็นสะเก็ดทั่วไป เปลือกในสีเหลืองอ่อน เรือน
ยอดเป็นพุ่มรูปไข่ค่อนข้างทึบ โคนต้นมักมีพอนดำ

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปรี รูปไข่ หรือรูปขอบขนาน
กว้าง ๔-๙ ซม. ยาว ๑๒-๒๐ ซม. ปลายแหลมหรือมน
โคนมน แผ่นใบค่อนข้างบาง ด้านล่างมีขนนุ่มประปราย
เส้นแขนงใบข้างละ ๕-๑๒ เส้น แต่ละเส้นโค้ง ปลายจรด
กันใกล้ขอบใบ ด้านบนเป็นร่อง ด้านล่างนูนเห็นได้ชัด
เส้นใบย่อยขนานกัน ด้านบนเป็นร่อง ด้านล่างนูนพอมอง
เห็นได้ ก้านใบยาวประมาณ ๑ ซม. มีขนนุ่มประปราย

ดอกแยกเพศต่างต้น ช่อดอกเพศผู้เป็นช่อกระจุก
ออกตามง่ามใบ ดอกสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ก้านดอกยาว
๐.๓-๑ ซม. มีขนนุ่ม กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด
เรียว ยาว ๕-๗ มม. ปลายแยกเป็น ๕ แฉก มีขนนุ่มทั้ง ๒
ด้าน กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น ๕
แฉก ส่วนที่เป็นหลอดและแฉกยาวไล่เลี่ยกัน ยาวทั้งสิ้น
๑.๕-๒ ซม. ด้านนอกมีขนนุ่ม เกสรเพศผู้ ๑๕-๒๕ อัน
รังไข่เป็นหมัน มีขนยาว ดอกเพศเมียออกเดี่ยวตามง่ามใบ
หรือเหนือรอยแผลใบ สีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ก้านดอกยาว
๐.๕-๑ ซม. มีขนนุ่ม ทั้งกลีบเลี้ยงและกลีบดอกลักษณะ
เหมือนกับดอกเพศผู้ แต่ขนาดใหญ่กว่า รังไข่อยู่เหนือวง
กลีบ รูปไข่ มีขนยาวหนาแน่น มี ๑๒-๑๖ ช่อง แต่ละช่อง

มีออวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมีย ๒ อัน มีขน เกสร
เพศผู้เป็นหมัน ๑๐ อัน

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด กลม เส้นผ่าน
ศูนย์กลาง ๔-๕ ซม. ผลอ่อนมีขน มีกลีบเลี้ยงที่ขยายใหญ่
ขึ้นและติดทน ด้านในมีขน กลีบกางแผ่ออก ก้านผลยาว
ประมาณ ๑ ซม. เมล็ดรูปไต ยาว ๒-๒.๕ ซม. กว้างและ
หนาประมาณ ๑ ซม. สีน้ำตาล

ชื่อชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย
ทางภาคใต้ ที่สูงจากระดับน้ำทะเล ๑๐๐-๔๐๐ ม. ในต่าง
ประเทศพบที่มาเลเซียและอินโดนีเซีย

ชนิด *Diospyros ferrea* (Willd.) Bakh. var.
littorea (R.Br.) Bakh.

ชื่อพ้อง *Ehretia ferrea* Willd.; *Diospyros littorea*
R.Br.

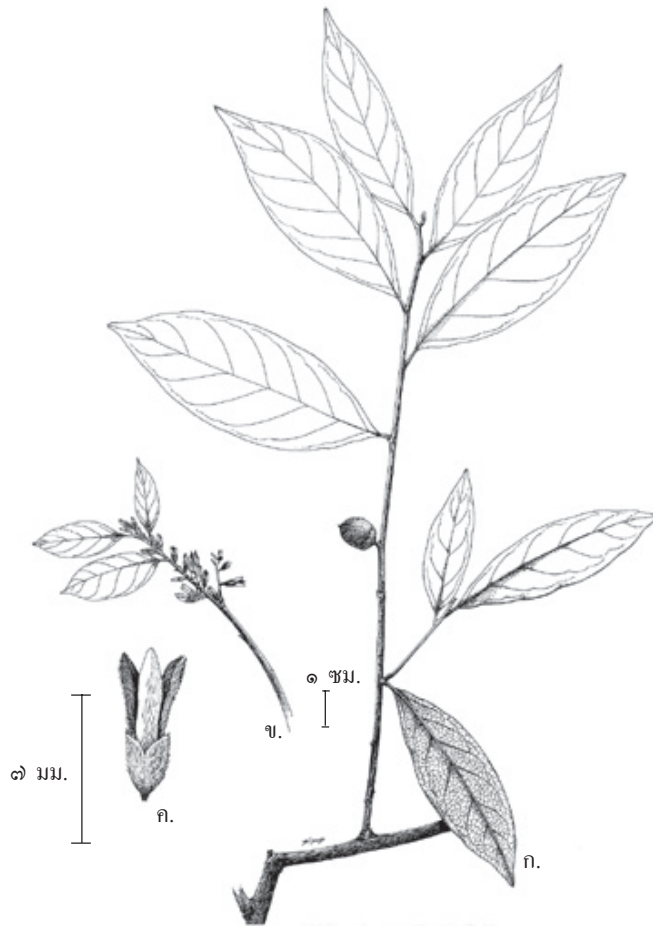
ชื่ออื่น ๆ ไค้มด (ตะวันออกเฉียงเหนือ); นมหนู (ตะวันออก);
หมากชื่อหนู (กลาง)

ไม้ต้น ลำต้นคดงอ เปลือกนอกสีเทาอมดำ ใบเรียง
สลับ รูปรี รูปไข่กลับ หรือรูปขอบขนาน ดอกแยกเพศ
ต่างต้น ออกตามง่ามใบและเหนือรอยแผลใบ สีขาวหรือ
เหลืองอ่อน ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม

ชื่อชนิดนี้เป็นไม้ต้น สูง ๒-๑๐ ม. ส่วนใหญ่ต้นจะ
แคระ มักคดงอ คล้ายไม้พุ่ม เปลือกนอกสีเทาอมดำ เนื้อ
ไม้ขาว ยอดอ่อนเรียวแหลม มีขนคล้ายเส้นไหม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros ferrea* (Willd.) Bakh. var. *littorea*
(R.Br.) Bakh.

จันทน์ *Diospyros ferrea* (Willd.) Bakh. var. *littorea* (R.Br.) Bakh.

ก. กิ่ง ใบ และผล ข. ช่อดอกเพศผู้ ค. ดอกเพศผู้ (ขยาย)

ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปรี รูปไข่กลับ หรือรูปขอบขนาน กว้าง ๑.๕-๓.๕ ซม. ยาว ๓-๗ ซม. ปลายมน เว้าตื้นหรือแหลม โคนสอบแคบเป็นรูปลิ้ม แผ่นใบหนา ด้านล่างในระยะที่เป็นใบอ่อนมีขนประปราย เส้นแขนงใบข้างละ ๘-๑๒ เส้น แต่ละเส้นคดโค้ง ปลายเส้นจรดกันใกล้ขอบใบ เส้นใบย่อยเห็นชัดทางด้านล่าง ก้านใบยาว ๒-๕ มม. ก้านใบอ่อนมีขนประปราย

ดอกแยกเพศต่างต้น ช่อดอกเพศผู้เป็นช่อกระจุก ออกตามง่ามใบหรือเหนือรอยแผลใบ ช่อละ ๓ ดอก ดอกสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ก้านดอกสั้นมาก กลีบเลี้ยง ยาว ๒-๓ มม. โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปประซัง ปลายแยกเป็น ๓ แฉก พอสั้งเกตเห็นได้ ด้านนอกมีขนประปราย ด้านในมีขนเป็นมัน กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นรูปคนโท ยาว ๓-๔ มม. ปลายแยกเป็น ๓ แฉก ด้านนอกมีขน เกสรเพศผู้

๖-๑๒ อัน ติดเรียงเป็น ๒ แถวบริเวณโคนกลีบดอก รังไข่เป็นหมัน มีขนกระจายห่าง ๆ ดอกเพศเมียออกเดี่ยวตามง่ามใบ สีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ไม่มีก้านดอก ทั้งกลีบเลี้ยงและกลีบดอกคล้ายกับดอกเพศผู้ แต่ขนาดใหญ่กว่า รังไข่อยู่เหนือวงกลีบ ค่อนข้างกลม มีขนสั้นหนาแน่น มี ๓ ช่อง แต่ละช่องมีอวูล ๑ เม็ด ก้านยอดเกสรเพศเมียมีขนนุ่ม ยอดเกสรเพศเมียแยกเป็น ๓ แฉก เกสรเพศผู้เป็นหมัน ๙ อัน

ผลแบบผลมีเนื้อหนึ่งถึงหลายเมล็ด รูปกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๐.๕-๑ ซม. เปราะ มีกลีบเลี้ยงที่ขยายใหญ่ติดทน ปลายขอบหยักเป็นแฉกมน ๓ แฉก ด้านในมีขนเป็นมัน เมล็ดรูปรีหรือรูปไข่ มักมีเมล็ดสมบูรณ์เพียงเมล็ดเดียว

ซีหนูชนิดนี้มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย
ทั่วทุกภาค ขึ้นในป่าดิบ ตั้งแต่ระดับน้ำทะเลจนถึงประมาณ
๓๐๐ ม. ในต่างประเทศพบที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ฟิลิปปินส์ จนถึงทวีปออสเตรเลีย.

ผู้เขียน ดร.จำลอง เพ็งคล้าย

ซีหมาเป็นเหล็ก *Roureopsis acutipetala* (Miq.) Leenh.

ชื่อพ้อง *Rourea acutipetala* Miq.

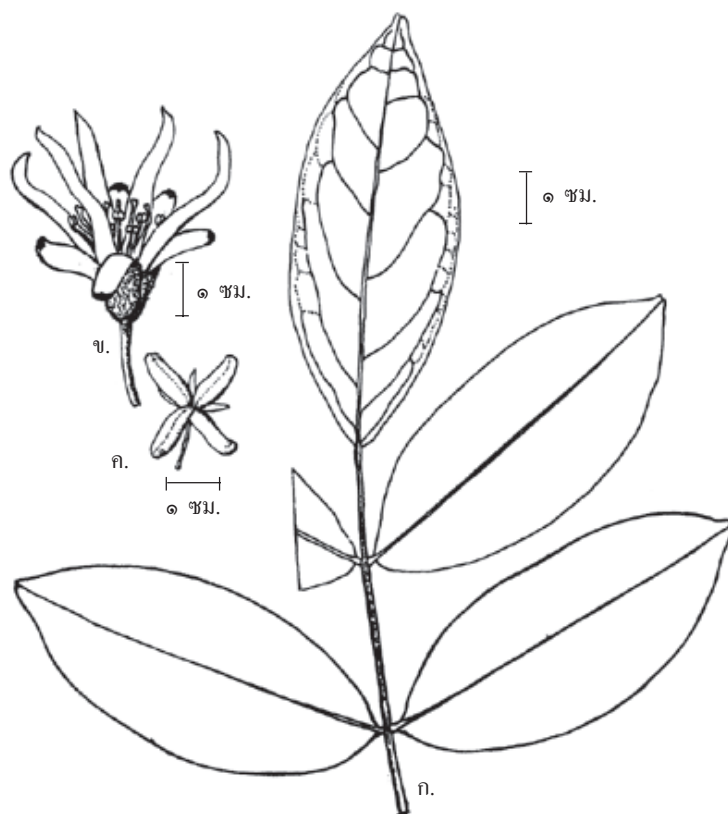
วงศ์ Connaraceae

ไม้เถาเนื้อแข็งหรือไม้รอเลื้อย ใบประกอบแบบ
ขนนกปลายคี่ เรียงสลับ มีใบย่อย (๑)-๓-๗ ใบ ช่อ
ดอกแบบช่อกระจุกหรือช่อแยกแขนง ออกตามง่ามใบ มี
ขนหนานุ่ม ดอกสีขาวอมเหลือง ผลแบบผลกลุ่ม ผลย่อย
แบบผลแห้งแตกแนวเดียว มีขน มีกลีบเลี้ยงติดทนและ
ขยายใหญ่ขึ้น เมล็ดมีเยื่อหุ้มสีเหลือง

ซีหมาเป็นเหล็กเป็นไม้เถาเนื้อแข็งหรือไม้รอเลื้อย
อาจพบเป็นไม้ต้นขนาดเล็ก

ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ เรียงสลับ มีใบย่อย
(๑)-๓-๗ ใบ รูปรี กว้าง ๑.๕-๕ ซม. ยาว ๔-๑๒ ซม.
ปลายมนหรือแหลม ปลายสุดเว้าตื้น โคนแหลมหรือมน
เส้นแขนงใบข้างละ ๔-๕ เส้น ปลายโค้งจรดกัน ไม่มี
ก้านใบ

ช่อดอกแบบช่อกระจุกหรือช่อแยกแขนง ออกตาม
ง่ามใบ ยาวประมาณ ๔ ซม. มีขนสั้นหนานุ่ม ดอกสีขาว
อมเหลือง กลีบเลี้ยง ๔-๕ กลีบ รูปแถบปลายแหลม
กว้างประมาณ ๑ มม. ยาวประมาณ ๔ มม. ด้านนอกมีขน
สั้นหนานุ่ม กลีบดอก ๔-๕ กลีบ รูปแถบปลายแหลม กว้าง
๑-๒ มม. ยาวประมาณ ๑ มม. เกสรเพศผู้ ๘-๑๐ อัน
เกสรเพศเมีย ๔-๗ อัน แยกกัน มีขนยาวหนาแน่น รังไข่
อยู่เหนือวงกลีบ มี ๑ ช่อง และมีออวูล ๒ เม็ด

ซีหมาเป็นเหล็ก *Roureopsis acutipetala* (Miq.) Leenh.

ก. ใบ ข. ดอก ค. ผล